

R.A.BƏŞİROV

**Bank işi fənni üzrə ilk interaktiv
DƏRS VƏSAİTİ**

BAKI – 2014

Elmi məsləhətçi: “Bank işi” kafedrasının müdiri, prof. Z.Məmmədov

Elmi redaktor: «Bank işi» kafedrasının professoru, i.e.d. M.M.Bağirov

Rəyçilər: ADİU«Bank işi» kafedrasının professoru, i.e.d. E.M.Sadiqov

«Maliyyə» kafedrasının fəxri professoru A.M.Kərimov

«Bank işi» kafedrasının fəxri professoru R.M.Rzayev

Dərs vəsaitinin VII fəslə Sevda Ağababa qızı Bədəlova tərəfindən hazırlanmışdır.

«Bank işi» fənni üzrə ilk interaktiv dərs vəsaiti fənnin təsdiq edilmiş proqramı əsasında iqtisad təmayüllü ali və orta ixtisas məktəb tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərs vəsaitindən Bank işi fənninin interaktiv qaydada tədrisində geniş istifadə etmək olar.

GİRİŞ

Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq yaradılan iki pilləli bank sistemi özünün dinamik inkişaf mərhələsindədir və iqtisadiyyatın aparıcı qüvvəsinə çevrilmişdir.

Bank fəaliyyəti ictimai istehsalın səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltməklə ictimai əməyin məhsuldarlığının yüksəldilməsinə yardımçı olur.

Bankların iqtisadiyyatda rolunu nəzərə alaraq iqtisad təmayüllü ali və orta ixtisas təhsili məktəblərində «Bank işi» fənni tədris olunur.

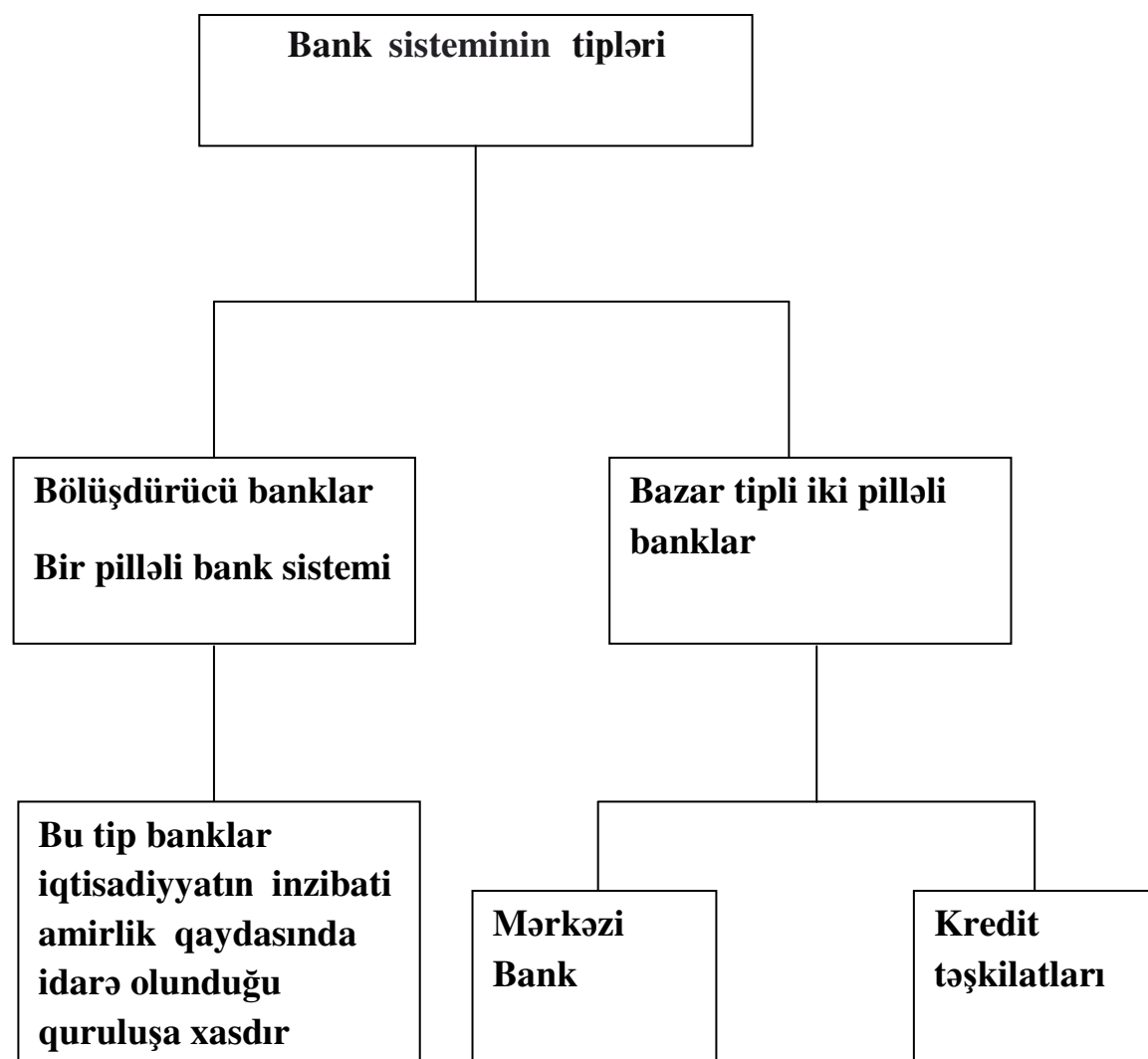
İnteraktiv qaydada yızılmış «Bank işi» dərs vəsaiti bu fənnin əsas mövzularının mənimsənilməsində əyani vəsait kimi yardımçı ola bilər.

Təqdim olunan dərs vəsaitindən «Bank işi» mühazirə və məşğələlərin interaktiv qaydada aparılmasına kömək edəcəkdir.

Dərs vəsaitinin VII fəslə dissertant Sevda Ağababa qızı Bədəlova tərəfindən hazırlanmışdır.

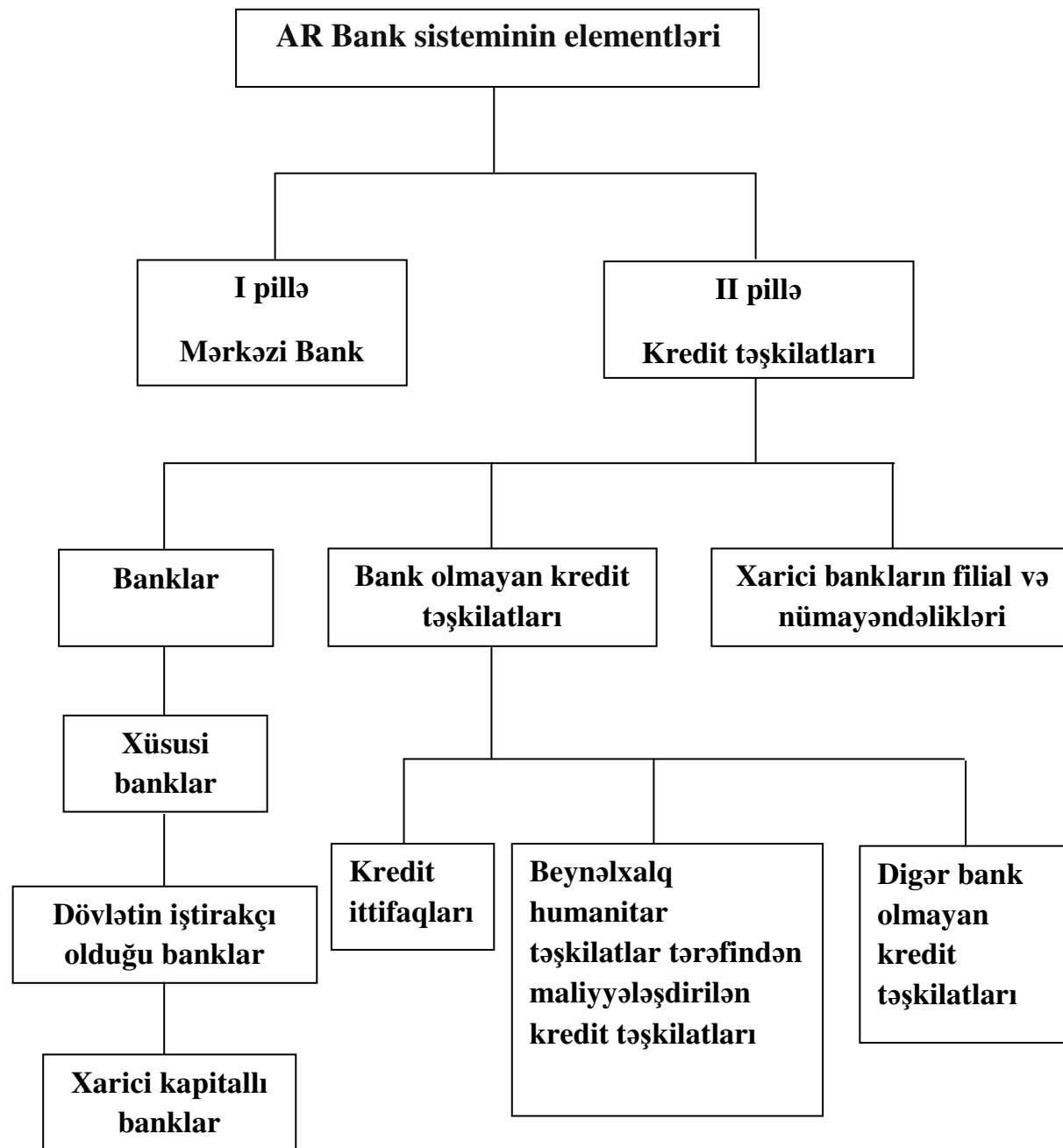
MÖVZU 1. BANK SİSTEMİ

İki tip bank sistemi mövcuddur

Azərbaycan Respublikasının bank sistemi iki prinsip əsasında təşkil edilmişdir.

1. Bank sisteminin iki pilləli olması.
2. Bankların universallıq prinsipi.

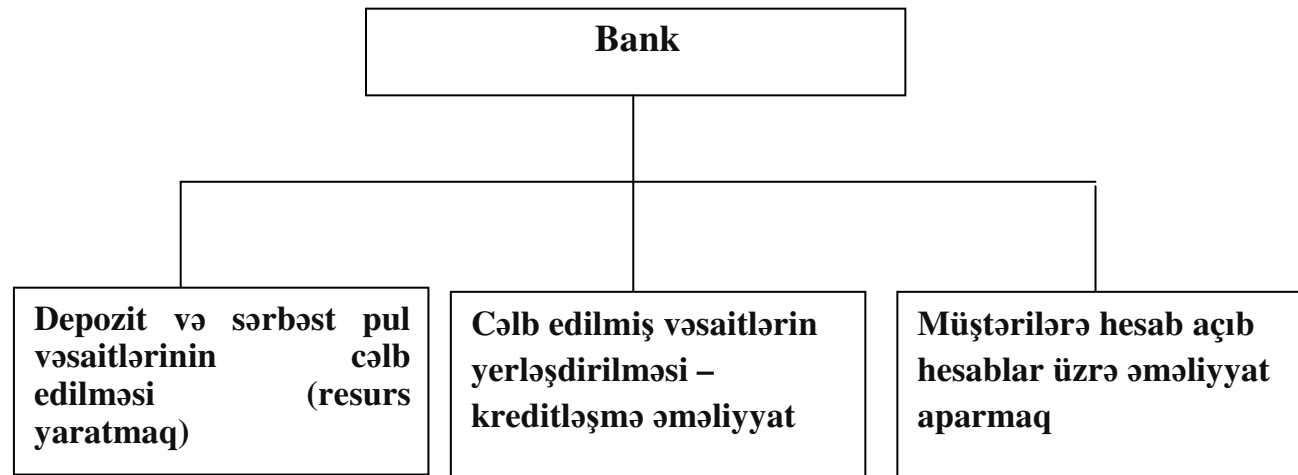
2. **Kredit təşkilatı** - fəaliyyətinin əsas məqsədi mənfəət əldə etmək olub, qanunçuluqla nəzərdə tutulan bank əməliyyatlarını yerinə yetirmək üçün Mərkəzi Bankdan lisenziyası olan hüquqi şəxsdir.

Bank olmayan kredit təşkilatları – öz vəsaiti və ya cəlb edilmiş vəsait

hesabına (depozitlər istisna olmaqla) yalnız pul formasında kreditlər verməklə məşğul olan hüquqi şəxsdir.

Bank – fiziki və hüquqi şəxslərdən depozitin və ya digər qaytarılan vəsaitlərin cəlb edilməsi, öz adından və ya öz hesabına kreditlərin verilməsini habelə müştərilərin tapşırığı ilə köçürmə və **hesablaşma** - kassa əməliyyatlarını yerinə yetirilməsini həyata keçirən hüquqi şəxsdir.

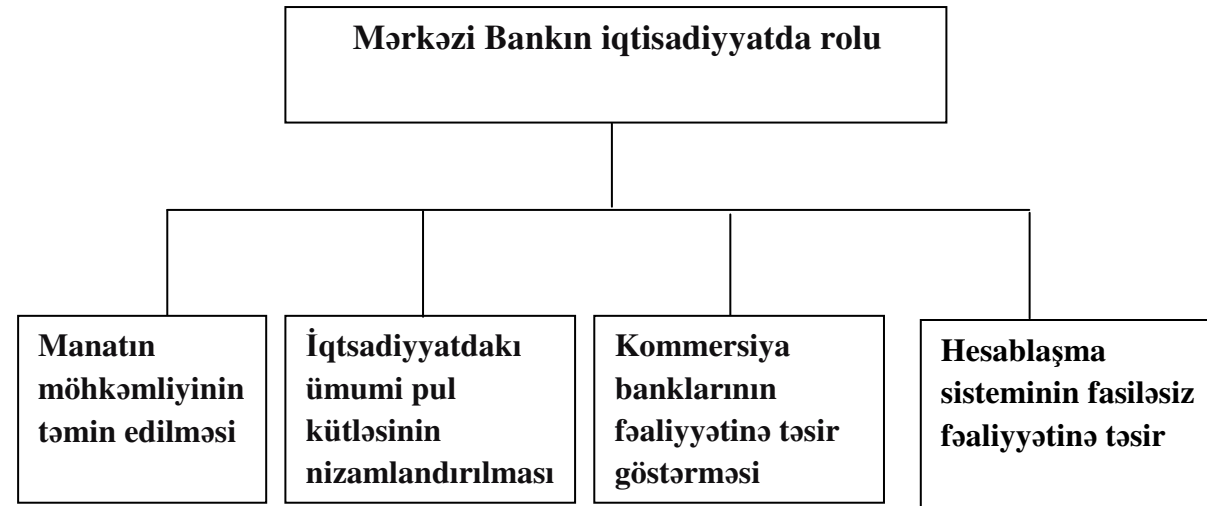
Kredit təşkilatı kimi bank əsas üç bank əməliyyatını eyni zamanda yerinə yetirməlidir.

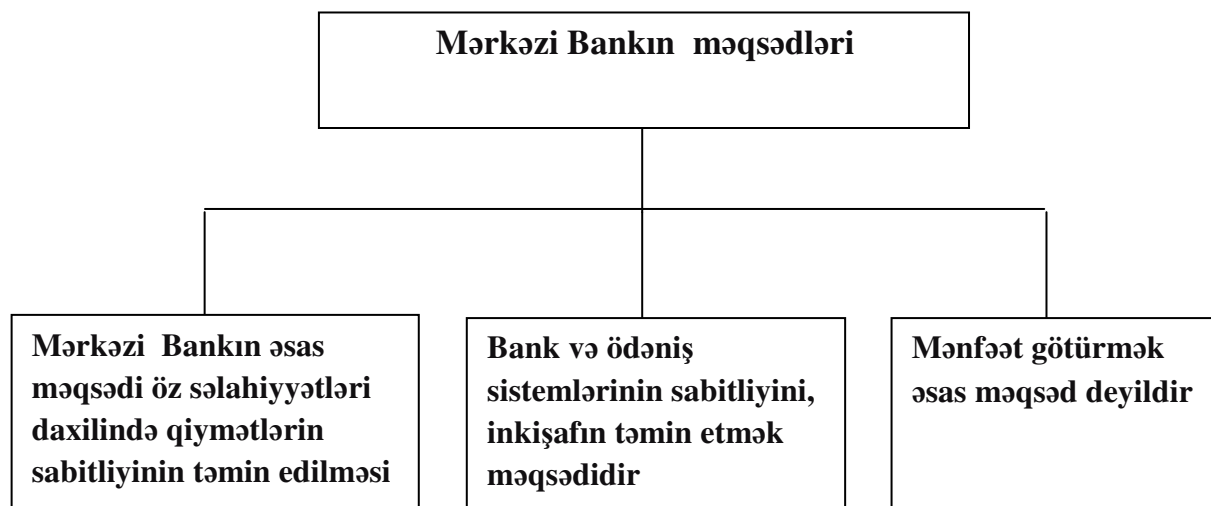
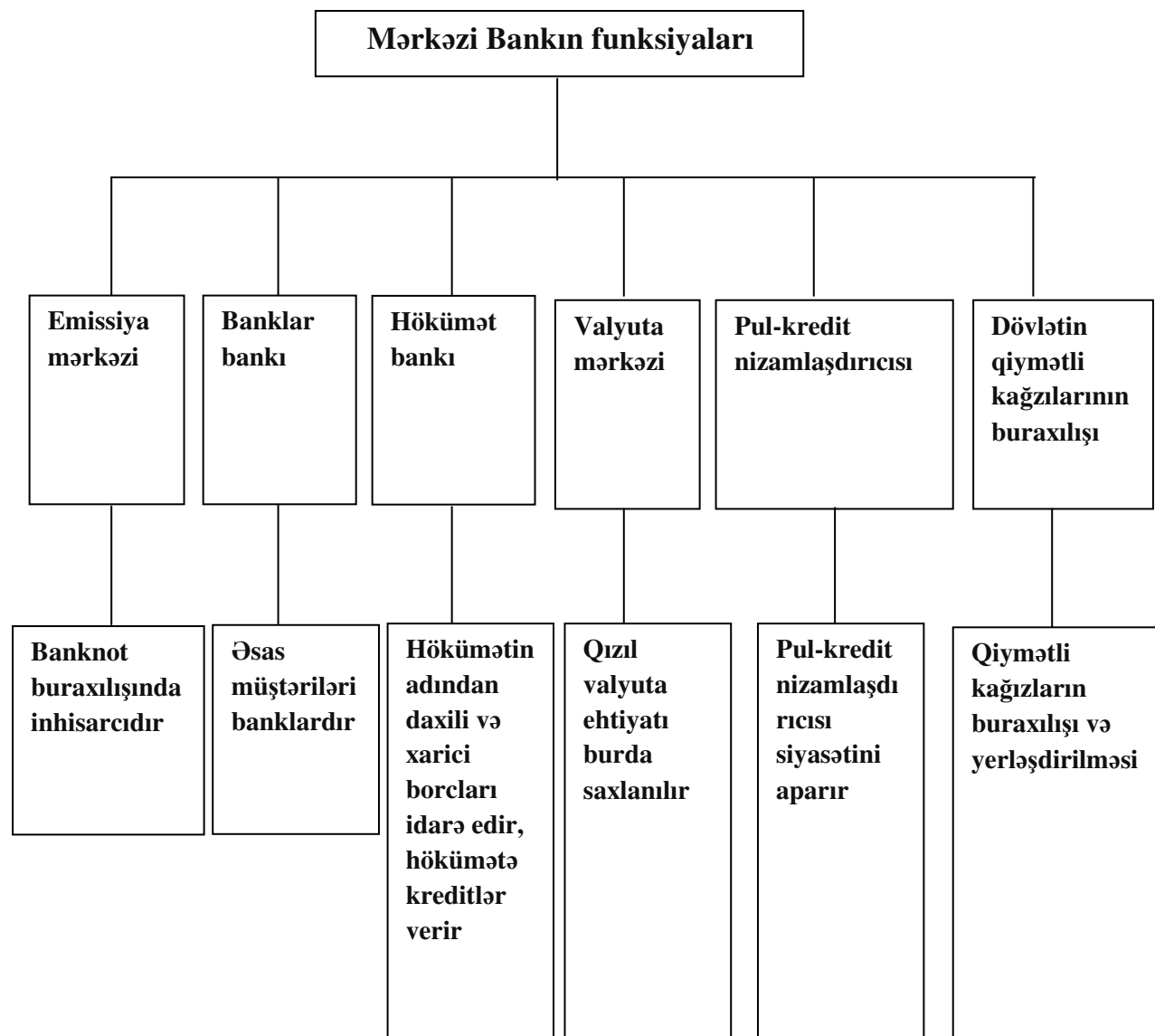

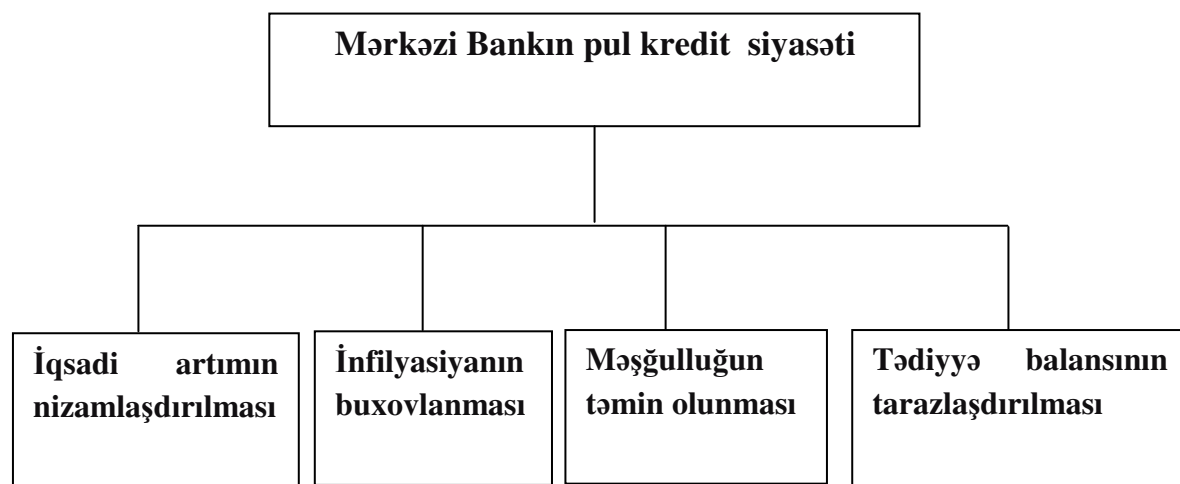
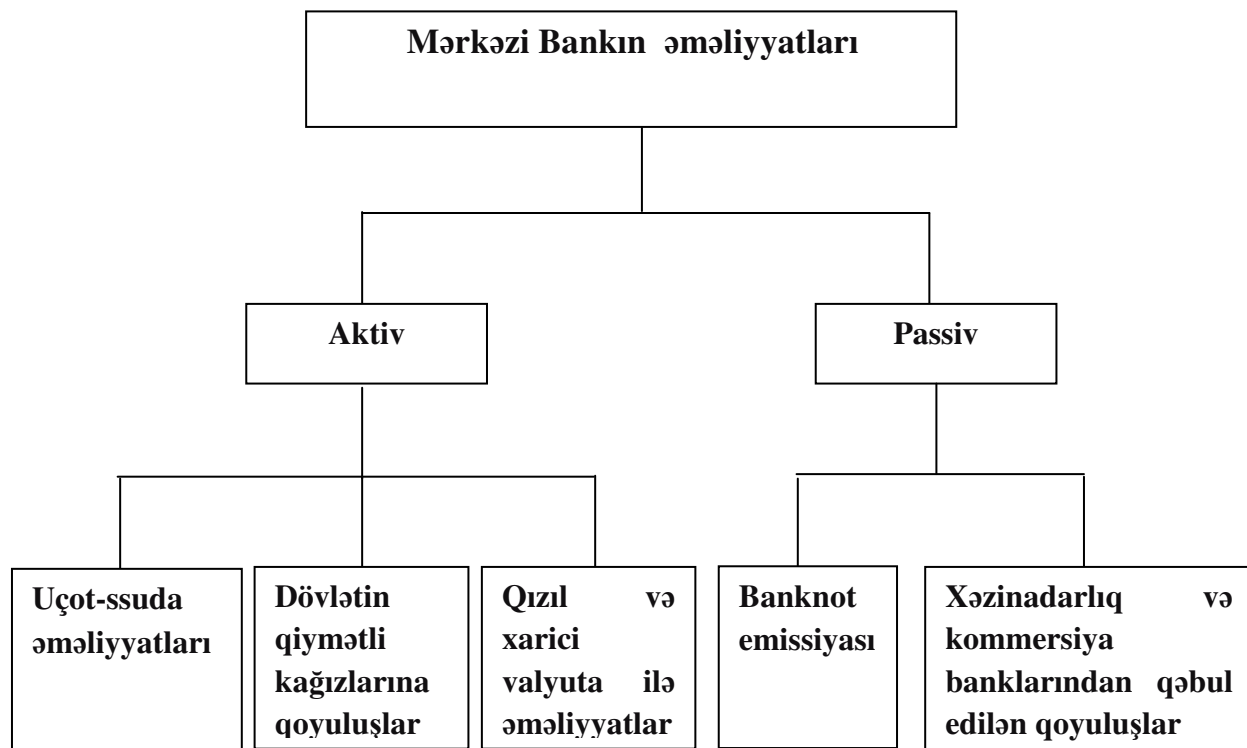
MÖVZU 2. MƏRKƏZİ BANKIN FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİ

AR Mərkəzi Bankı Milli Bank adı ilə Respublika Prezidentinin 11 fevral 1992-ci il tarixli fərmanı ilə yaradılmışdır.

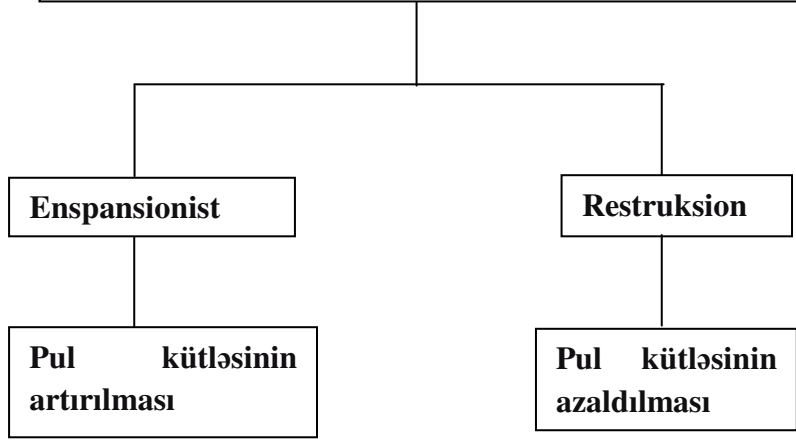
AR Konstitusiyasının 19-cu maddəsinin ikinci hissəsinə müvafiq olaraq Mərkəzi Bank dövlətin müstəsna mülkiyyətindədir. Onun məqsədi, funksiyaları və səlahiyyətləri AR Konstitusiyası ilə və Mərkəzi Bank haqqında Qanunla müəyyənləşdirilir. Mərkəzi Bank öz fəaliyyətində həmçinin Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları və Azərbaycan Respublikasının tərəfdaş çıxdığı beynəlxalq müqavilələri rəhbər tutur.

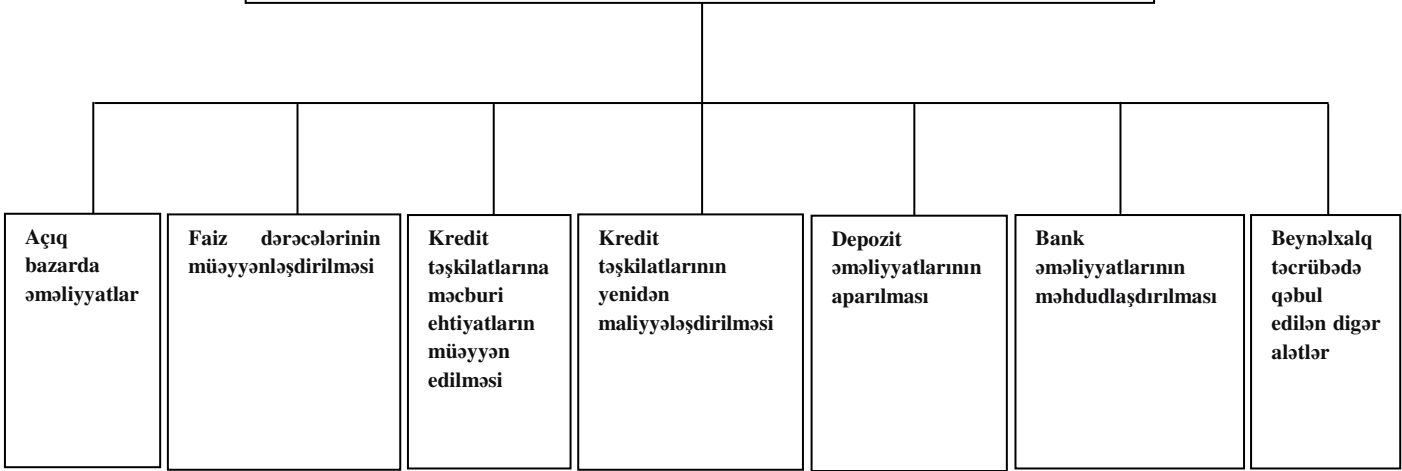
Mərkəzi Bankın pul kütləsi ilə əlaqədar siyasəti

Mərkəzi Bankın pul kredit siyasətinin alətləri

Pul siyasətinin həyata keçirmə alətləri

Mərkəzi Bank açıq bazarda aşağıdakı əməliyyatları aparır.

1. Dövlətin buraxdığı qiymətli kağızlarla alqı-satqı və digər əməliyyatlar.
2. Özünün buraxdığı qiymətli kağızlarla alqı-satqı və digər əməliyyatlar.
3. Xarici valyuta ilə alqı-satqı və digər əməliyyatlar.

Faiz dərəcələrini müəyyənləşdirmək:

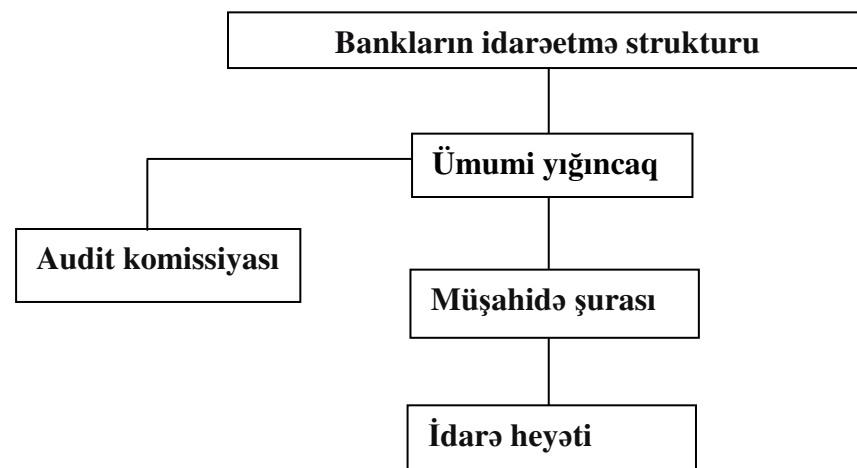
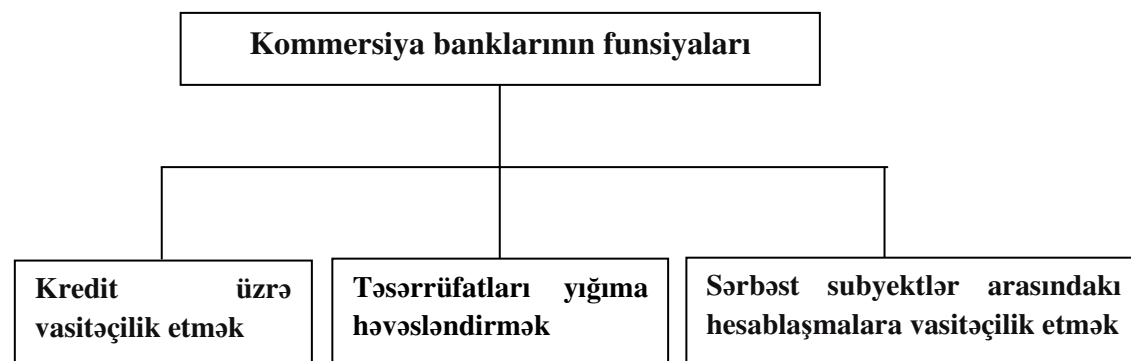
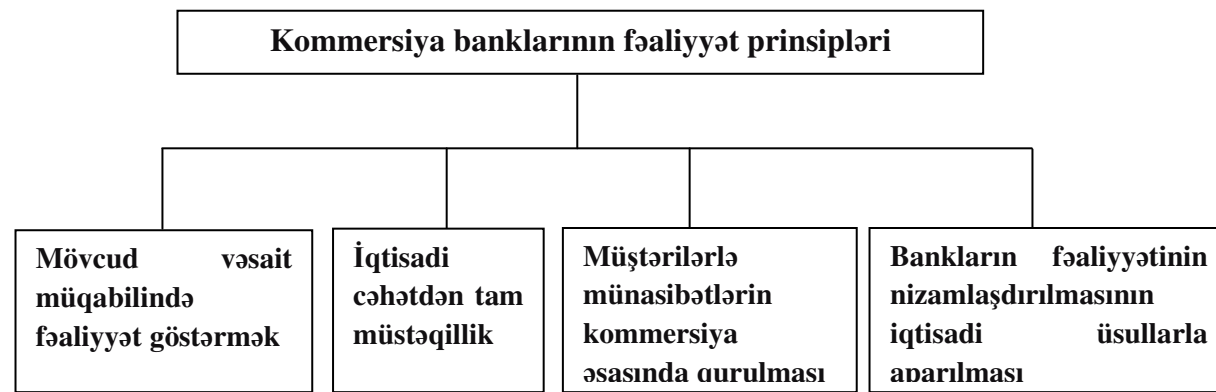
1. Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsinə və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini müəyyənləşdirir.
2. Mərkəzi Bank uçot dərəcəsinə müəyyənləşdirərkən ölkənin mövcud makroiqtisadi durumu və maliyyə bazarının vəziyyətini nəzərə alır.
3. Mərkəzi Bank öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini pul bazarının likvidlik vəziyyətini nəzərə alaraq özünün açıq bazar, yenidən maliyyələşdirmə və depozit əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini təsbit etməklə və ya hərraclarda tələb və təklif əsasında müəyyənləşdirir.
4. Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi uçot dərəcəsinə və öz əməliyyatları üzrə faiz dərəcələrini dərc edir.

Kredit təşkilatlarının yenidən maliyyələşdirilməsi pul siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Bu zaman verilən kreditlər dövlət qiymətli kağızları, dövlətin və digər etibarlı emitentlərin qarantiyaları və zəminliyi, xarici valyuta, qızıl, müxtəlif formada qiymətli metallar və digər aktivlərlə təmin olunmalıdır. Belə kreditlər 6 aydan çox olmayan müddətə verilir və həmin müddət uzadıla bilər.

Kreditlər yalnız milli valyutada kredit təşkilatlarının baş idarələrinə verilir.

Mərkəzi Bank özünün müəyyən etdiyi şərtlərlə və qarşılıqlı razılaşma əsasında kredit təşkilatlarından depozitlər cəlb edə bilər.

MÖVZU 3. KOMMERSİYA BANKLARI

Səhmdarların ümumi yığıncağının səlahiyyətləri:

1. Bankın nizamnaməsini qəbul etmək, nizamnaməyə əlavə və dəyişikliklər etmək.

2. Bankın reqlamentini qəbul etmək və reqlamentə əlavə və dəyişikliklər etmək.
3. Bankın faiz dərəcələri, aktivlərin yerləşdirilməsi, bankın ümumi maliyyə, uçot, inzibati və kadr siyasətini müəyyənləşdirmək.
4. Digər hüquqi şəxslərin kapitalında bankın iştirakı barədə qərarlar qəbul etmək, bankın filiallarını və nümayəndəliklərini yaratmaq və fəaliyyətinə xitam vermək.
5. Növbəti və tələb olunduqda növbədən kənar audit komitəsi haqqında qərar qəbul etmək.
6. Bankın büdcəsini qəbul və təsdiq etmək.
7. Bankın İdarə Heyətinin üzvlərini təyin və azad etmək.
8. Bankın Müşahidə Şurasının və Audit Komitəsinin üzvlərini təyin və azad etmək.
9. Bankın nizamnamə kapitalının artırılması və azaldılması barədə qərarlar qəbul etmək.
10. Bankın satılması, yenidən təşkili və ləğvi barəsində qərarlar qəbul etmək və s.

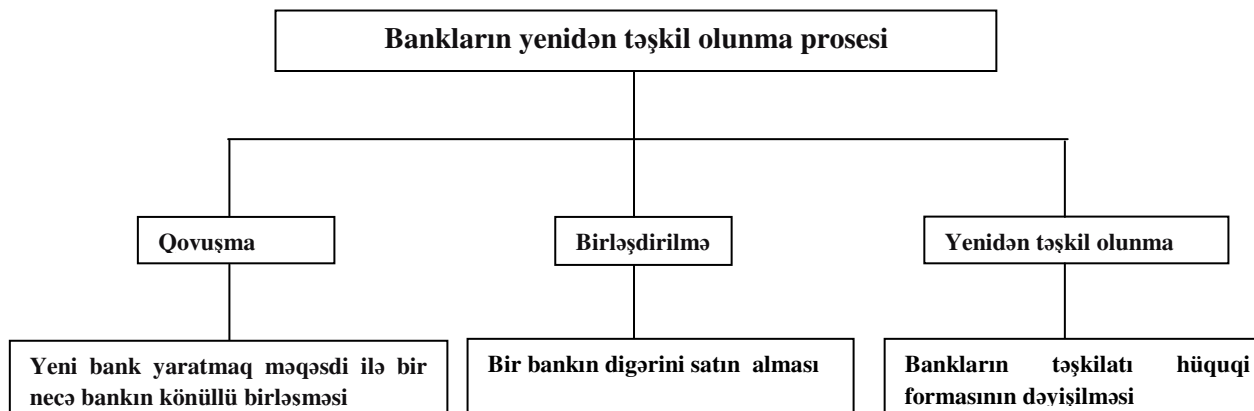
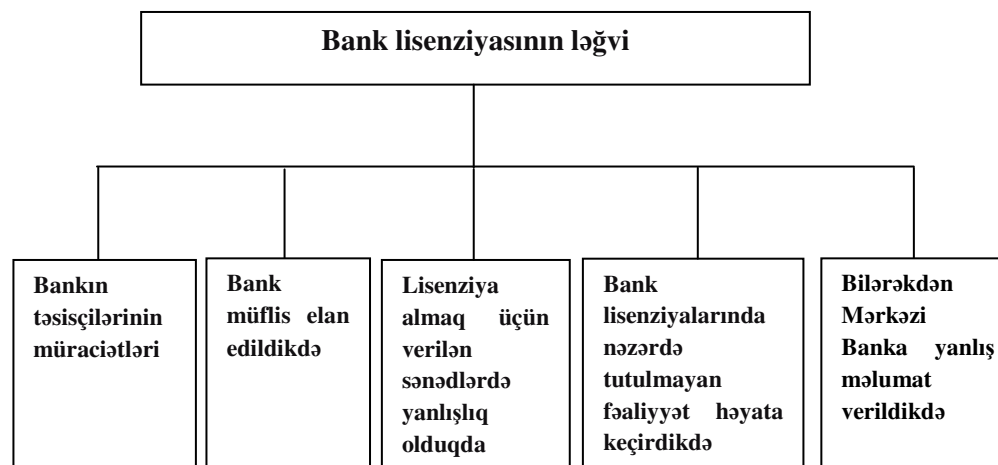
Müşahidə Şurasının səlahiyyətlərinə daxildir:

1. Bankın idarə edilməsinə və fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirmək, bankın İdarə Heyətindən hesabat almaq.
2. Səhmdarların ümumi yığıncağı və İdarə Heyəti üçün tövsiyələr vermək.
3. Səhmdarların ümumi yığıncaqlarının hər bir iclasını bildiriş göndərmək yolu ilə çağırmaq və iclasın gündəliyini qəbul etmək.
4. Bank tərəfindən qüvvədə olan qanunvericiliyin pozulması faktını müəyyən etdikdə bu pozuntular barəsində səhmdarların ümumi yığıncağını, Audit Komitəsini, İdarə Heyətini xəbərdar etmək.
5. Bankın İdarə Heyətinin bir və ya bir neçə üzvü arasında mənafeylər toqquşması olduğu hallarda bankı idarə və təmsil etmək.
6. Bankın etibarlı və prudensial idarə olunmasını təmin etmək üçün zəruri olan qaydaları və daxili əsasnamələri qəbul etmək.
7. Bankın kapital ehtiyatları yaradılması haqqında qərar qəbul etmək.
8. Bankın nizamnamə kapitalının 50%-dən artıq məbləğdə və bankın nizamnaməsində nəzərdə tutulmuş hallarda bank adından müvafiq əqdlərin bağlanmasına icazə vermək və s.

Bankın İdarə Heyəti bankın idarə olunması və fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır.

İdarə Heyəti 3 nəfərdən az olmamaqla tək sayda üzvlərdən ibarətdir. İdarə Heyətinin üzvləri bank səhmdarlarının ümumi yığıncağı tərəfindən 4 ildən çox olmayan müddətə təyin edilirlər. Ümumi yığıncaq İdarə Heyətinin üzvlərindən birini İdarə

Heyətinin sədri təyin edir. İdarə Heyətinin qərarları sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

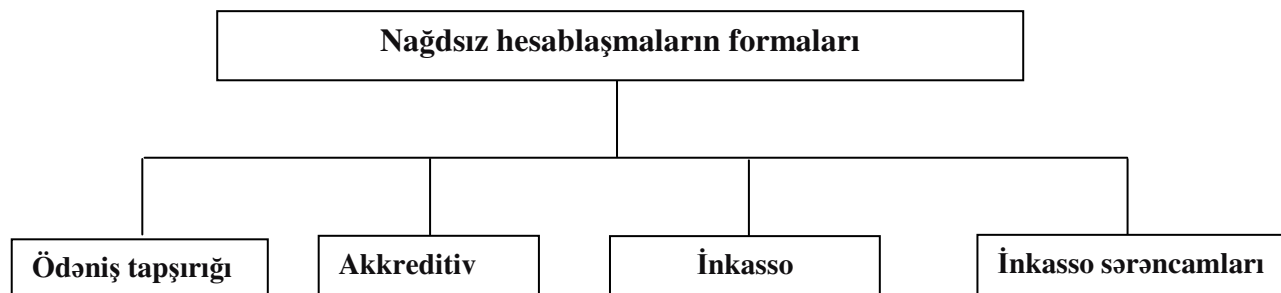
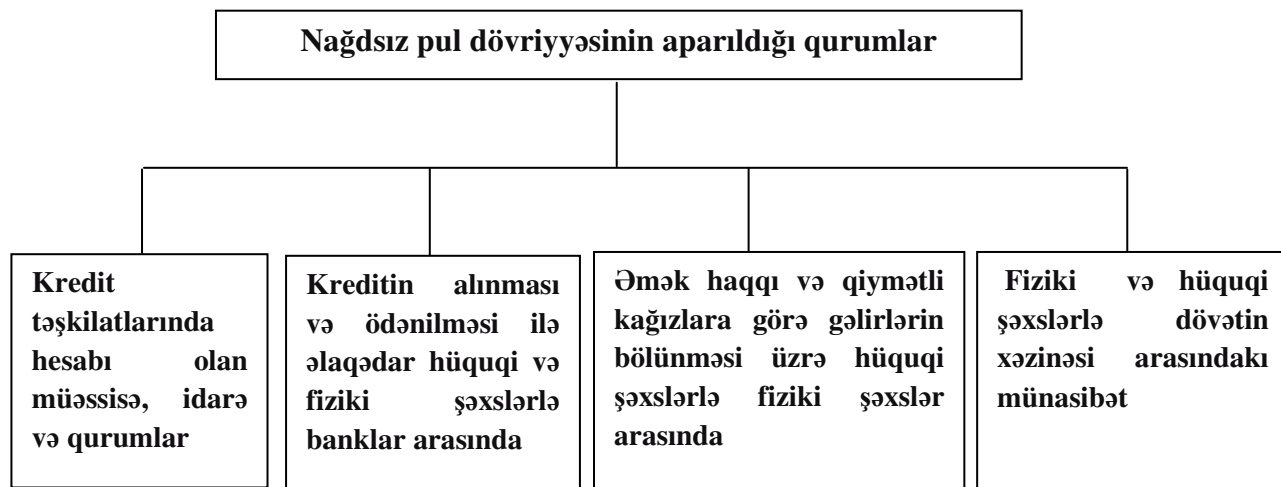
MÖVZU 4. ÖDƏNİŞ SİSTEMİ

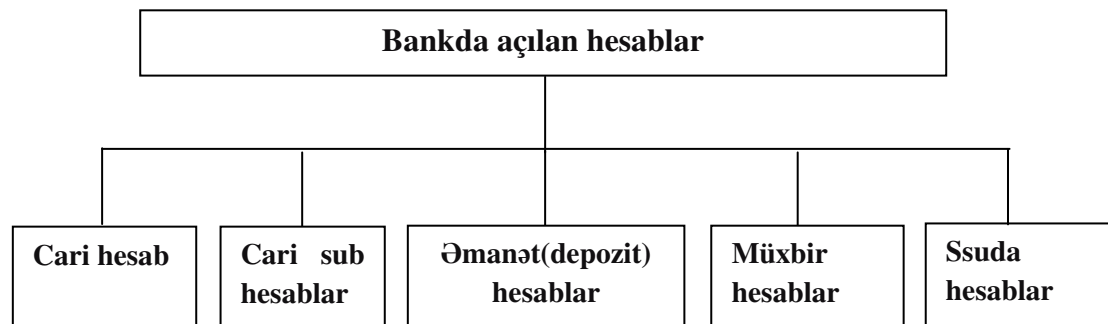
Pul hesablaşmaları həm nağdı, həm də nağdsız formada həyata keçirilir. Ölkədə müəyyən dövr ərzində nağd və nağdsız qaydada aparılan hesablaşmaların məcmu "pul dövriyyəsi" məfhumu ilə xarakterizə edilir.

Puldan tədiyyə vəsaitəsi kimi istifadə olunduğu dövriyyə *tədiyyə dövriyyəsi* adlanır.

Nağd pul dövriyyəsi məcmu pul dövriyyəsinin bir hissəsi olmaqla nağd pulun tədavül və tədiyyə vasitəsi kimi çıxış etdiyi dövriyyədir.

Nağdsız tədiyyə dövriyyəsi – məcmu pul dövriyyəsinin bir hissəsi olmaqla nağd pulun iştirakı olmadan bank hesablarından vəsaitlərin nağdsız köçürmə yolu ilə aparılan dövriyyədir. Nağdsız köçürmə qaydasında həyata keçirilən hesablamalar nağd hesablamalara nisbətən daha sərfəlidir. Belə ki, bu zaman nağd pula qənaət edilir, tədavül xərcləri azalır, müəssisələrin əməliyyatlarına vergi ödəmə və hesablaşma intizamına nəzarət təmin edilir.

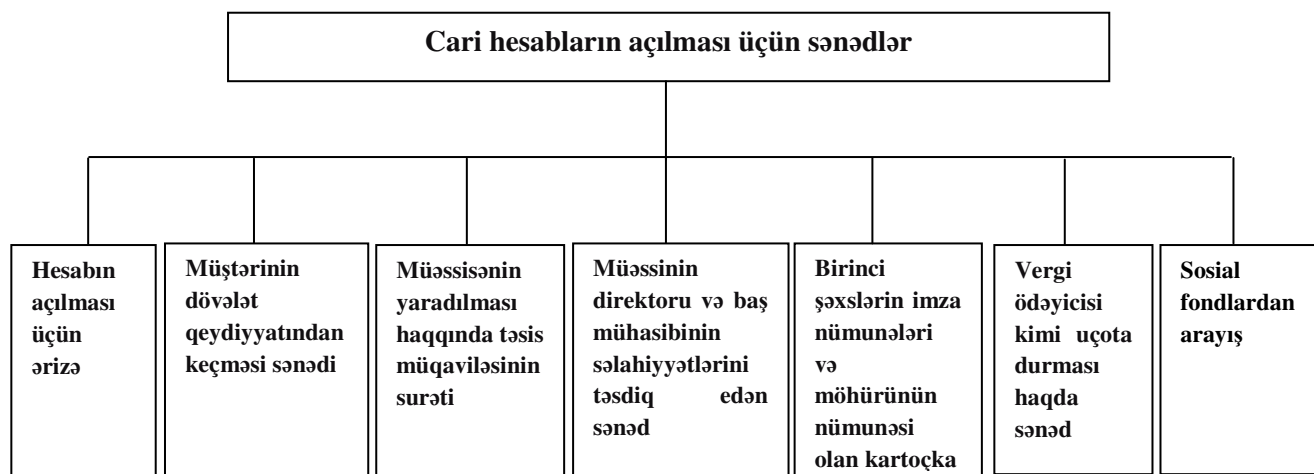
Cari hesablar dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, hüquqi şəxslərin, onların filial, nümayəndəlik və digər ayrıca bölmələrinin, ailə kəndli təsərrüfatının, həmçinin fərdi sahibkarların maliyyə təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı bank əməliyyatlarının aparılması üçün açılır.

Cari subhesablar hüquqi şəxslərə, onların regional fəaliyyətləri ilə əlaqədar filial və nümayəndəlik statusu daşımayan və olduğu yerdən kənarında yerləşən struktur bölmələrə açılır.

Ssuda hesabları bankın müştərilərə verdiyi kreditlərin uçotu üçün, kredit müqaviləsində nəzərdə tutulduğu hallarda isə, həmçinin kredit vəsaitlərinin istifadəsi və ödənilməsi ilə bağlı bank əməliyyatlarının aparılması üçün açılır.

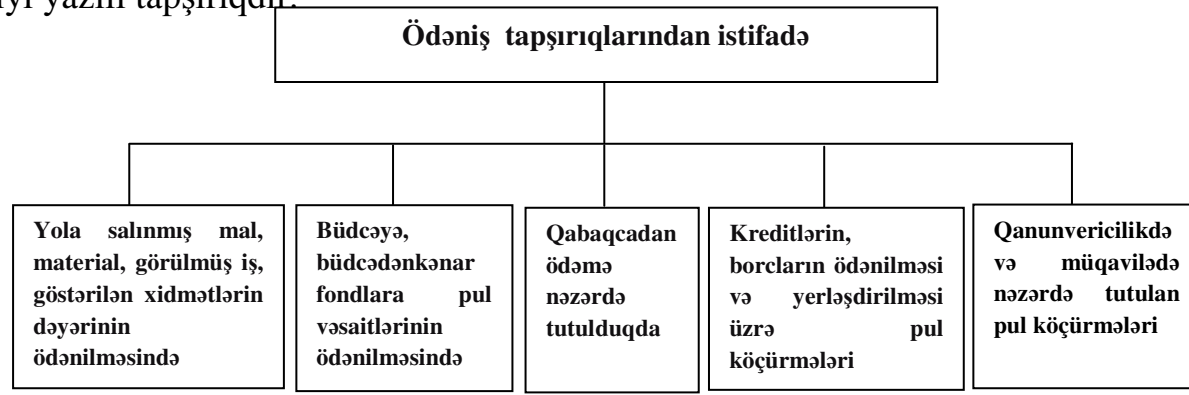
Əmanət (depozit) hesablar bank əmanəti (depozit) müqaviləsinə əsasən müştərilərin əmanətlərinin uçotu, pul vəsaitlərinin əmanətə cəlb edilməsi və müvafiq əməliyyatların aparılması üçün açılır.

Müxbir hesablar bankların özlərinin və müştərilərinin bank əməliyyatlarının aparılması məqsədi ilə yerli və xarici banklar üçün açılır.

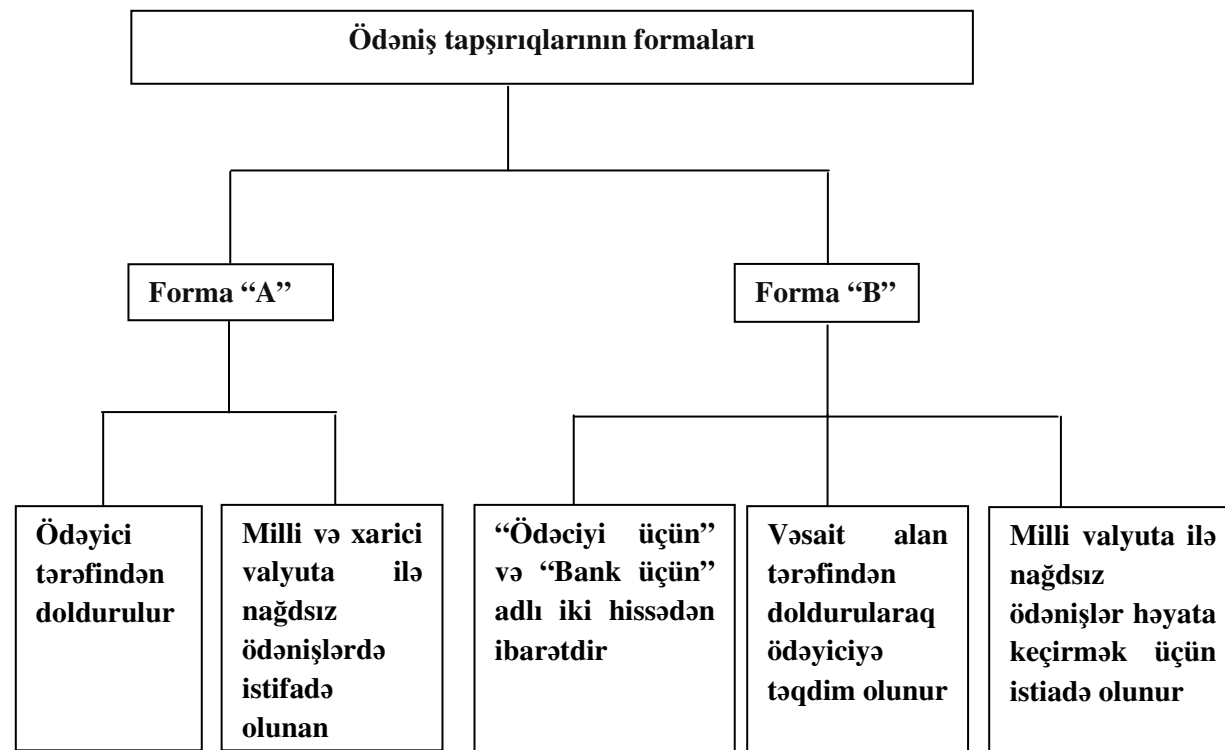
Ödəniş tapşırığı – ödəyicinin öz hesabından müəyyən məbləğ pul vəsaitlərinin silinib, digər müəssisələrin hesabına daxil edilməsi haqqında özünə xidmət edən banka

verdiyi yazılı tapşırıqdır.

Müəyyən olunmuş blank formasında banka təqdim olunan ödəmə tapşırığı yazıldığı gündən (yazıldığı gün nəzərə alınmır) 3 təqvim günü ərzində etibarlı hesab olunur.

Ödəniş tapşırıqları bank tərəfindən icra üçün bank ilə hesab sahibi arasında başqa razılaşma olmadıqda ödəyicinin hesabında ödənişi tam təmin edən məbləğdə vəsait olduqda qəbul edilir.

"A" formatlı ödəniş tapşırıqları ilə hesablaşmalar:

- fiziki və hüquqi şəxslərin qanunvericiliklə və ya bank hesab müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuş nağdsız ödənişləri həyata keçirmək üçün istifadə olunur.

- ödəyici tərəfindən doldurularaq iki nüsxədən az olmamaq şərti ilə bankın daxili

prosedur qaydalarına uyğun müəyyən edilmiş sayda emitent banka təqdim edilir.

- emitent bankın məsul şəxsi ödəyici tərəfindən təqdim edilən ödəniş tapşırıqlarının tərtib olunmasının düzgünlüyünü və ödənişi təmin edən məbləğin olmasını yoxlayır və kənarlaşma olmadıqda icra üçün qəbul olunmasını öz imzası ilə təsdiq edir.

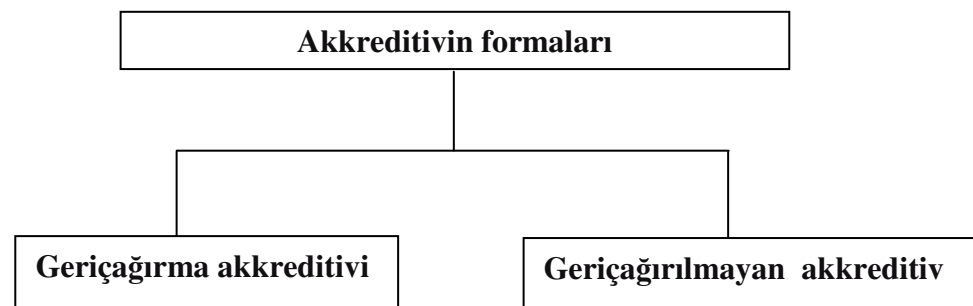
"B" formatlı ödəniş tapşırıqlarından kommunal xidmətlərin, telefon danışıqları haqqının, icarə haqqının ödənilməsi və s. bu kimi ödənişlərdə istifadə olunur.

Bu xidmətləri göstərən hüquqi şəxslər doldurduqları "B" formatlı Ödəniş tapşırıqlarını ödəyiciyə təqdim edir. Ödəniş tapşırıqlarını almış hüquqi şəxs tapşırıqın müvafiq sahəsində öz bank hesab nömrəsini qeyd edir, imza və möhürü ilə təsdiq edərək xidmət olunduğu banka təqdim edir.

Emitent bankın məsul şəxsi sənədin düzgünlüyünü və ödənişi təmin edən məbləğin olmasını yoxladıqdan sonra, kənarlaşma olmadıqda Ödəniş tapşırıqının "Bank üçün" nəzərdə tutulmuş hissəsi əsasında Mərkəzi Bankın müvafiq normativ aktlarına uyğun olaraq ödənişi benefisar bankına göndərir.

Akkreditivlə hesablaşma

Akkreditiv hesablaşma forması təminatlı ödəniş vasitəsidir. Akkreditivdən bir müəssisə ilə hesablaşmalarda istifadə olunur. Akkreditiv qaydasında hesablaşma tərəflər arasında bağlanan müqavilə ilə tənmişlənir. Hesablaşmanın bu formasında ödəniş satıcının yerləşdiyi yerdə aparılır.

Vəsait alana qabaqcadan bildirmədən emitent bankın dəyişdirə və ya ləğv edə bildiyi akkreditiv geriçağırma akkreditivi sayılır. Akkreditivin mətnində bu hal qeyd olunmalıdır.

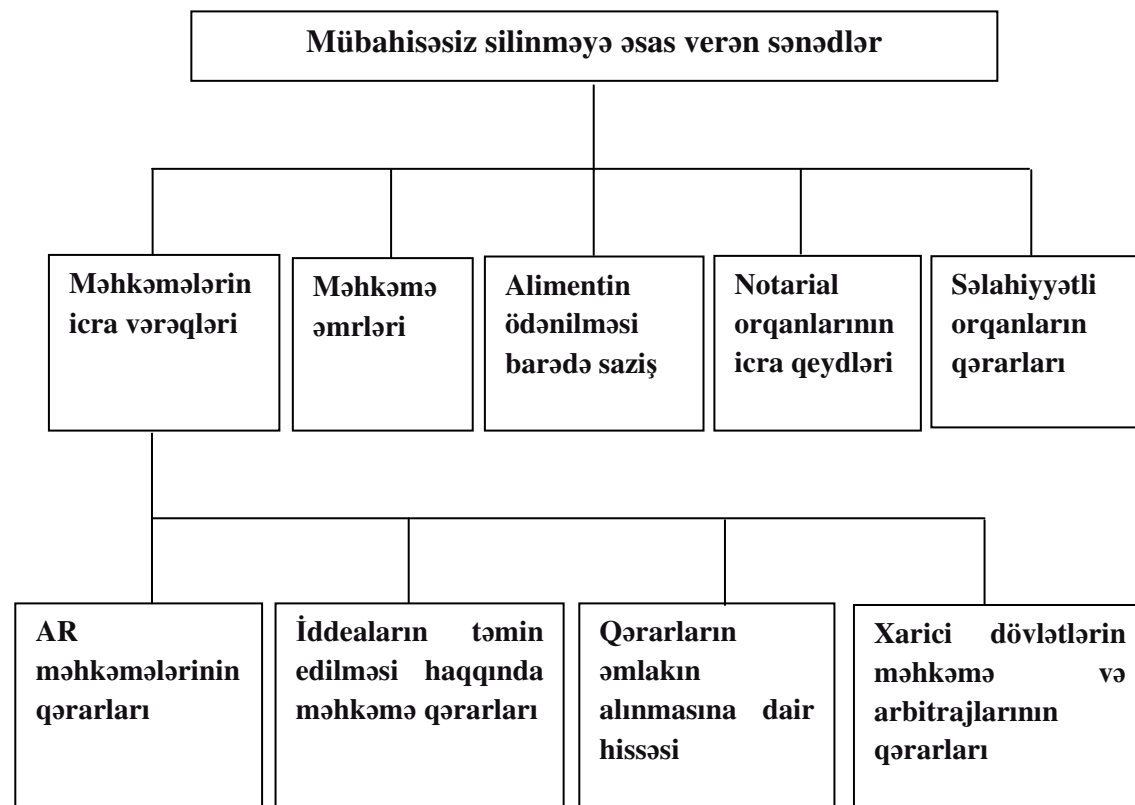
Vəsait alanın razılığı olmadan ləğv edilə və ya dəyişdirilə bilməyən akkreditiv geri qaytarılmayan akkreditiv hesab edilir. Geri çağırılmayan akkreditiv emitent bankın qəti öhdəliyidir.

Ərizədə bu rekvizitlərdən biri olmadıqda emitent bank tərəfindən akkreditiv açılmır. Emitent bank qəbul edilmiş ərizə əsasında sərbəst məktub formasında akkreditiv tərtib edir və onu icraçı banka təqdim edir. Akkreditivdə onun icra üsulu dərhal göstərilməlidir. Akkreditivdə dəyişiklik edilməsi üçün ödəyici emitent banka ərizə təqdim etməlidir. Emitent bank akkreditivin və onda edilmiş dəyişikliklərin vəsait alana ötürülməsində eyni bankın xidmətlərindən istifadə etməlidir. Vəsait alan akkreditivdə edilən dəyişikliklərin qəbul edilib edilməməsi barədə icraçı banka xəbər verməlidir. Ödəniş üçün nəqliyyat və sığorta sənədləri, habelə faktura və qaimə və digər sənədlər akkreditivdə göstərilməlidir. Akkreditivdə eyni zamanda digər sənədlərin kim tərəfindən verilməsi, onlarda hansı ifadə və ya məlumatların olması akkreditivdə göstərilməlidir. Əks halda banklar sənədləri təqdim edildiyi kimi qəbul edir.

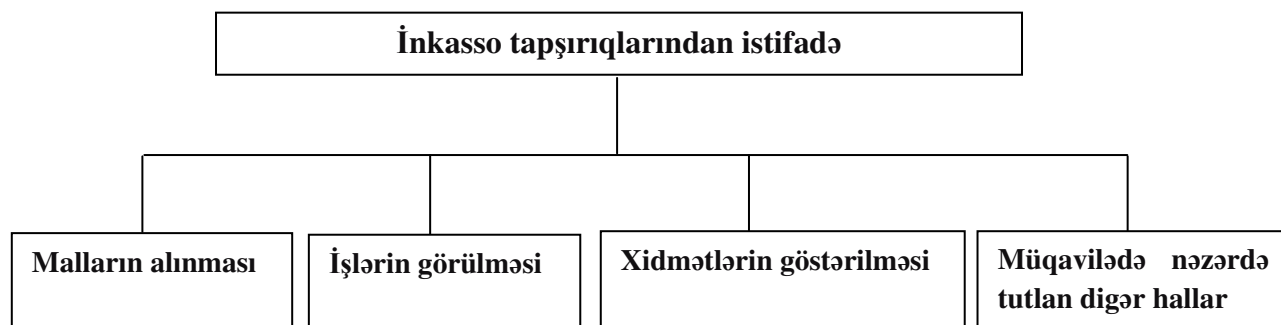
İnkasso sərəncamları ilə hesablaşmalar

İnkasso sərəncamları ilə hesablaşma zamanı ödəyicinin (borclunun) hesabına xidmət göstərən bank məcburi icra orqanlarının göstərişi ilə və əlavə edilən icra sənədinə əsasən ödənişi ödəyicinin hesabından mübahisəsiz qaydada (ödəyicinin sərəncamı olmadan) həyata keçirir.

İnkasso üzrə hesablaşmalar

İnkasso üzrə hesablaşmalar zamanı emitent bank (vəsaiti alan bank) müştərinin (vəsaiti alanın) tapşırığı ilə ödəyicidən ödənişin və ödəniş akseptinin alınması əməliyyatlarını vəsait alanın hesabına köçürməyi öhdəsinə götürür.

İnkasso tapşırığı bir qayda olaraq üç nüsxədə tərtib edilir. İnkasso tapşırığını qəbul edən emitent bankın məsul şəxsi onun müvafiq blank formasına uyğunluğunu, həmin bankda nəzərdə tutulan rekvizitlərin doldurulmasının tamlığını, vəsait alanın imza və möhürlərinin imza və möhür nümunələri və rəqəsinə uyğunluğunu yoxlamalıdır. Bundan sonra məsul şəxs inkasso tapşırığının bütün nüsxələrində qəbul tarixini yazır, imza edir və emitent bankın şampını vurur.

İnkasso tapşırığının qəbul edən icraçı bankın məsul işçisi onun mövcud blank formasına uyğunluğunu, həmin bankda nəzərdə tutulan rekvizitlərin doldurulmasının tamlığını, emitent bankın şampının və məsul şəxsin imzasının mövcudluğunu, habelə inkasso tapşırığının bütün nüsxələrinin eyniliyini yoxlamalıdır. Göstərilən tələblərə riayət olunmaması aşkar edildikdə inkasso tapşırığı geri qaytarılır. Bu zaman inkasso tapşırığının nüsxəsinin arxa tərəfində onun geri qaytarılmasının səbəbi və tarixi göstərməklə məsul şəxs imza edir və icraçı bankın şampını vurur.

Alınmış (inkasso edilmiş) məbləğlər icraçı bank tərəfindən dərhal emitent bankın sərəncamına verilməli, həmin bank isə bu məbləğləri müştərilərin hesabına salmalıdır.

Əgər ödəniş alınmamışsa, icraçı bank ödənişin icra olunmamasının və ya akseptdən imtina edilməsinin səbəblərini dərhal emitent banka bildirməlidir. Emitent bankın bu barədə vəsait alana dərhal məlumat verərək, ondan gələcək hərəkətlər barədə göstərişlər istəməlidir.

Gələcək hərəkətlər haqqında göstərişlər icraçı bankın müəyyən etdiyi müddətdə, bu müddət olmadıqda isə üç iş gün ərzində alınmadıqda, icraçı bankın sənədləri emitent bankına qaytarmaq ixtiyarı vardır.

Akseptli qaydada həyata keçirilən ödəniş zamanı vəsait alan inkasso tapşırığının "ödənişin şərti" səhifəsində "akseptlə" qeydini edir. Inkasso tapşırığının akseptinin müddəti vəsait alanla ödəyici arasında olan müqavilə ilə müəyyənləşdirilir bir şərtlə ki, həmin müddət beş iş günündən az olmasın.

Inkasso tapşırığı aksept üçün ödəyiciyə icraçı banka daxil olduğu günün ertəsi günündən gec olmayaraq təqdim edilməlidir.

Ödəyici inkasso tapşırığını akseptləşdirməkdən tam və ya qismən imtina edə bilər. Bu zaman imtina edən banka üç nüsxədən ibarət imtina ərizəsini təqdim etməlidir.

Akseptdən tam imtina edildikdə inkasso tapşırığı akseptdən imtina ərizəsinin ikinci nüsxəsi ilə birgə sonuncunun icraçı banka daxil olduğu günün ertəsi günündən gec olmayaraq vəsait alana ötürülmək üçün emitent banka qaytarılır.

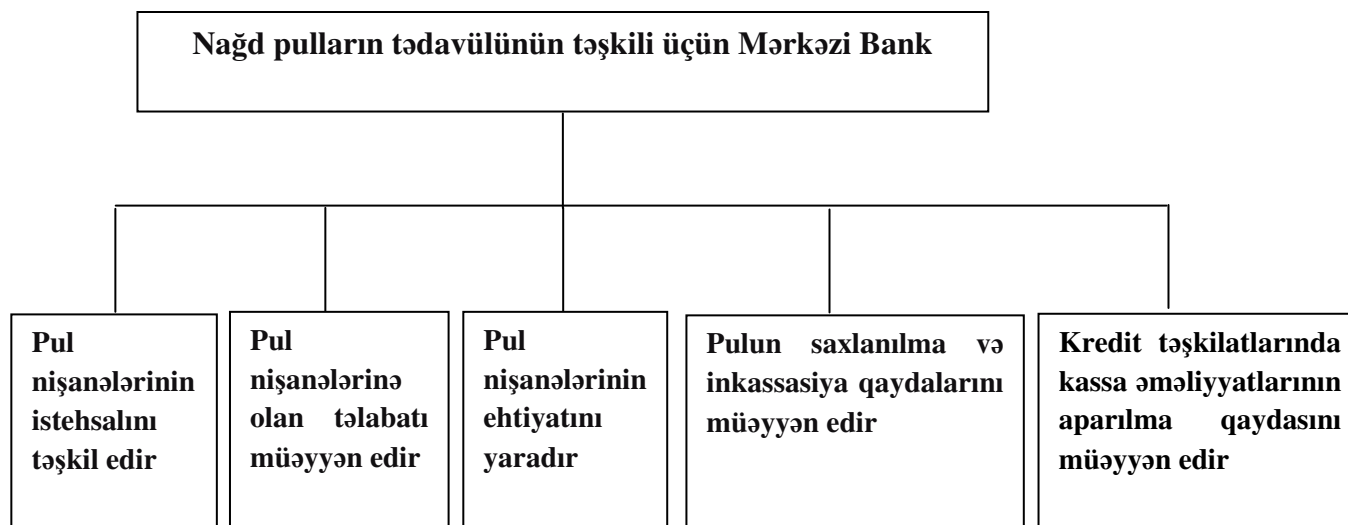
Ödəyici akseptdən qismən imtina etdikdə inkasso tapşırığı ödəyicinin aksept etdiyi məbləğdə ödənilir.

Inkasso tapşırığı müəyyən edilmiş müddətdə aksept edilmədikdə icraçı bank onun birinci nüsxəsini aksept edilmədiyini göstərməklə vəsait alana ötlürmək üçün emitent banka qaytarır.

Ödəniş akseptsiz qaydada həyata keçiriləndə vəsait alan inkasso tapşırığının "ödənişin şərti" sahəsində "akseptsiz" qeydini edir. Bu qeyd olmadıqda inkasso tapşırığının ödənişi akseptli qaydada həyata keçirilir.

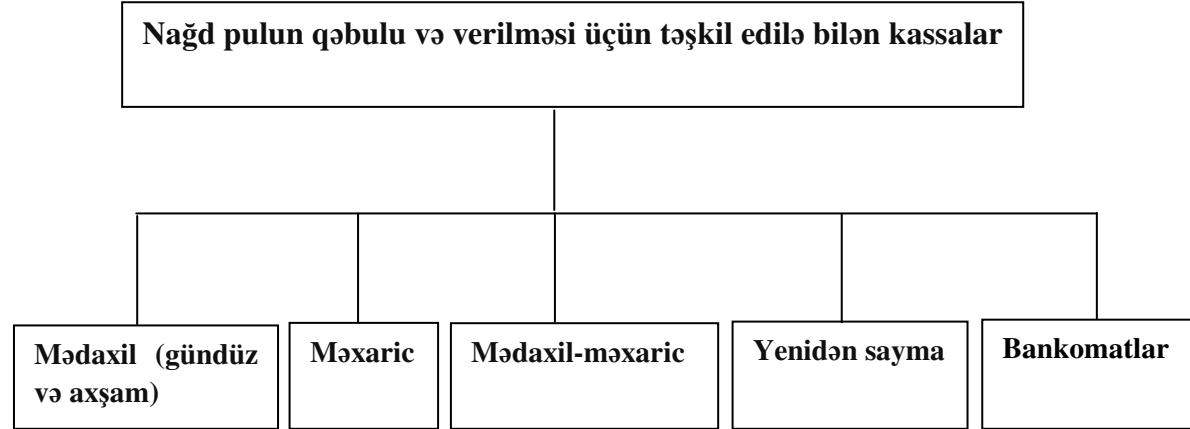
Banklar vəsaitin akseptsiz qaydada silinməsinə dair ödəyicilərin etirazlarına mahiyyətə baxmır.

Hesablaşmaların bir qismi nağd pulların iştirakı ilə aparılır. Azərbaycanda pul tədavülü tədavüldə nağd pulların yüksək səviyyəsində olması ilə səciyyələnir.

Nağd pul dövriyyəsinin təşkili Mərkəzi Bankın ərazi idarələri və kommersiya bankları vasitəsi ilə aparılır. Mütərilərə kassa xidməti göstərilməsi dedikdə bankın nağd pul ödənişləri ilə olan əməliyyatları başa düşülür.

Nağd pulların banka daxil olmasını təmin etmək və kassa intizamına riayət edilməsi üçün banklar təsərrüfat təkilatları ilə birlikdə onlar üçün kassa qalığı limitini müəyyən edir. Hər bir bankda limitdən artıq kassa qalığı müvafiq banka verilir və bank onu müəssisənin cari hesabına daxil edilir.

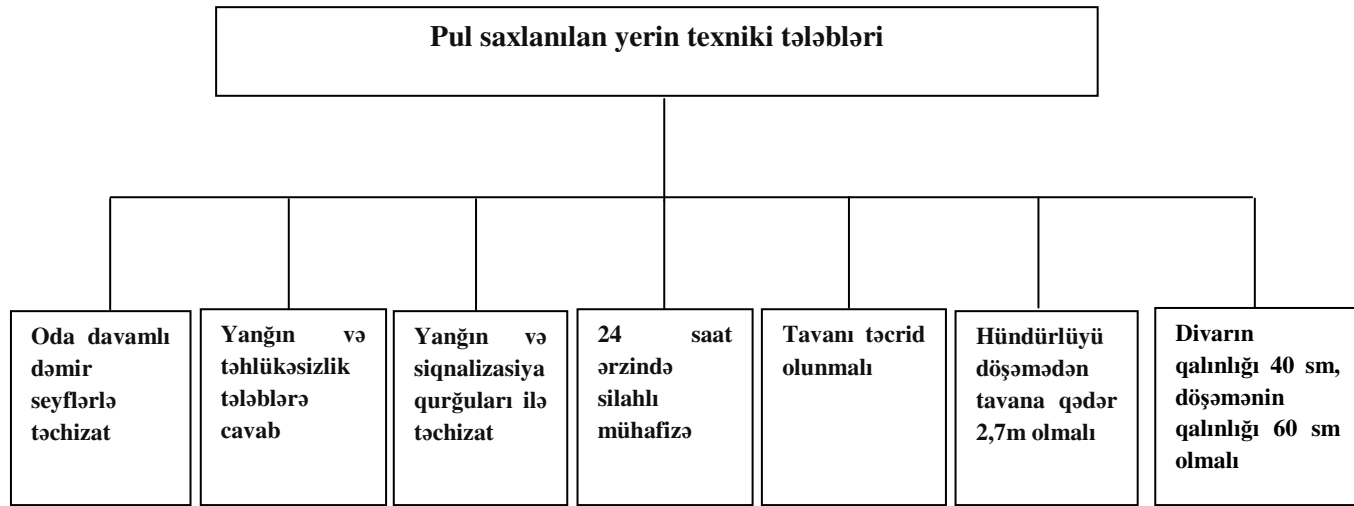

Nağd pul və digər qiymətlilərlə işləyən işçilərlə tam maddi məsuliyyət haqqında müqavilə bağlanmalıdır.

Nağd pul və digər qiymətlilərin qorunması üçün məsul olan və qiymətlilərlə işləyən şəxslər müvafiq möhürlər, plombirlər və adlı ştamplarla təchiz olunurlar.

İş yerini müvəqqəti tərk edərkən kassirlərin nağd pulu və digər qiymətliləri, açarları, möhürləri, plombirləri, ştampları açıqda, seyfləri və metal şkafları isə açıq şəkildə qoyması qəti qadağandır.

Pul saxlanan yer üç açarla əməliyyat gününün əvvəlində açılmalıdır və əməliyyat gününün sonunda bağlanmalıdır. Bu açarlar aşağıdakı şəxslərdə olmalıdır:

birinci açar - kassa müdirində

ikinci açar - kredit təşkilatının rəhbərində

üçüncü açar - kredit təşkilatının baş mühasibində

Pul saxlanan yer əməliyyat gününün sonunda bağlanıb açarları olan şəxslərin möhürləri ilə möhürlənib mühafizə işçisinə təhvil verilməlidir.

Nağd pulu mədaxil etmək üçün banklarda gündüz mədaxil kassası yaradılır.

Nağd pulun qəbulu "nağd pulun mədaxili üçün elan"a əsasən həyata keçirilir. Elan nağd pul ilə birlikdə bankın kassirinə təqdim edilir. Kassir elanın bütün rekvizitlərini yoxladıqdan sonra elanda göstərilən məbləğ faktiki verilmiş məbləğlə tutuşdurulur və uyğunluq olduqda kassir elanı imzalayıb möhürlədikdən sonra onun qəbz hissəsini müştəriyə qaytarır. Elanı kassir özündə saxlayır, elanın order hissəsini isə vəsaiti müştərinin hesabına daxil edilməsi üçün əməliyyat şöbəsinə göndərilir.

Əməliyyat günü qurtardıqdan sonra müştərilərdən nağd pulun qəbulu axşam mədaxil kassaları tərəfindən aparılır. Axşam mədaxil kassasının müvafiq işçiləri üzərində "Axşam mədaxil kassası" sözləri yazılmış möhür və kassa açarları ilə təchiz edirlər. Axşam mədaxil kassasına nağd pul gündüz mədaxil kassasına nağd pulun qəbulu və rəsmiləşdirilməsi prosesinə uyğun surətdə aparılır. Axşam mədaxil kassasına qəbul edilən nağd pul, müvafiq sənədlər və möhür mühafizə üçün pul saxlanan yerə (seyf anbar) qoyulur. Pul saxlanan yer mühafizəçisinin iştirakı ilə kassir və nəzarətçiyə məxsus olan iki açarla bağlanır, həmin şəxslərin möhürü ilə möhürlənir və xüsusi jurnalda imza etdirməklə nəzarətçiyə təhvil verilir. Axşam mədaxil kassasının işçiləri növbəti iş günü pul saxlanan yeri mühafizəçidən qəbul edib, pulu və sənədləri kassa rəhbərinə təhvil verirlər.

Bankın kassasından nağd pulun verilməsi bankın məxaric kassası tərəfindən həyata keçirilir. Nağd pulların məxarici "pul çekləri"yə və kassa məxaric orderlərinə əsasən həyata keçirilir. Pul çeki pul alan tərəfindən doldurularaq əməliyyatın aparılmasına məsul olan şəxsə təqdim edilir. Əməliyyat işçisi çekdəki bütün rekvizitləri yoxlamaqla müştərinin hesabına çekdə göstərilən məbləği olub olmamasını yoxlayır. Uyğunsuzluq olduqda "pul çeki" yeni sənədin tərtib edilməsi üçün müştəriyə qaytarılır.

Uyğunsuzluq olmadıqda əməliyyatı aparən şəxs kassa jurnalında müvafiq qeydlər aparır və imzalayaraq pul çekinin nəzarət hissəsini müştəriyə qaytarır. Pul çekinin əsas hissəsi isə nəzarətçiyə təqdim edilir, nəzarətçiyə isə pul çekində uyğunsuzluq aşkar etmədikdə pul çekini kassaya təqdim edir. Kassir tərəfindən müvafiq rekvizitlər yoxlanılır, uyğunsuzluq aşkar edilməsində kassir müştəridən pul çekinin nəzarət hissəsini və onun şəxsiyyətini təsdiq edən sənədini alır və pul çekində olan məlumatlarla tutuşdurur və nağd pulu müştəriyə verir və "pul çekini" imzalayır. Müştəri kassadan aldığı nağd pulu kredit təşkilatı nəzarətinin iştirakı ilə xüsusi ayrılmış otaqda vərəq-vərəq sayır.

Nağd pulların banka qəbulunun kanalında inkassasiyasdır. Qiymətliyərin inkassasiyası kredit təşkilatlarının inkassasiya xidmətində yaradılan inkassator birliqadəsi tərəfindən həyata keçirilir. İnkassator və sürücü inkassatorlar fiziki cəhətdən sağlam olmalı, silahlardan istifadə etmək bacarığına malik olmalıdır. İnkassasiya marşurutu və inkassasiya ediləsi müəssisə əvvəlcədən müəyyən edilir. İnkassatorlar marşurut üzrə hərəkət edərək baş inkassator sumkasını verib dolusunu qəbul edir. İnkassasiya başa çatdıqdan sonra pul yığılmış inkassator sumkaları bankın kassasına təhvil verilir.

Əməliyyat günü qurtardıqdan sonra mədaxil kassasının kassiri qəbul olunmuş mədaxil sənədləri əsasında "kassaya daxil olunmuş nağd pulun məbləği və sənədlərin sayı haqqında arayış tərtib edilir və arayışdakı yekun məbləği faktiki mədaxil edilmiş nağd pulu və digər qiymətliyəri tutuşdurulub arayışa imza edir.

Əməliyyat günü ərzində mədaxil olunmuş nağd pul və digər qiymətliyərlər müvafiq qaydada formalaşdırılır.

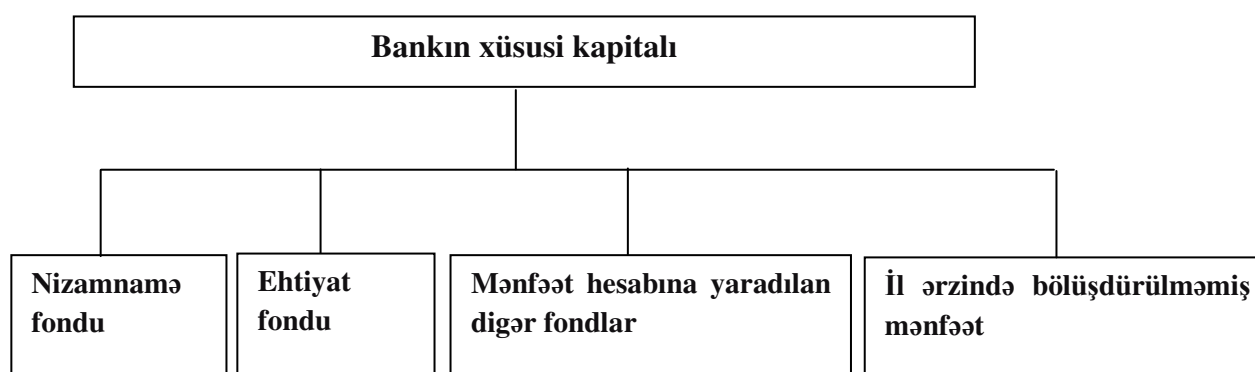
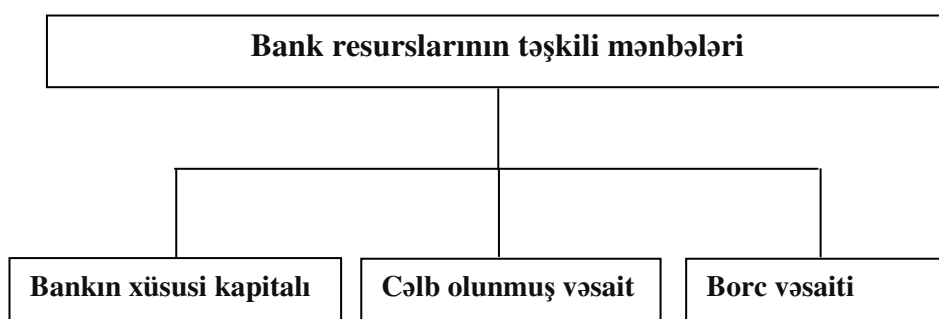
Kassa müdiri kassirlərdən qəbul olunmuş arayışçıları icmaləşdirib kassa dövriyyələri haqqında ümumi arayış tərtib edib, baş mühasiblə qarşılıqlı imzalayır.

Məxaric əməliyyat gününün sonunda məxaric kassasının kassiri qəbul olunmuş məxaric sənədləri əsasında "Məxaric edilmiş və təhvil hesab olunmuş pulun məbləği haqqında" arayışı tərtib edilir və arayışdakı yekun məbləği faktiki məxaric olunmuş nağd pulu və digər qiymətliyəri tutuşdurub arayışa imza edir. Kassa müdiri kassirlərdən qəbul olunmuş arayışları icmaləşdirib, kassa dövriyyələri haqqında ümumi arayış tərtib edib baş mühasib ilə qarşılıqlı imzalayır.

MÖVZU 5. BANKIN PASSİV ƏMƏLIYYATLARI

Bank resuslarının formalaşması ilə əlaqədar olan əməliyyatlar passiv əməliyyatlar adlanır və hər bir kommersiya bankı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bank resursu - bankın sərəncamında olub, aktiv və digər əməliyyatların yerinə yetirilməsi üçün istifadə olunan pul vəsaitlərinin məcmusudur.

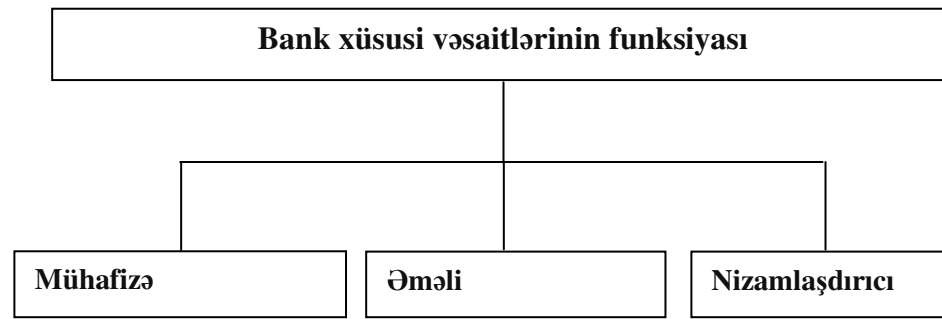

Nizamnamə fondu tamamilə iştirakçıların xüsusi vəsaiti hesabına yaradılır. Onun minimum həcmi Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilir. Bank yaradılarkən nizamnamə fondu yalnız pul vəsaitləri və maddi aktivlər hesabına formalaşma bilər.

Ehtiyat fondu- mənfəətdən ayırmalar hesabına yaradılır. Onun həcmi nizamnamə kapitalına nisbətə müəyyən edilir. Ehtiyat fondunun yaradılmasında məqsəd bankın aktiv əməliyyatları ilə əlaqədar mövcud ola bilən itkilərin ödənilməsidir. Bu fondun vəsaitlərindən həmçinin səhmdarlara mənfəətin və dividendlərin çatışmayan hissələrinin ödənilməsində də istifadə olunur. Ehtiyat fondu həmçinin nizamnamə kapitalının artırılması məbədidir.

Banklarda ehtiyat fondu ilə yanaşı mənfəət hesabına xüsusi təyinatlı dividendlərin maddi maraqlarını yaradır. Bank passivlərinin qeyri-maliyyə təşkilatlarından başlıca fərqləndirici xüsusiyyəti ondadır ki, xüsusi vəsaitlərin xüsusi çəkisi çox aşağıdır. (10-20%)

Xüsusi vəsaitlərin bankın passivlərində nisbətən aşağı xüsusi çəkiyə malik olmasına baxmayaraq onun fəaliyyətində mühüm rol oynayır. O üç əsas funksiyanı yerinə yetirir.

Xüsusi kapital mühafizə funksiyası vasitəsi ilə bankın əmanətçilər, kreditorlar qarşısında bankın möhkəmliyini, dəyanətliyini təmin edir. Bu vasitələr sığorta və zəmanət fondu kimi çıxış edir.

Xüsusi vəsaitlərin mühafizə funksiyası kapitalın yetərliliyi anlayışı ilə əlaqədardır. Bu o deməkdir ki, bankın maliyyə itkilərini öz vəsaiti hesabına təmin edir.

Əməli funksiyanın mahiyyəti ondadır ki, bankın xüsusi vəsaitləri bankın maddi bazasının inkişafında maliyyə resursu rolunu oynayır. İlkin kapital olmadan heç bir bank öz fəaliyyətinə başlaya bilməz. Bu vəsaitləridən bankın filial və şöbələrinin genişlənməsinə istifadə oluna bilər.

Xüsusi vəsaitlərin nizamlaşdırıcı funksiyasının mahiyyəti ondadır ki, mərkəzi banklar kommersiya banklarının fəaliyyətini onların xüsusi vəsaitlərinin idarə olunması yolu ilə nizamlaşdırırlar. Bankın xüsusi vəsaitləri içərisində əsas yeri nizamnamə fondu təşkil edir onun həcmi, yaranma forması və dəyişdirilməsi bankın nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Kommersiya banklarının resurslarının əksər hissəsini cəlb olunmuş vəsaitlər təşkil edir. Banklar passiv əməliyyatları yerinə yetirməklə hüquqi və fiziki şəxslərin maliyyə resurslarının cəlb etmək imkanı əldə edirlər. Bura daxildir:

- fiziki və hüquqi şəxslərin əmanət və depozitləri,
- hüquqi şəxslərin bank hesablarındakı vəsait qalığı.

Depozit - banka saxlamağa köçürülmüş, müəyyən olunmuş vaxtda və şərtlərlə geri qaytarılmalı olan pul vəsaitləridir.

Vəsaitlər aşağıdakı bank əməliyyatları nəticəsində banka cəlb edilir:

- hüquqi şəxslərə hesabın açılması,
- fiziki şəxslərin pul vəsaitlərinin əmanətə cəlb edilməsi.

Müddət baxımından depozitlər :

- tələb ediləndək (istənilən vaxt geri tələb olunar),
- müddətli depozitlr.

Banklar öz likvivliyini təmin etmək məqsədi ilə borc vəsaitlərindən istifadə edirlər. Bura daxildir banklararası kredit, geri alınmaq şərti ilə satılmış qiymətli kağızlar.

Müvəqqəti sərbəst resurslara malik olan banklar öz resurslarını banklar arası kredit qaydasında digər banklara sata bilər. Bununlada hər iki tərəf qazanmış olur.

Kommersiya bankları əlavə vəsaiti olan ehtiyacını ödəmək üçün Mərkəzi Bankın kreditindən istifadə edirlər. Mərkəzi Bank haqqında qanunun 46.4 maddəsinə əsasən Mərkəzi Bank banklar üçün sonuncu instansiya kreditörü kimi çıxış edə bilər.

Ümumiyyətlə bankların passivləri aşağıdakılardan formalaşır:

1.Xüsusi vəsaitlər

O cümlədən: bankın fondları
bankın mənfəəti

2.Müştərilərin bank hesabındakı vəsaitləri

O cümlədən: büdcə vəsaitləri
dövlət büdcədən kənar fondların vəsaitləri
müəssisə və təşkilatların vəsaitləri
əhəlinin vəsaitləri

3.Bankların müxbir hesablarındakı vəsaitlər

4.Banklararası kredit və depozitlər

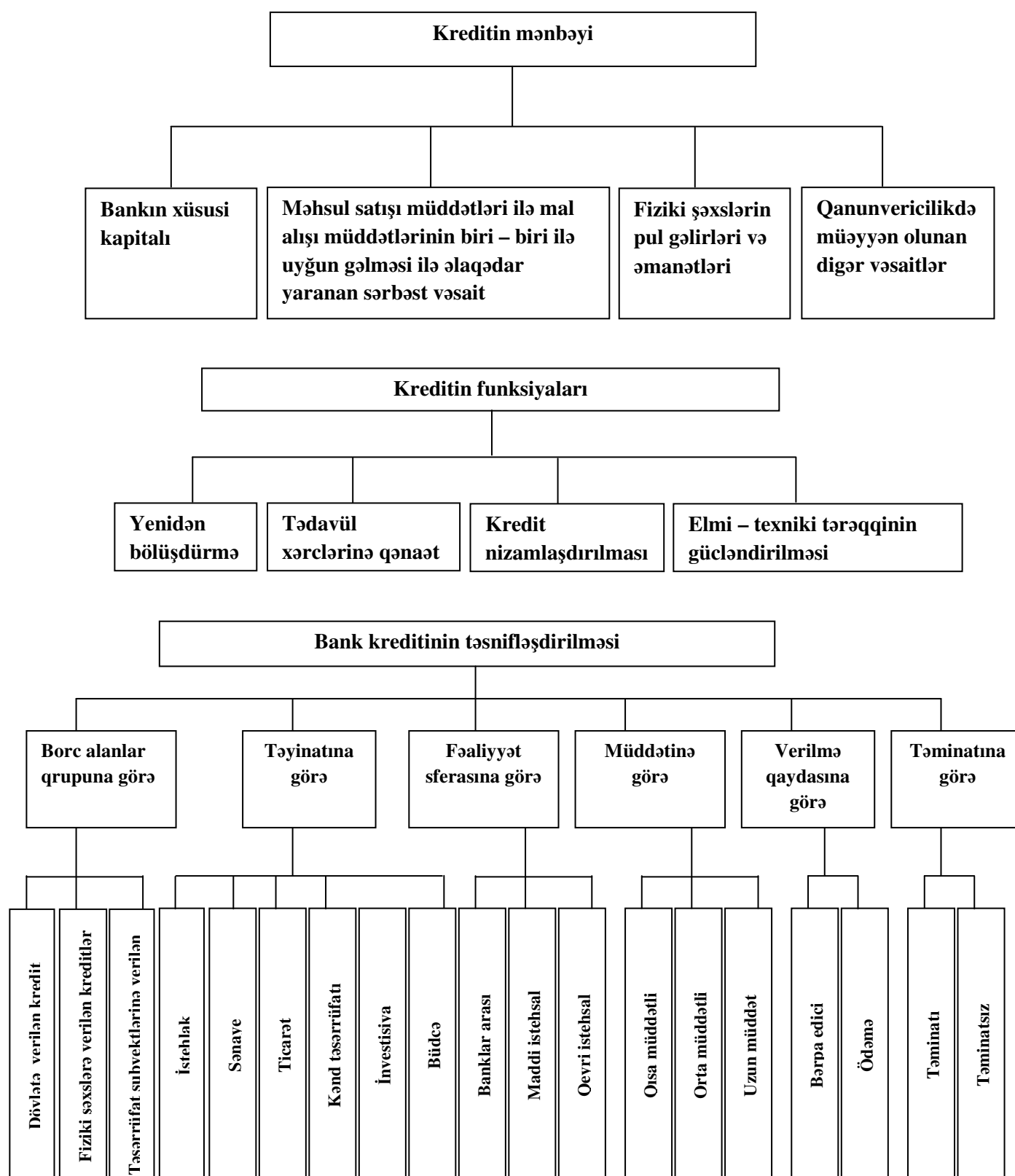
5.Mərkəzi Bankın kreditləri

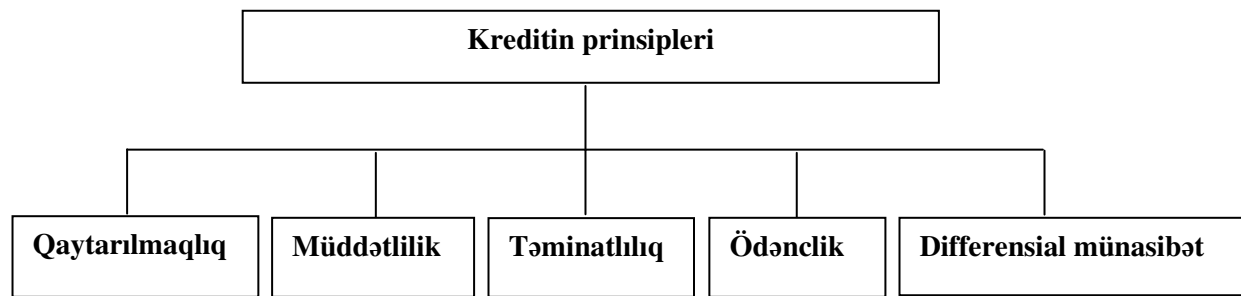
6.Buraxılmış borc öhdəlikləri: istiqrazlar, depozit sertifikatları, əmanət sertifikatları, veksellər.

7.Sairə passivlər.

MÖVZU 6. BANK KREDİTLƏŞMƏSİNİN TƏŞKİLİ

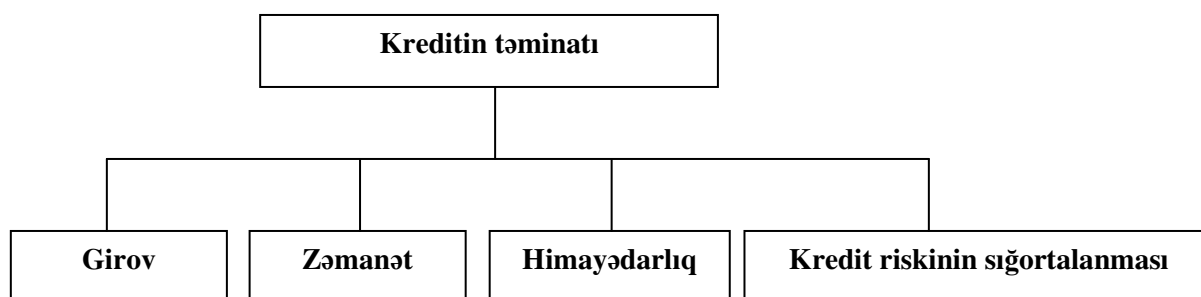
Kredit - ssuda kapitalının hərəkəti ilə əlaqədar münasibətlər sistemidir.

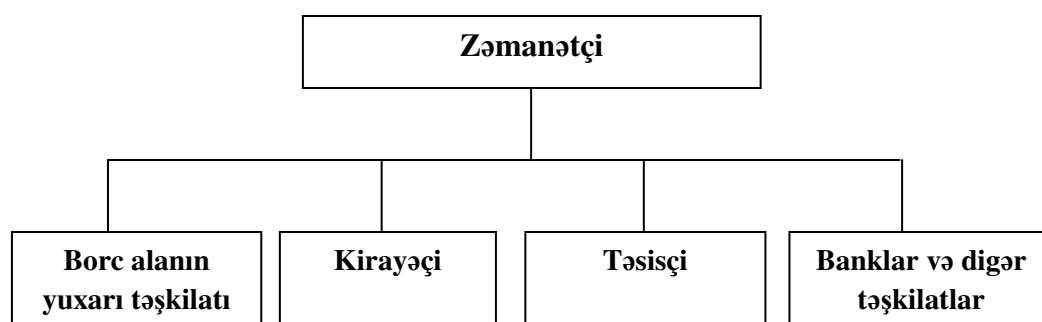
Kreditin geri qaytarılmasının təminatlığı

Təminatlılıq o deməkdir ki, kreditləşmə müxtəlif təminat formaları əsasında aparılmalıdır ki, bu da kreditin ödənilməsinin ikinci mənbəyi kimi qəbul edilir.

Girov o deməkdir ki, girovla təmin olunmuş öhdəlik yerinə yetirmədikdə kreditor bu girovu reallaşdıraraq öz borcunu ödəyə bilər. Girov predmeti kimi qanunculuqda müəyyən edilmiş istənilən əmlak və qiymətli kağızlar çıxış edə bilər.

Zəmanət - təminatın bir forması olmaqla müqavilə ilə rəsmiləşdirilir və ondan yalnız hüquqi şəxslər arasındakı öhdəçiliyin təmin olunmasında istifadə olunur.

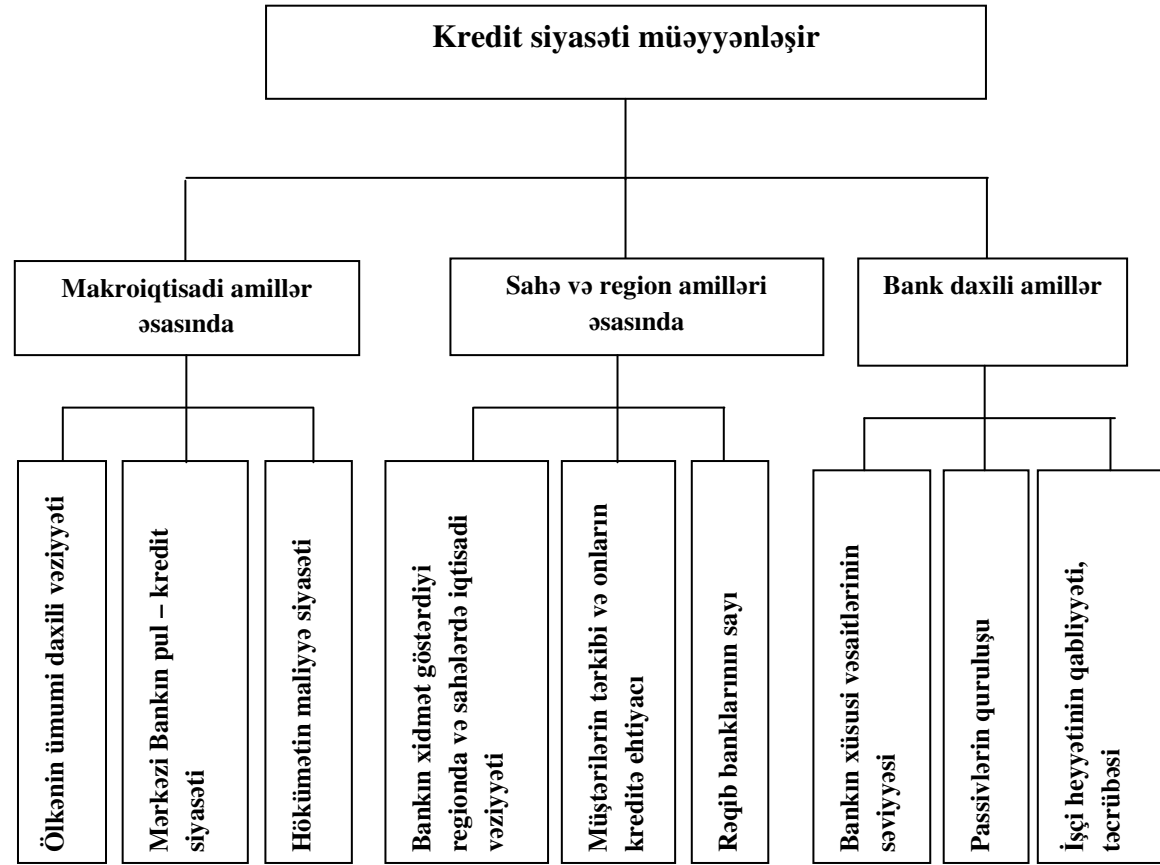
Əsas şərt zəmanətçinin maliyyə vəsaitinin möhkəmliyidir.

Himayəçilik – müqavilə ilə rəsmiləşdirilir.

Müqaviləyə əsasən üçüncü şəxs – hamı bank qarşısında borc alanın götürdüyü öhdəliyi yerinə yetirməyə cavabdehlik qəbul edir.

Kommersiya banklarının kredit siyasəti.

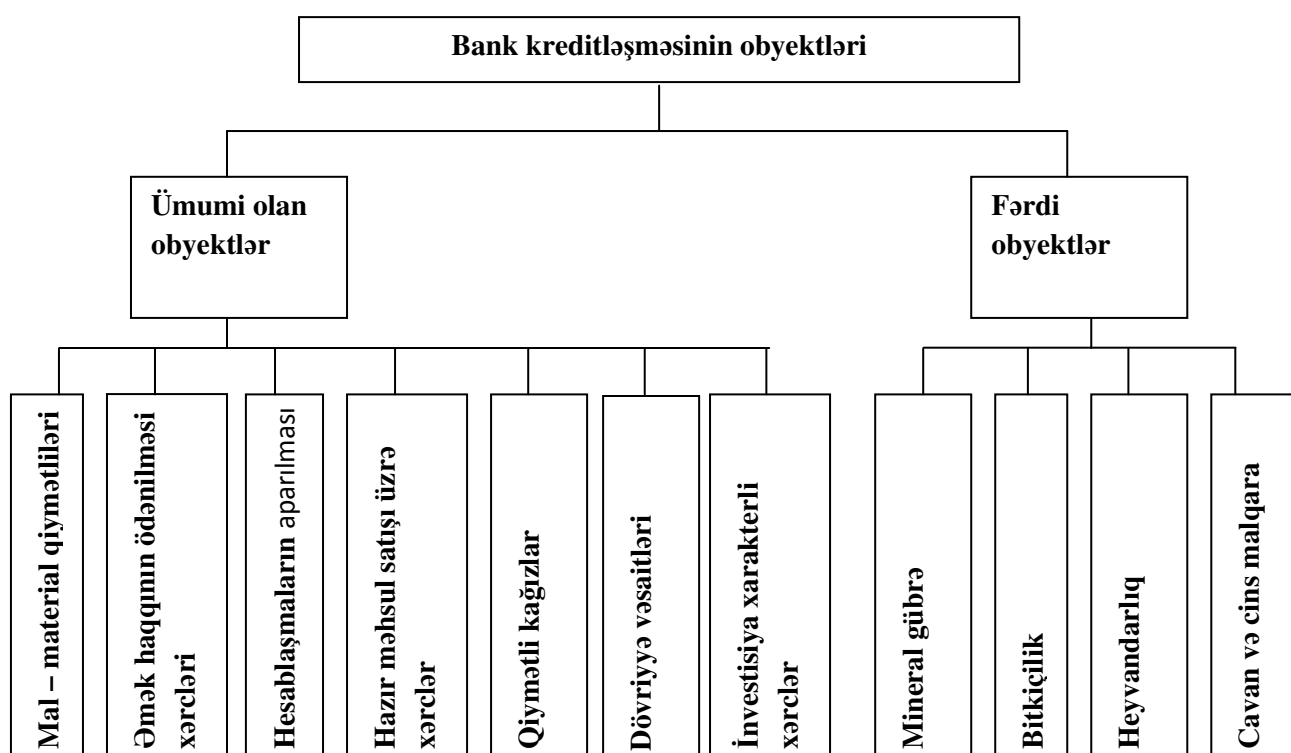
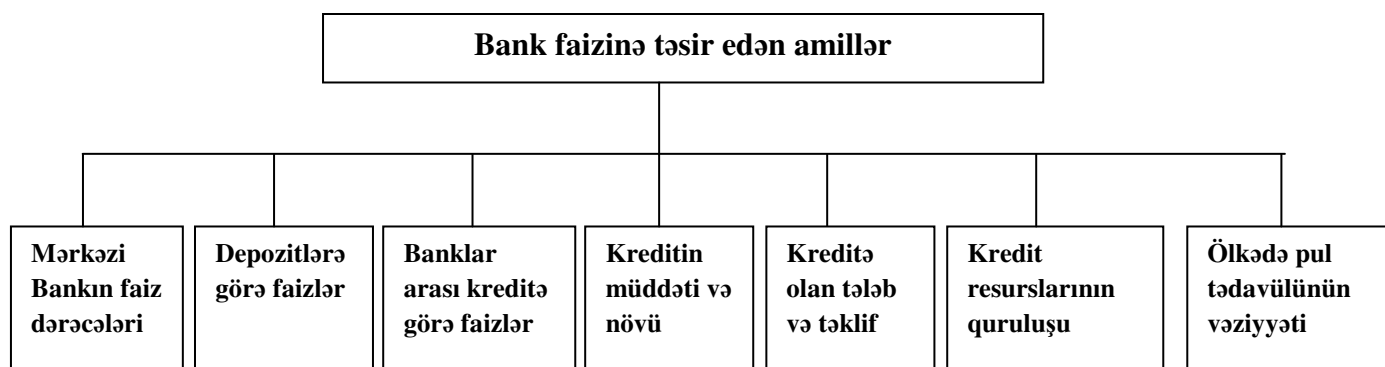
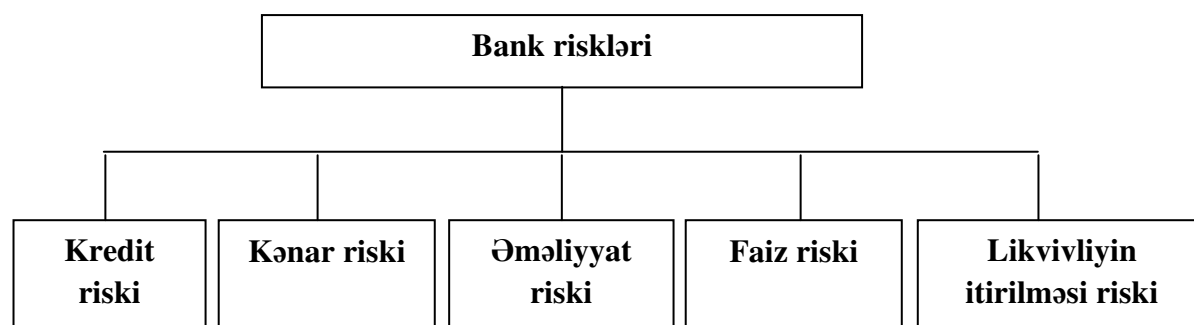
Kredit siyasəti bankın kredit əməliyyatlarının gəlirliyinin artırılması və kredit risklərinin aşağı salınmasına yönəldilən kompleks tədbirlər sistemidir.

Bank riskləri

Kommersiya banklarının əsas məqsədi mənfəət əldə etmək olduğu kimi, uğursuzluqlarada düşər ola bilirlər. Bankların fəaliyyətləri riskli fəaliyyət hesab edilir.

Risk - həqiqi məlumatlar ilə onların bugünkü vəziyyətinin və gələcək inkişafının qiymətləndirilməsi zamanı ortaya çıxan kənarlaşmalar nəticəsində əmələ gəlir. O həm müsbət, həm də mənfi ola bilər.

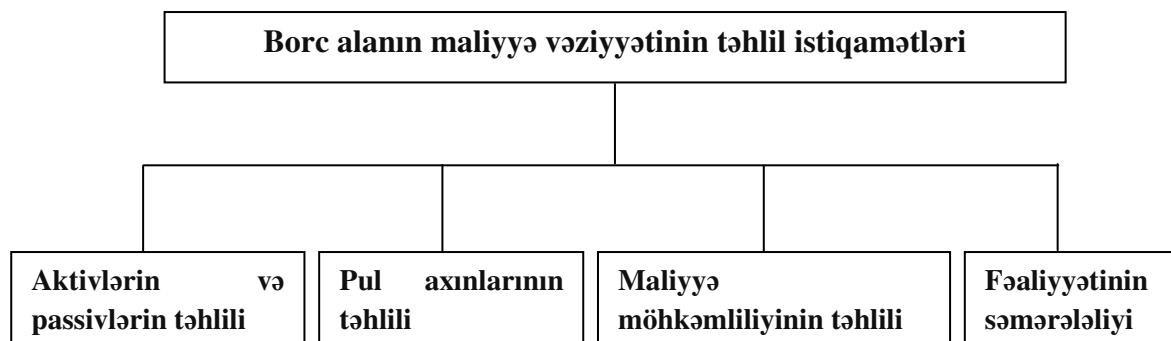
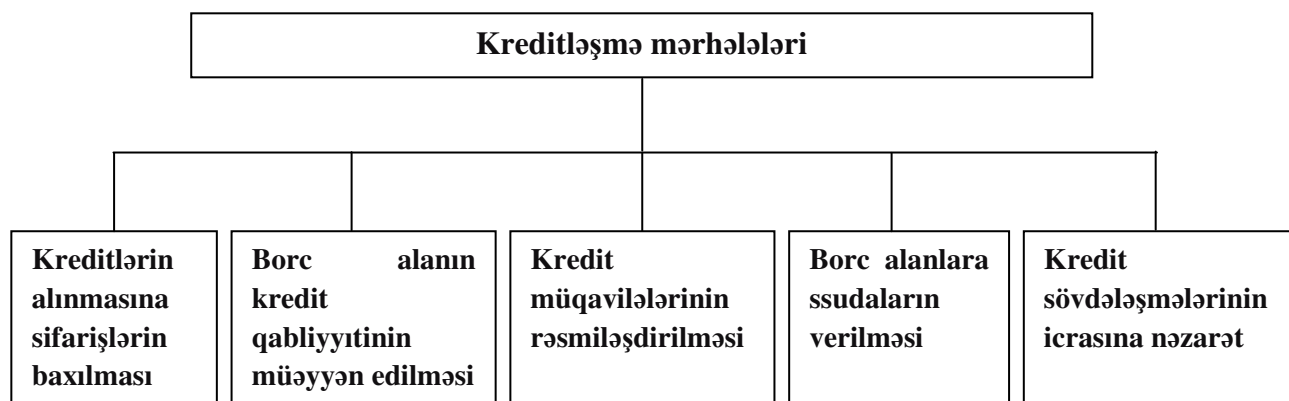

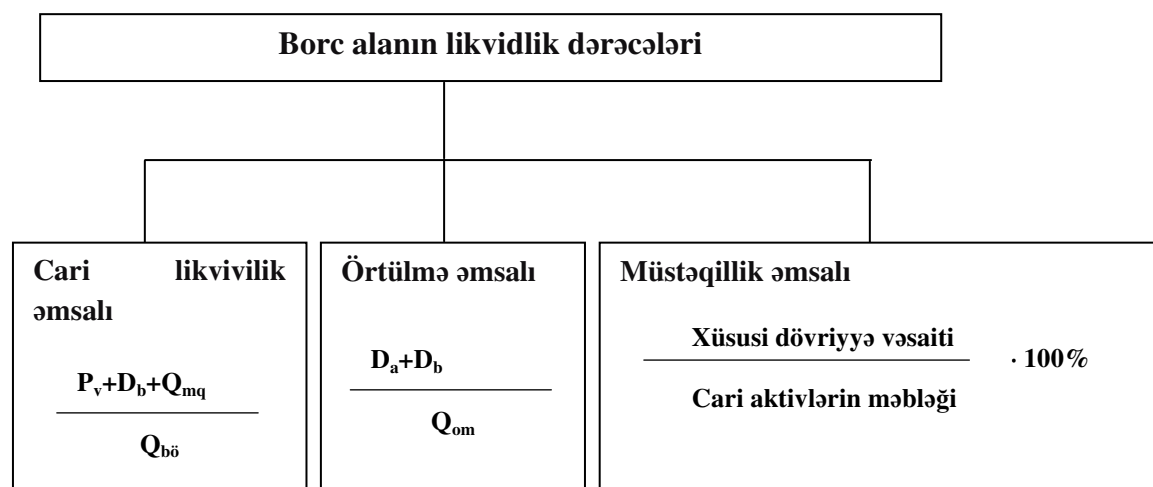

Kreditləşmə metodlarına uyğun olaraq banklarda kreditləşən təşkilatlara: sadə, xüsusi ssuda hesabları açılır. Fərdi yanaşma qaydasında kreditləşmə metodunda kreditləşmə obyektlərinin sayından asılı olaraq kreditləşən müəssisələrə bir neçə sadə ssuda hesabı açıla bilər.

Daima bank kreditinə ehtiyacı olan müəssisələrə bankda xüsusi ssuda hesabı açılır. Belə müəssisələrdə satışdan gəlirlər bu hesaba daxil edildiyi kimi, ödənişlərdə bu hesabdən aparılır. Hesab üzrə debet qalığı müəssisənin banka borcunu göstərir.

Konfonorrent hesab – aktiv- passiv hesablaşma ssuda hesabı olmaqla ssuda və hesablaşma hesabını birləşdirir və onların funksiyalarını yerinə yetirir. Bu hesab bankın müəssisəyə yüksək etimadı kimi qiymətləndirilir.

P_v – pul vəsaitləri

D_b - debitor borclar

$Q_{bö}$ - qısa müddətli borc öhdəliklər

1-dən yüksək olduqda əla

D_a – dövriyyə aktivləri məbləği

D_b - li edən artan debitor borc

Q_{om} - qısa müddətli öhdəliklərin məbləği

60%-dən yuxarı olduqda əla

30-60% yaxşı

30% - dən aşağı kafi hesab edilir.

Hər bir kreditləşmə əməliyyatı kredit sifarişlərinə baxılmasından başlanır. Bu sənəddə borc alan, kreditin məqsədi, növü, müddəti, məbləği, təminat haqqında məlumatlar əks olunur. Bank işçisi bu sifariş əsasında tələb olunan kredit üzrə məlumat əlavə edir.

Kreditləşmə prosesinin əsas amili onların vaxtında geri qaytarılmasının təmin edilməsidir. Kreditləşmə prosesi bir sıra risk amilləri ilə əlaqədar olduğundan onların geri qaytarılmaması hallarının qarşısının alınması üçün bank tərəfindən borc alanın kredit qabiliyyəti müəyyənləşdirilir. Bununla yanaşı bank borc alan müştəri haqqında müəyyən məlumata malik olmalıdır. Bu məlumatlar borc alan ilə söhbət, bankın özünün məlumat bazası, kənar mənbələr, yerlərdə yoxlamalar, maliyyə hesablarının təhlili və s. yolu ilə əldə edilir.

Maliyyə vəziyyətinin təhlili zamanı: pul vəsaitlərinin hərəkəti, ödəmə qabiliyyəti, likvidlik, xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitlərin nisbəti və s. xüsusi diqqət yetirilir.

Borc alanın maliyyə möhkəmliliyi likvidlik göstəricisi əsasında müəyyən edilir. Bu məqsədlə cari likvidlik əmsalı, örtülmə əmsalı, müstəqillik əmsalı göstəricilərindən istifadə olunur.

Cari linkvivilik müştərinin borc öhdəliklərini bütün dövriyyə aktivlərinin dəyəri hesabına ödəyə bilmək qabiliyyətini xarakterizə edək: dövriyyə aktivlərinin qısa müddətli öhdəliklərinə nisbəti kimi müəyyən edilir.

Örtülmə əmsalı dövriyyə aktivləri məbləği ilə bir ildən artıq müddətə debitor borcların məbləği fərqinin qısa müddətli öhdəliklərin məbləğinə nisbəti kimi müəyyən edilir.

$$\text{Müstəqilik əmsalı} = \frac{\text{Xüsusi dövriyyə vəsaitləri}}{\text{Cari aktivlərin məbləği}} \cdot 100\%$$

Kommersiya bankları birinci iki mərhələnin nəticələrinə görə kreditin verilmə şərtləri göstərilməklə kredit müqaviləsinin bağlanması prosesi həyata keçirilir.

Kredit müqaviləsi əsasən yeddi bölmədən ibarət olmaqla tərtib edilir və müqavilədə bütün şərtlər əks etdirilərək hər iki tərəfindən imzalanır.

Kredit müqaviləsi imzalandıqdan sonra dördüncü mərhələ kreditin verilməsi prosesi başlayır. Kredit verildikdən sonra borc alan daim bankın nəzarətində olur. Nəzarətdə əsas məqsəd ssudaların və onlara görə faizlərin vaxtında ödənilməsini təmin etməkdir.

Kommersiya bankları kreditləşmə prosesini iki: *fərdi yanaşma* və *kredit xətti* açmaqla həyata keçirirlər.

Fərdi yanaşma qaydasında - kreditləşmə metodundan müştərilər müxtəlif fərdi ehtiyaclarının ödənilməsi üçün istifadə edirlər. Belə kreditləşmə zamanı kreditləşmə prosesinə fərdi yanaşılır və hər kredit verilişi müvafiq kreditləşmə sənədləri paketi əsasında aparılır. Kredit müqaviləsində kreditin məqsədi, məbləği, qaytarılma müddəti, təminatlılığı və faiz dərəcələri göstərilir. Bu zaman kredit bir dəfəlik verilir. Kredit ssuda hesabından verilərək borc alanın cari hesabına daxil edilir. (Debet ssuda hesabı. Kredit cari hesab.) Ssuda hesabı üzrə debet qalığı həmin obyekt üzrə müəssisələrin banka borcunu göstərir. Borcun ödənilməsi prosesində əks yazılış aparılır. Debet cari hesab. Kredit ssuda hesabı. Deməli borc cari hesabdən ödənilir və hər bir borc müddətli öhdəliklərlə rəsmiləşdirilir.

Kreditləşən obektlərin sayından asılı olaraq hər bir borc alan bir neçə ssuda hesabına malik ola bilər.

Bank ilə müştəri arasında bağlanan müqaviləyə əsasən banklar öz müştərilərini kredit xətti açmaqla kreditləşirirlər. Kredit xətti əsasən müntəzəm olaraq kreditə ehtiyacı olan müəssisələrə açılır.

Kredit xətti verilmə limiti və borc limiti qaydasında açıla bilər.

Verilmə limitinə görə kredit xətti ilə kreditləşmə müqavilədə nəzərdə tutulan ümumi

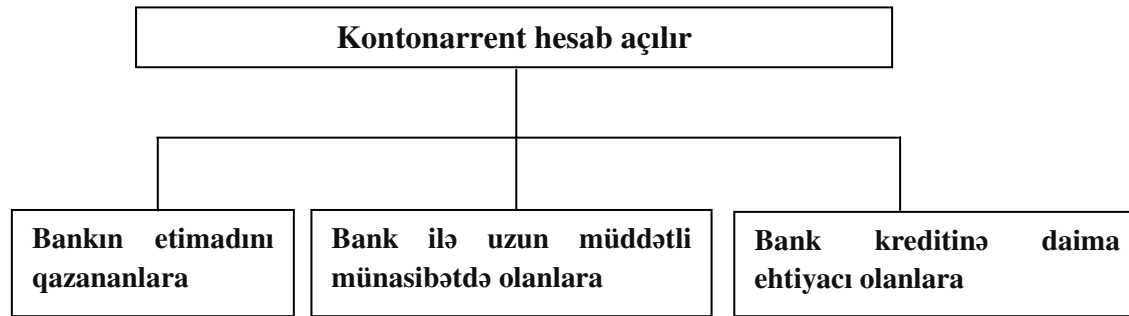
məbləğ və ümumi müddət daxilində aparılır. Kredit xətti haqqında müqavilədə nəzərdə tutulan məbləğ kreditin maksimum məbləği hesab edilir və borc alan həmin məbləğdən razılaşdırılmış müddət ərzində istifadə edə bilər.

Verilmə limiti üzrə açılan kredit xətt üzrə alınmış kreditlər ödəyicinin ödəmə tapşırıqları əsasında ödənilir.

Kredit xətti açmaq üçün müştəri lazım olan sənədləri banka təqdim etdikdən sonra limit məbləği üzrə razılıq edilərsə o zaman tərəflər arasında kredit müqaviləsi imzalanır. Bankın kredit şöbəsi müqaviləyə əsasən mühasibatlığa müştəriyə kredit xətti açılması haqqında sərəncam verir və ona müvafiq ssuda hesabı açır. Müqavilənin qüvvədə olduğu müddətdə borc alan yalnız sifariş verməklə istənilən vaxt heç bir sənəd təqdim etmədən bankdan ssuda (trans) ala bilər. Borc limiti üzrə kredit xətti açılmaqla kreditləşmə zamanı gündəlik ssuda borcu limitləşdirilir. Borc alan kredit müqaviləsi qüvvədə olduğu müddətdə aldığı kreditin maksimum məbləği limitləşdirilir. Borc alan öz borcunu ödədikdən sonra müəyyən olunan borc limiti daxilində yenidən kredit almaq hüququ əldə edir.

Qısa müddətli kreditləşmənin bir növüdə overdraft qaydasında kreditləşmədir. Bu zaman bank müştərinin cari hesablarında vəsait olmadıqda bu hesabdan ödənişləri kredit hesabına aparır. Bu əməliyyatlar bank hesabı üzrə bağlanmış müqavilə əsasında aparılır. Bank belə kreditləri bankın etimadını qazanmış, möhkəm maliyyə vəziyyətli müəssisələrə verir. Cari hesabların sabit fəaliyyət göstərməsi, həmin bankda cari hesabın fəaliyyət müddəti, müəyyən müddətdən artıq müddətə vaxtında ödənilməyən borcun olmaması, müəssisənin təsərrüfat maliyyə vəziyyəti müəssisənin overdraft qaydasında kreditləşməsinə əsas verir. Belə kredit hesabına ödəniş tapşırıqları, ödəmə tələbnamələri, əmək haqqı ödənişləri və digər hesablaşma sənədləri ödənilir.

Bank kreditləşməsinin bir növüdə kontonorrent hesablar üzrə aparılan kreditləşmədir.

Kontonarrent hesab üzrə kreditləşmə zamanı cari hesabların saxlanılmasına ehtiyac qalmır. Bütün daxili olmalar hesabın kreditinə, bütün ödənişlər isə hesabın depitinə yazılır. Bank iş gününün axırında hesabı bağlayır. Hesab üzrə debet qalığı müəssisənin banka olan borcunu, kredit qalığı isə müəssisənin sərbəst vəsaitə malik olmasını göstərir.

Kommersiya banklarının etibar etdikləri, onların etimadını qazanan müştərilərə təminatlı kredit verə bilər ki, bu kredit blank kredit adlanır.

Belə kreditlər qısa müddətə, kredit qabiliyyətli müəssisələrə istehsal prosesində yaranan müvəqqəti maliyyə çətinliyinin aradan qaldırılmasına verilir.

Blank krediti təminatlı verildiyindən yüksək riskli kreditləşmə kimi qiymətləndirilir və bu kredit üzrə digər kreditlərə nisbətən yüksək faiz dərəcəsi müəyyən edilir. Kredit müştərinin ərizəsi əsasında təminat olmadan verilir. Ərizədə kreditin məbləği, məqsədi, müddəti göstərməlidir.

Bank kreditləşməsində əsas yerlərdən birini daşınmaz əmlakın girovu üzrə verilən kredit (ipoteka) təşkil edir. Daşınmaz əmlakın girovu üzrə verilən kreditlər ipoteka krediti adlanır. Deməli bu məqsədlə verilən kredit əmlakla təmin olunur.

İpoteka krediti almaq üçün borc alan banka ümumiyyətlə kreditləşmə üçün zəruri sənədləri təqdim etməlidir. Bu sənədlərlə yanaşı bank borc alandan ipotekanın xüsusiyyətlərinə aid olan sənədləri də tələb edir.

İpoteka kreditləşməsi ipoteka haqqındakı əsasnaməyə uyğun olaraq həyata keçirilir. İpoteka kreditləşməsində güzəştli qaydalarda müəyyən edilmişdir. Kredit müqaviləsində kreditin məbləği, kreditin verilmə müddəti, kreditə görə ödəniləsi faizin həcmi, eləcə də kredit müqaviləsinin vaxtından əvvəl pozulması şərtləri göstərilir.

Kommersiya banklarının fəaliyyətində kənd təsərrüfatının kreditləşdirilməsi əməliyyatları əhəmiyyətli yer tutur.

Kənd təsərrüfatının kreditləşməsində problem ssudaların vaxtında geri qaytarılmasının təmin olunmamasıdır. Kreditin vaxtında geri qaytarılması üçün banklar kəndli təsərrüfatlarının kreditləşməsinə kompleks yanaşmalıdır. Bunun üçün kənd təsərrüfatında istehsal prosesinin ilk mərhələsindən başlamış bütün proses bankın diqqətində olmalı və vəsait çatışmamazlığı bank krediti ilə örtülməlidir.

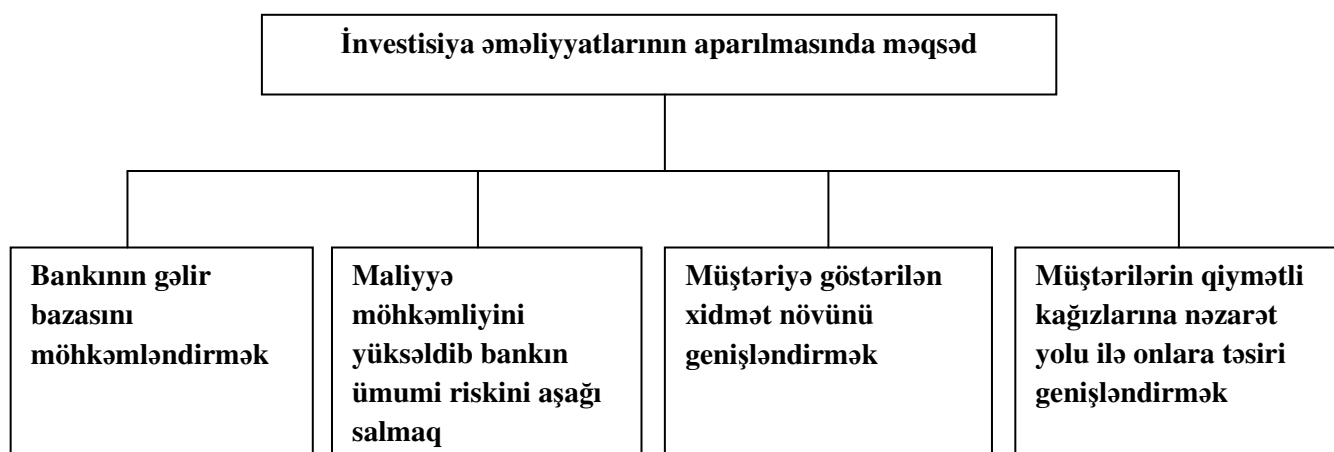

Kənd təsərrüfatının qısa müddətli kreditləşməsi zamanı kredit ya bir dəfəlik tam məbləğ və ya da kredit xəttinin açılması yolu ilə xərclərin artmasına müvafiq olaraq verilir.

MÖVZU 7. BANKLARIN İNVESTİSİYA ƏMƏLİYYATLARI

İnvestisiya dedikdə mənfəət əldə etmək məqsədi ilə ölkə daxilində və xaricində sənaye, kənd təsərrüfatı və iqtisadiyyatın digər sahələrinə uzun müddətli vəsait qoyuluşu başa düşülür. Kommersiya bankları sərbəst pul vəsaitinə malik olmalarla bu vəsaitə ehtiyacı olanlar arasında əlaqə yaradır. Kommersiya bankları ilə yanaşı bu prosesdə investisiya, pensiya fondları, sığorta kompaniyalarında iştirak edirlər.

Bankların investisiya əməliyyatları dedikdə isə bank resurslarının qiymətli kağızlara, daşınmaz əmlaka, müəssisələrin nizamnamə fonduna, qiymətli materiallara və digər obyektlərə yerləşdirilməsi (investisiyalaşdırılması) prosesi başa düşülür.

Ssudalar adətən nisbətən qısa müddətdə onların qaytarılması şərti ilə verilməsi mənasını daşıyır, investisiyalar nisbətən uzun bir zaman kəsiyində vəsaitlərin axınını təmin etmək məqsədi ilə pul vəsaiti qoyuluşu mənasını verir.

Bankların investisiya obyektlərinə müəssisələrin, təşkilatların və vətəndaşların tikinti, istehsalın və sosial – məişət təyinatlı obyektlərin yenidən qurulması və yeni texnika ilə silahlanması, texniki avadanlıq və nəqliyyat vasitələri, bina və qurğuların alınmasına və habelə birgə müəssisələrin, elmi texniki məhsulların, intellektual dəyərlərin və digər mülkiyyət obyektlərinin yaradılması üzrə məsrəflər və s. daxildir.

Banklar borc alanların ərizələrinə əsasən ilin bu və ya digər dövrlərində kreditə olan tələbatı müəyyən edir və mövcud resursların məbləğini müəyyənləşdirir.

Müəssisələr uzun müddətə olan ehtiyaclarını cari mənfəət və ya qiymətli kağızların buraxılışı yolu ilə təmin edə bilmədikdə uzun müddətli borclardan istifadə etməli olurlar.

Borc alan uzun müddətli ssudadan istiqrazların reallaşdırılmasından daxil olmalar hesabına ödəməyi planlaşdırmaqla istifadə edə bilər. Uzun müddətli ssuda alınması istiqrazların buraxılmasına nisbətən daha əlverişlidir. Çünki borc alan qiymətli

kağızların qeydiyyatı, yerləşdirilməsinin təminatı və onların bazarda satışına heç bir xərc çəkmir.

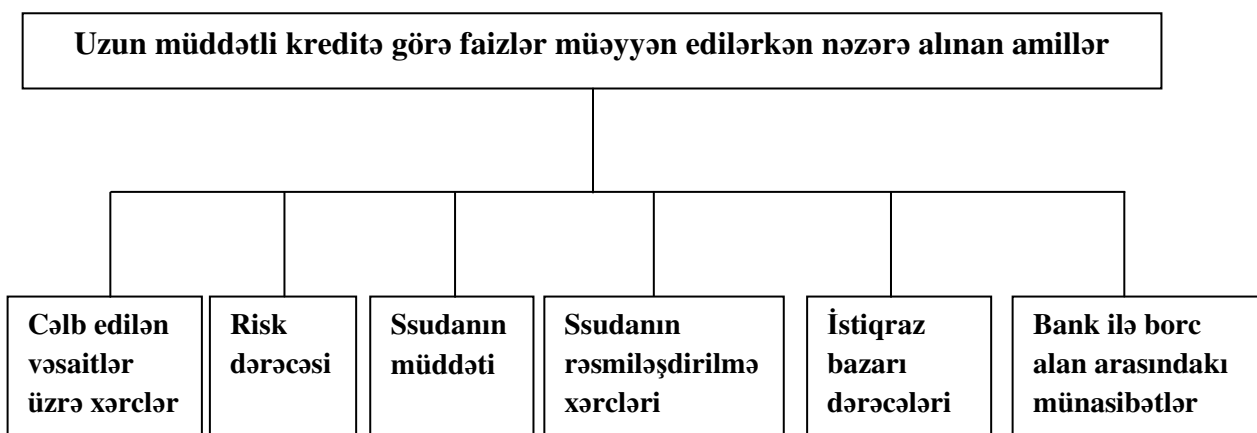
Uzun müddətli kreditləşmə kredit müqaviləsi ilə rəsmiləşdirilir. Müqavilə bağlanmazdan əvvəl kreditləşən obyekt üzrə texniki iqtisadi əsaslandırma təqdim edilməlidir. Bu sənəddə kreditin məqsədi kredit hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulan məsrəflərin hesablamaları (smetası) əlavə edilir.

Müəssisdnin kreditləşdirilən tədbirlərin reallaşdırılmasından və ya bütün fəaliyyət növündən gözlənilən gəlirlərin hesablanması nəticələri texniki iqtisadi əsaslandırmanın ayrıca bölməsində əks olunur.

Bir qayda olaraq bank ziyanla işləyən, aşağı rentabelli qeyri-kommersiya və ya müəyyən sosial yönümü olmayan layihələri kreditləşməyə qəbul etmir.

Kredit hesabına həyata keçirilən iri investisiya proqramı ilə əlaqədar layihələr əvvəlcədən ekspertiziyaya verilə bilər.

Uzun müddətli kreditdən istifadəyə görə faiz dərəcəsi, komission mükafatı və digər ödəmələr müqaviləyə əsasən müəyyən edilir.

Kreditdən istifadəyə görə faizlərin məbləği ssudanın verilməsi zamanı bir dəfəlik və yaxud hissə-hissə tutula bilər və habelə ssuda alan tərəfindən kredit müqaviləsi ilə müəyyən edilmiş müddətdə onlar hesablandıqca ödənilə bilər.

Uzun müddətli ssudaların verilməsi bir dəfəlik və mərhələlər üzrə tikinti-quraşdırma işləri yerinə yetirildikcə, maddi-material dəyərləri alındıqca, mal göndərənlərin və ya podratçıların hesablarının ödənilməsi və yaxud borc alanın cari hesabına vəsaitin köçürülməsi yolu ilə həyata keçirilir.

İnvestisiyanın kapital qoyuluşundan fərqləndirmək lazımdır.

Kapital qoyuluşu istehsal və qeyri-istehsal xarakterli əsas fondların təkrar istehsalı üçün cəmiyyət tərəfindən ÜDM-dan ayrılmış vəsaitdir. Məzmun etibarlı ilə bu xərclər yeni fondların yaradılması, mövcud obyektlərin yenidən qurulması, genişləndirilməsi və modernləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Kapital qoyuluşu mülkiyyətin

müxtəlifliyinə, sahə və ərazi xüsusiyyətlərinə, tikilən obyektlərin fərqli olmasına və maliyyələşmə mənbələrinə görə fərqləndirilir.

Kapital qoyuluşlarının maliyyələşmə mənbələri iki əsas xüsusiyyətinə görə fərqləndirilir:

1. Vəsaitin qaytarılmaması (maliyyələşmə) şərti ilə verilməsi.
2. Vəsaitin qaytarılması şərti ilə (kreditləşmə) verilməsi.

Vəsaitlərin qaytarılmamaq şərti ilə istifadəsi dedikdə kapital qoyuluşunun büdcə vəsaiti, investorların öz vəsaiti, cəlb olunmuş vəsaitlər və büdcədən kənar fondların vəsaitləri hesabına aparılması başa düşülür.

Vəsaitin qaytarılmaq şərti ilə verilməsi və ya kreditləmə dedikdə - borca verilmiş vəsaitin müəyyən tarixdə və məbləğdə qaytarılmasını əvvəlcədən müəyyənəndirilməsi başa düşülür.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kapital qoyuluşunun uzun müddətli kreditləşmə qaydasında yerinə yetirilməsi daha məqsədəuyğun hesab edilir. Kreditləşmə prinsipləri, borc alanın məsuliyyətini artırır. Borc alan hər an borcun, borca görə faizlərin müəyyən olunmuş vaxtlarda qaytarılması ilə yanaşı, borc vəsaitdən mənfəət əldə etmək haqqında fikirləşir.

Dövlət kapital qoyuluşunun maliyyələşmə mənbələri içərisində büdcədən maliyyələşmə aparıcı rol oynayır. Bu əsasən qeyri-istehsal xarakterli obyektlərin maliyyələşdirilməsində daha qabarıq nəzərə çarpır.

Kapital qoyuluşunun sahə quruluşu dedikə vəsaitin makro və mikro iqtisadi sahələr arasında bölgüsü və onun ümumi yekunda xüsusi çəkisi - payı nəzərdə tutulur. Bu halda elə etmək lazımdır ki, kapital qoyuluşunun əsas hissəsi aparıcı sahələrin inkişafında istifadə olunsun ki, buna əsasən də digər sahələrin inkişafını təmin etmək mümkün olsun.

Kapital qoyuluşunun ərazi quruluşu dedikdə vəsaitin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü və bunun ümumi yekunda xüsusi çəkisi - payı başa düşülür.

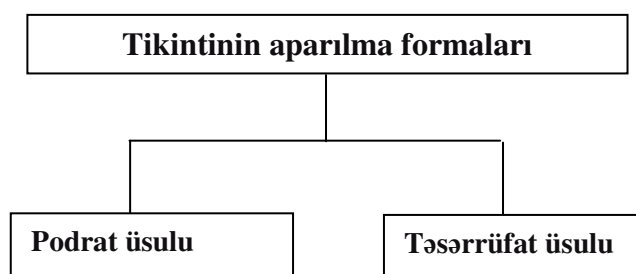
Kapital qoyuluşunun texnoloji quruluşu dedikdə vəsaitin tərkibində tikinti quraşdırma işlərinin, avadanlığın və s. xərclərin xüsusi çəkisi- payı başa düşülür ki, bu da vəsaitin yeni tikintiyə və mövcud obyektlərdə yenidənqurma və genişləndirmə işinə xərclənmə nisbətini müəyyən edir.

Kapital qoyuluşunun təkrar istehsal quruluşu dedikdə - ayrılmış vəsaitin yeni tikintiyə və mövcud obyektlərdə yenidənqurma və genişləndirmə məqsədlərinə yönəldilməsi başa düşülür.

Yeni obyektlərin tikintisi, mövcud obyektlərin yenidən qurma, genişləndirmə və modernləşdirilməsi ilə əlaqədar işlər təsdiq olunmuş layihə - smeta sənədləri əsasında həyata keçirilir. Layihə smeta sənədlərinin tərtibi və maliyyələşdirilməsi kapital

qoyuluşunun maliyyələşdirilməsinin tərkib hissəsidir. Kapital qoyuluşunun proqnozları və planına təsdiq edilmiş layihə - smeta sənədi olan obyektlər daxil edib bilər. Layihələr bir tipli və fərdi ola bilər və müvafiq qaydada təsdiq edilməlidir. Layihə smeta sənədləri üzrə səmərəli layihə-variantlarının müqayisəsindən sonra daha ucuz variant seçim yolu ilə müəyyən edilir. Nəticədə daha ucuz başa gələn variant seçilərək tikintisinə başlanır.

Banklar tərəfindən kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi müxtəlif forma və ardıcılıqla aparılır. Bu zaman mülkiyyət forması, maliyyələşmə mənbələri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

Yerinə yetirilən işlərin böyük əksəriyyəti podrat üsulu ilə -yəni ixtisaslaşdırılmış tikinti quraşdırma təşkilatları vasitəsi ilə aparılır. Sifarişçi təşkilat podratçı təşkilatla "podrat müqaviləsi" bağlayır. Müqaviləyə əsasən sifarişçi təşkilat layihə smeta sənədinin bir nüsxəsini podratçıya təqdim edərək, obyektin tikiləcəyi sahələrin icazəsini təmin etməlidir.

Nisbətən sadə və kiçik obyektlərin tikintisi təsərrüfat üsulunda yerinə yetirilə bilər. Bu halda daim fəaliyyətdə olan podratçı təşkilat dəvət edilmədən, işləri sifarişçi təşkilat öz gücü ilə yerinə yetirir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsində uzun müddətli kreditin rolu artmaqdadır. Kommersiya bankları uzun müddətli krediti öz vəsaitləri və cəlb etdikləri vəsait hesabına verirlər.

Uzun müddətli kreditləşmənin rəsmiləşdirilməsi kommersiya bankı tərəfindən müvafiq sənədləri aldıqdan sonra mümkün olur. Bu sənədlər əsasında bank ilə müştəri arasında kredit müqaviləsi bağlanılır.

Müasir şəraitdə kapital qoyuluşunun iqtisadi səmərəliliyi müstəsna əhəmiyyət kimi qeyd olunmalıdır.

Kapital qoyuluşunun səmərəliliyi əldə edilmiş gəlirin istifadə olunan kapital qoyuluşuna nisbəti kimi müəyyən edilir.

G

$$S_{\text{üm}} = \frac{G}{Kq}$$

Kq

$S_{üm}$ - kapital qoyuluşunun ümumi səmərəliliyi

G - illik gəlirin məbləği

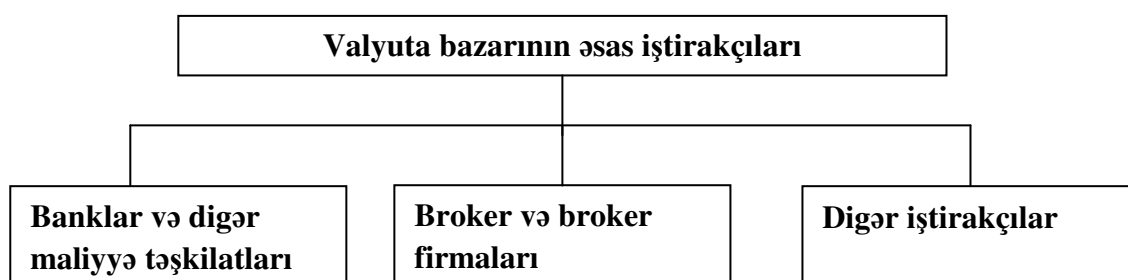
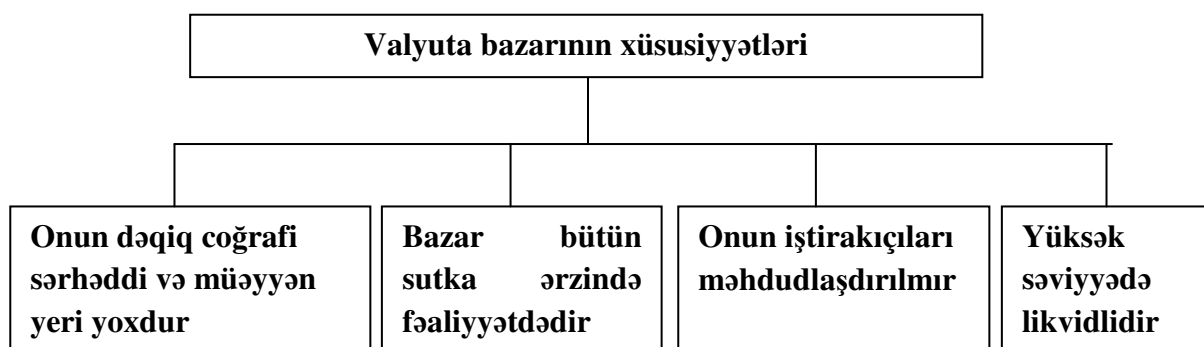
Kq - kapital qoyuluşunun məbləği

Kapital qoyuluşunun ümumi səmərəliliyi ilə yanaşı vəsaitin geri qaytarılma müddəti də müəyyən edilir.

$$T_{kq} = \frac{kq}{G} \quad \text{və il ilə müəyyən edilir.}$$

MÖVZU 8. KOMMERSİYA BANKLARININ VALYUTA ƏMƏLİYYATLARI

Dünya təsərrüfatının vacib elementlərindən bir valyuta bazarıdır. Valyuta bazarı rəsmi maliyyə mərkəzidir. Burada xarici valyutada valyutaların və qiymətli kağızların alışı və satışı aparılır, tələb və təklif əsasında xarici valyutanın həmin ölkənin valyutasına nisbətdə məzənnəsi müəyyən edilir. Lakin digər bazarlardan fərqli olaraq valyuta bazarın öz xüsusiyyətlərinə malikdir.

Birinci qrup iştirakçılar həm özlərinin həm də müştərilərinin mənafeyinə uyğun valyuta əməliyyatı aparırlar.

İkinci qrupa ixtisaslaşmış broker və diler təşkilatları daxildir ki, onlar xüsusi valyuta əməliyyatlarını yerinə yetirməklə informasiya və vasitəçilik funksiyalarını da həyata keçirirlər.

Üçüncü qrupa fiziki və hüquqi şəxslər, qeyri – bank maliyyə təşkilatları daxildir. Onlar şəxsən valyuta əməliyyatları ilə məşğul olmur. Lakin bankın xidmətlərindən istifadə edirlər.

Valyuta bazarı çoxlu milli valyuta bazarından ibarət olub bu və ya digər dərəcədə birləşirlər.

Valyuta bazarı dedikdə əsasən banklararası bazar başa düşülür. Xarici valyutaların banklararası bazarı iki əsas sektora bölünür:

- birjalı
- birjadan kənar

Birja sektorunda valyuta əməliyyatları valyuta birjası vasitəsi ilə aparılır. Valyuta birjası qeyri kommertiya müəssisəsi olub, birjanın nizamnaməsi əsasında fəaliyyət göstərir. Valyuta birjasının əsas funksiyası xarici valyutaların alqı – satqısı vasitəsi ilə müvvəqəti sərbəst pul və valyuta vəsaitlərini sərbəst etmək və valyuta kursunu müəyyənləşdirməkdir.

Birjadan kənar valyuta bazarında xarici valyutaların alınb satılması ilə əlaqədar sövdələşmələr bilavasitə banklar arasında eləcə də banklar ilə müştərilər arasında valyuta birjasından kənar aparılır.

Valyuta bazarında ənənəvi əməliyyatlarla yanaşı yeni sövdələşmələr: fyuçerslər və oppsionlar meydana çıxmışdır.

Valyuta fyuçersləri valyuta vəsaitlərinin satılıb–alınmasına müddətli kontraktıdır. Bu kontraktı əsasən kontraktın bağlanılma tarixinə qeyd olunası kurs ilə sövdələşmə kursu arasındakı kurs faizini (marja) ödəmək tələbi və öhdəliyi meydana çıxır.

Opsiya, kontraqentə razılaşıdırılmış kursla bir valyuta məbləğini digərinə gələcəkdə müəyyən olunan tarixdə alıb – satmaq hüququ verir.

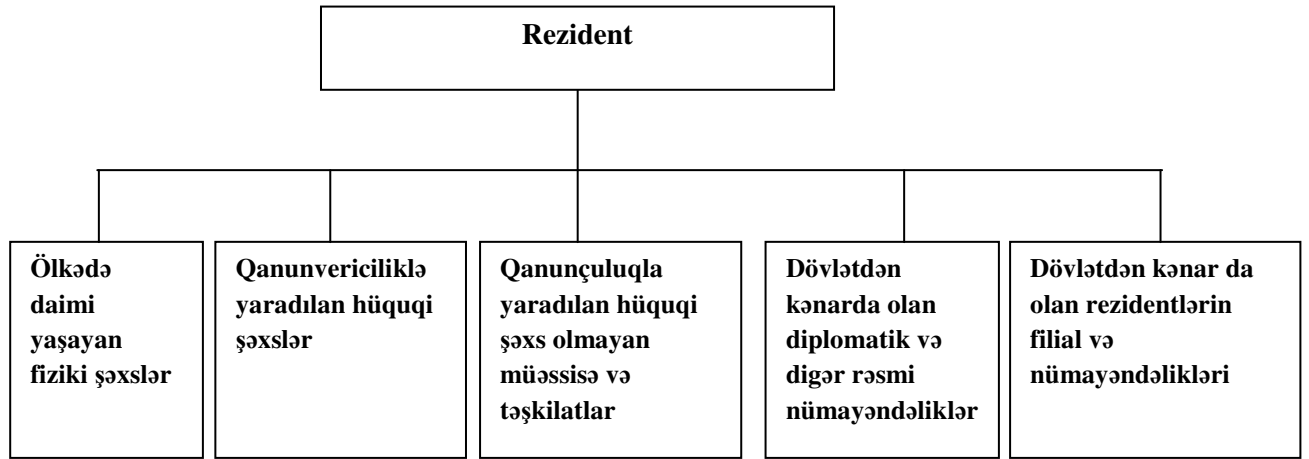
Opsiya kontraktları ilə həm birjada, həm də birjadan kənar bazarda alqı – satdı aparılır.

Banklar valyuta bazarında geniş əməliyyat və sövdələşmələr həyata keçirirlər: müştərilərin valyuta hesablarını aparır, valyuta kreditləri verir, banklararası bazarda valyutaların alınb satılmasına sövdələşmələr təşkil edir, dövlət valyuta nəzarəti agenti kimi çıxış edirlər.

Xarici valyuta dedikdə:

- müəyyən xarici dövlətin və ya dövlətlər qrupunun dövriyyəsində olan banknot, xəzinə biletleri, sikkələr, mübadilə olunası pul nişanları;
- hesablarda olan xarici dövlətlərin pul vahidləri də beynəlxalq pul və ya hesablaşma vahidləri başa düşülür.
- Valyuta qiymətliləri daha geniş məvhumdur.

Azərbaycan ərazisində valyuta nizamlaşdırıcı əsas organ Mərkəzi Bankdır. Mərkəzi Bank respublika ərazisində xarici valyutanın, xarici valyutada olan qiymətli kağızların tədavülü sferası və qaydalarını müəyyən edir, bütün növ valyuta əməliyyatlarını həyata keçirir, rezident və qeyri-rezidentlərin xarici valyuta və xarici valyutada olan qiymətli kağızlarla əməliyyatların aparılma qaydalarını müəyyən edir.

Kommersiya bankları xarici valyutada əməliyyatlar aparmaq üçün Mərkəzi Bankdan lisenziya almalıdır. Bunun üçün o qanunçuluqla müəyyən olunan sənədləri Mərkəzi Banka təqdim etməlidir.

MÖVZU 9. BANKLARIN PUL VƏ KAPİTAL BAZARINDA FƏALİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikasının “Qiymətli kağızlar haqqında” 14 iyul 1998-ci il tarixli qanununda qiymətli kağız “öz sahibinin əmlak və qeyri əmlak hüquqlarını və bu hüquqların verilməsi imkanı müəyyən edilmiş formaya və məcburi rekvizitlərə riayət etməklə təsdiqləyən sənəd” kimi tərifləndirilir.

Qiymətli kağızlar bazarında bankların fəaliyyətini dörd növə ayırmaq olar.

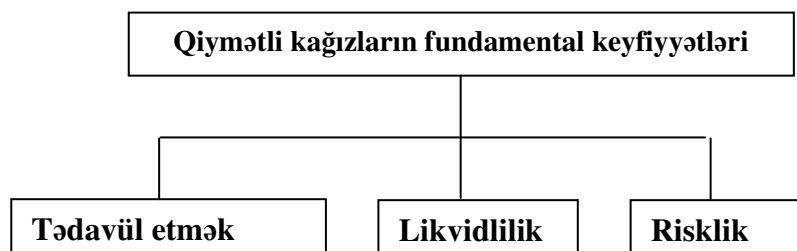

Bankın emitent kimi fəaliyyəti dedikdə bankın özünün xüsusi qiymətli kağızlarının buraxması və onların ilkin yerləşdirilməsi əməliyyatları başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə əsasən “Qiymətli kağız müəyyən edilmiş formaya malik olmaqla hər hansı hüququ təsdiqləyən elə bir sənəddir ki, həmin hüquq bu sənəd olmadan nə həyata keçirilə bilər, nə də başqa şəxsə verilə bilər. Qiymətli kağız başqasına verildikdə onun təsdiqlədiyi bütün hüquqlar da o tərəfə keçir”.

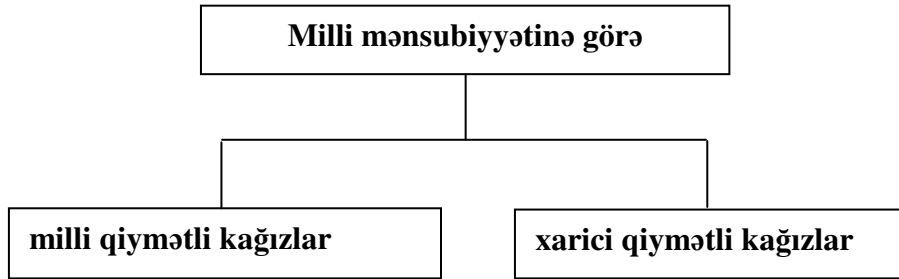
Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində qiymətli kağızların əsas hissəsi nağdsız şəkildə buraxılır ki, bu zaman kağızın (blankın) özü hazırlanmır. Belə qiymətli kağızların buraxılışı, uçotu və investorlar arasında hərəkəti ixtisaslaşmış və bankların hesabları üzrə mühasibat (kompyuter) qeydləri şəkilində baş verir.

Bazar iqtisadiyyatında qiymətli kağızlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki onlar əmtəə və pul tədavülünə xidmət etməklə sərbəst pul vəsaitlərinin səfərbər edilərək sosial-iqtisadi inkişafa yönəldilir. Qiymətli kağızlar vasitəsi ilə cəlb olunmuş vəsaitlər hesabına istehsal genişlənir, yeni texnologiyaların tətbiqi həyata keçirilir.

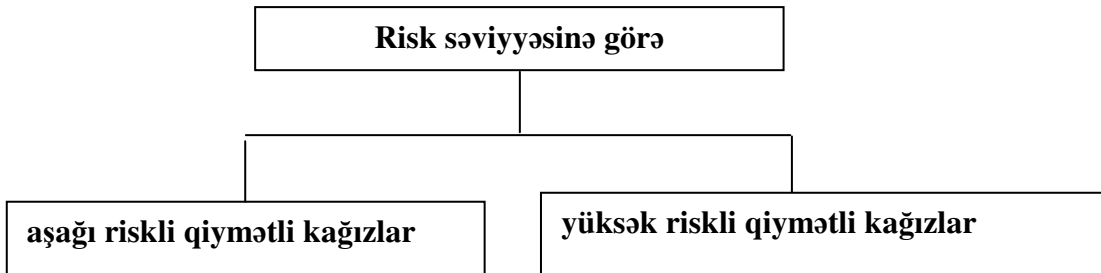

1. Qiymətli kağızlar xüsusi əmtəədir və bazarda alınıb satılmaqla yanaşı digər əmtəələrin tədavülünü asanlaşdıran müstəqil tədiyyə aləti kimi çıxış edir.
2. Qiymətli kağızlar bazarında qiymətli kağızların likvidliyi qiymətli kağızların tez bir zamanda alınıb-satılması ilə xarakteriz olunur.
3. Risk xassəsi isə qiymətli kağızlara investisiyalarla əlaqədar olaraq sahibləri üçün itki vermək mümkünlüyüdür. Bu xüsusiyyət o deməkdir ki:
 - gəlir nə qədər çox olarsa risk də bir o qədər çox olur;
 - qiymətli kağızların təminatı yüksək olarsa, risk bir o qədər azalar.Azərbaycanda qiymətli kağızlar Emissiya və qeyri-emissiya kağızlarına bölünür. Emissiya qiymətli kağızları əsasən çox sayda və iri seriyalarla buraxıldığı halda, qeyri-emissiya kağızları tək-tək və ya kiçik seriyalarla buraxılır. Qiymətli kağızların müəyyən əlamətlərə görə növlərə ayrılması qiymətli kağızların təsnifatıdır.

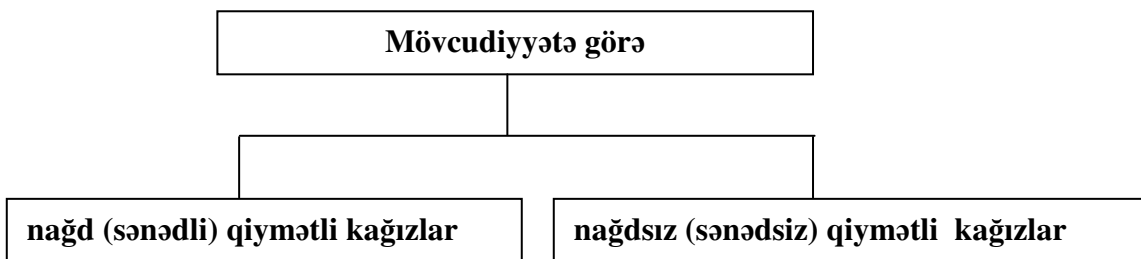
Sxem 1.

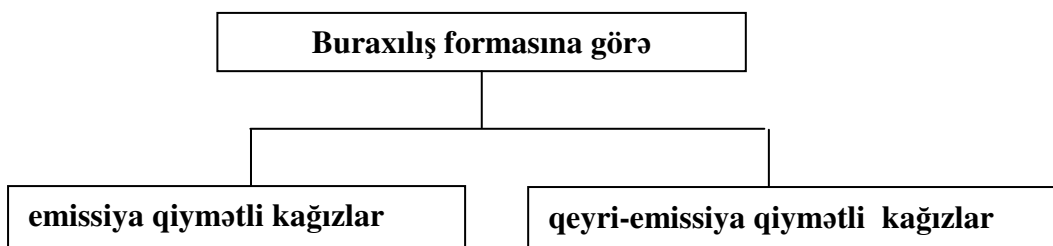
Sxem 2.

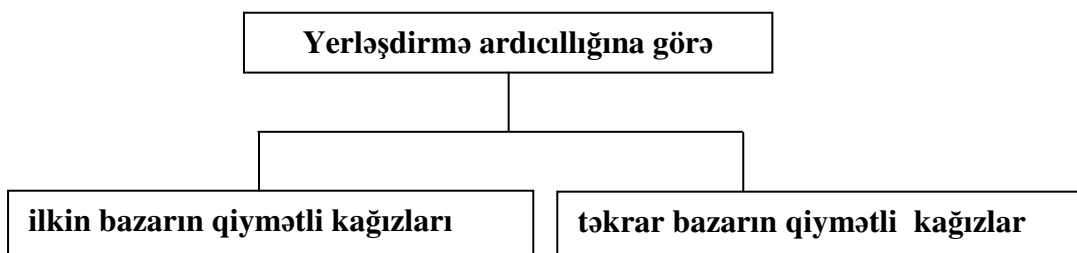
Sxem 3.

Sxem 4.

Sxem 5.

Qiymətli kağızlar iki böyük sinifə bölünür.

1. Əsas qiymətli kağızlar.

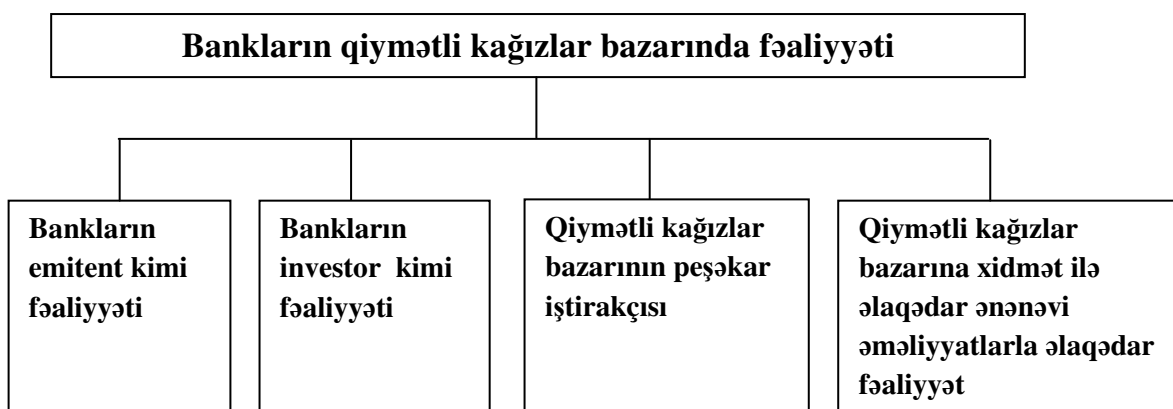
2. Törəmə qiymətli kağızlar.

Əsas qiymətli kağızlar kağızların əsasını hansısa bir aktı və: əmtəyə, pula, kapitala, əmlaka, digər mövcud rüsumlara əsaslanan mülkiyyət hüququnun olması təşkil edir.

Əsas qiymətli kağızlar da öz növbəsində ilkin qiymətli kağızlara və təkrar qiymətli kağızlara bölünür.

Törəmə qiymətli kağızlar isə fyucers kontraktları (əmtəə, vvalyuta, faiz indeks və s.) və opsiyonlar hesab edilir.

Qiymətli kağızlar bazarında banklar dörd istiqamətdə fəaliyyət göstərirlər.

Qiymətli kağızlar bazarında bankın emitent kimi fəaliyyəti bankın özlərinin qiymətli kağızlarının emissiyası və onların ilkin yerləşdirilməsi ilə əlaqədardır. Bankın investor kimi fəaliyyəti: öz portfelinə qiymətli kağızların alınması-satılması əməliyyatları; bank- investorların əldə etdikləri qiymətli kağızlar üzrə hüquqlarını reallaşdırılması əməliyyatı; qiymətli kağızların ödənilməsinə yönəldilən dividendlərin, fazilərin və məbləğlərin əldə edilməsi; emitentin səhmdar cəmiyyətinin idarə edilməsində iştirakı başa düşülür. Qiymətli kağızlar bazarında peşəkar iştirakçısı kimi bankların aşağıdakı peşəkar fəaliyyəti nəzərdə tutulur.

Broker – etibarlı şəxs qismində bank tərəfindən qiymətli kağızlarla mülki-hüquqi sövdələşmələrin həyata keçirilməsi.

Diler – bankın öz adından və öz hesabına qiymətli kağızların alış və satış qiymətləri açıq-aşkar elan edilməklə bank tərəfindən onların alqı-satqısını həyata keçirmək.

Qiymətli kağızların idarə edilməsi – başqasının banka verdiyi qiymətli kağızların müəyyən müddət ərzində bankın öz adından müəyyən muzzla etibarlı idarə edilmənin həyata keçirilməsidir.

Kliring – qarşılıqlı öhdəliklərin müəyyən edilib üzləşdirilməsi əməliyyatıdır.

Depozitor – qiymətli kağızlar sertifikatının saxlanması xidmətinin və ya qiymətli kağızlara hüququn köçürülməsi və uçotudur.

Qiymətli kağızlar bazarında bankların peşəkar fəaliyyəti lisenziya əsasında həyata keçirilir. Qiymətli kağızlar bazarında xidmətlərlə əlaqədar bankların ənənəvi əməliyyatlarına daxildir:

- qiymətli kağızların əldə edilməsinə və qiymətli kağızların girovuna görə kreditlərin verilməsi,

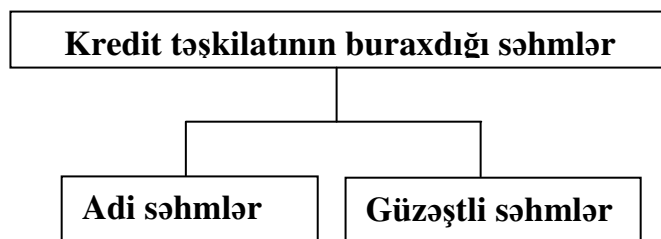
- istiqrazların və digər qiymətli kağızların buraxılmasına bankın zəmanətinin verilməsi,

- ödəniş agent-emitenti funksiyasının yerinə yetirilməsi

- qiymətli kağızlar bazarı iştirakçılarının hesablarının aparılması

- qiymətli kağızlar bazarındakı əməliyyatların yekunu üzrə pul hesablaşmalarının həyata keçirilməsi.

Bankın səhmləri pay qiymətli kağızlar sırasına daxildir. Onların emissiyasında məqsəd xüsusi kapitalın yaradılmasıdır. Səhmlərin köməyi ilə banklar nizamnamə kapitalını yaradır və öz fəaliyyətlərinin genişləndirilməsi məqsədilə onu artırır.

Adi səhmlər sıra nömrəsi və buraxılma vaxtından asılı olmayaraq eyni nominal dəyərə malik olmalı və onun sahibinə eyni həcmdə hüquq verir. Bu səhmlərin ilkin buraxılışı adi adlı səhmlər formasında olur. Səhmlərin növbəti buraxılışı həm adi, həm də güzəştli səhm formasında ola bilər. Güzəştli səhm müxtəlif nominal dəyərə malik olmaqla öz sahibinə müxtəlif həcmdə hüquq verə bilər. Güzəştli səhmlərin nominal dəyəri kredit təşkilatının nizamnamə kapitalının 25% -dən artıq olmamalıdır.

Kredit təşkilatı tərəfindən səhmlərin buraxılma qaydası bir neçə mərhələdən ibarətdir:

1. Səhm buraxmaq haqqında qərarın qəbul edilməsi.
2. Səhmlərin emissiyası prospektinin hazırlanması.
3. Səhmlərin buraxılmasının dövlət qeydiyyatı.
4. Emissiya prospektinin məzmununun mətbuatda işıqlandırılmaq.
5. Səhmlərin yerləşdirilməsi.
6. Müvafiq bank şöbəsində səhmlərin buraxılması haqqında hesabatın dövlət qeydiyyatı.
7. Hesabatdakı məlumatların mətbuatda işıqlandırılması.

Səhmlər səhmdarların ümumi yığıncağının qərarı ilə buraxılır.

Bank fəaliyyətində əsas amillərdən biri səhmlərin yerləşdirilməsidir. Səhmlər aşağıdakı yollarla yerləşdirilir:

1. Milli və xarici valyutaya satışı ilə.
2. Səhmdəki payın yenidən rəsmiləşdirilməsi.
3. Müəyyən olunmuş qaydada investorların ödənişlərinin nizamnamə fonduna, səhmin banka məxsus bina ilə əvəzlənməsi.
4. Hesablanmış lakin ödənilməmiş dividendlərin, eləcə də banka dair xüsusi vəsaitlərinin (emissiyas gəliri, yenidən qiymətləndirmədən gəliri və s.) kapitallaşdırılması.

Açıq tipli səhmdar cəmiyyəti qaydasında fəaliyyət göstərən kredit təşkilatları öz səhmlərini açıq yerləşdirmək və sərbəst satmaq, eləcə də qapalı yazılış qaydasında yerləşdirilə bilər. Qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında fəaliyyətm göstərən bankların səhmləri qapalı qaydada öz səhmdarları arasında yerləşdirilə bilər.

Qiymətli kağızlar bazarında bankların investisiya fəaliyyəti dedikdə birbaşa və dolayı yolla gəlir əldə etmək məqsədi ilə bankın öz təşəbbüsü ilə öz adından və öz hesabına qiymətli kağızlara vəsait qoyulması üzrə əməliyyatları başa düşülür. Qiymətli kağızlara qoyuluşdan birbaşa gəlir onların alqı-satqısından dividend, faiz və ya mənfəət formasında əldə edilir. Dolayı gəlirlər isə bankın nəzarətində olan bazarın payının genişlənməsi hesabına qız və asılı cəmiyyətlər vasitəsilə daxil olur.

Bank investisiyasının obyektini kimi müxtəlif qiymətli kağızlar çıxış edir. Bank təcrübəsində investisiya alətlərindən asılı olaraq öz portfelinin formalaşması üçün borc öhdəlikləri və səhmlərdən geniş istifadə olunur.

Hal-hazırda bankın borc öhdəlikləri portfeli əsasən dövlət istiqrazları, bələdiyyə istiqrazları və korporasiyaların istiqrazları əsasında formalaşır.

Bankın səhmlərə qoyuluşu halını təhlil edərkən birbaşa və portfel investisiyalarını fərqləndirmək lazımdır.

Səhmlərə qoyuluş bank hər hansı bir kompaniyanın idarə edilməsində bilavasitə iştirak edərək onların səhm paketlərini əldə etməklə ona məxsus səhmlər üzrə səs hüququnu əldə etdikdə birbaşa investisiya formasını alır.

Səhmlərə portfel investisiyası müxtəlif emitentlərin səhm portfeli yaratması formasında həyata keçirilir. Bankın belə investisiyalarının məqsədi qoyuluşların diversifikasiyası əsasında mənfəət əldə etməkdir.

Səhmlər portfeli bankın investisiya portfelinin tərkib hissəsidir. Səhmlər portfeli dedikdə investisiya gəliri əldə etmək məqsədi ilə əldə edilmiş qiymətli kağızlar toplusu başa düşülür.

Qiymətli kağızlar bazarında banklar diler fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Diler fəaliyyəti dedikdə qiymətli kağızların alınib satılması qiymətlərini açıq-aşkar elan etmək yolu ilə qiymətli kağızların öz adından və öz hesabına alınib satılması sövdələşməsi ilə əlaqədar fəaliyyət başa düşülür.

Kredit təşkilatlarının diler fəaliyyəti qiymətli kağızların birja bazarı ilə əlaqədardır.

Qiymətli kağızların birja bazarı ticarətin dəqiq qaydaları ilə xarakterizə edilir. Burada qiymətli kağızların ilkin və təkrar yerləşdirilməsini həyata keçirmək olur.

Kredit təşkilatı diler statusunu almaq və diler fəaliyyətini həyata keçirmək üçün diler və broker fəaliyyəti üzrə qiymətli kağız bazarının peşəkar iştirakçısı lisenziyasına malik olmalıdır. Bu o deməkdir ki, qiymətli kağızlar bazarında diler kimi məhdud bank dairələri çıxış edə bilirlər.

Broker fəaliyyəti dedikdə etibar edilən qismində qiymətli kağızlara mülki hüquqi sövdələşmə aparmaq fəaliyyəti başa düşülür. Bu fəaliyyət müqavilə və ya etibarnamə əsasında aparıla bilər. Müqavilə tapşırığı əsasında broker (etibaredilən) qiymətli

kağızların alqı satqısını müştərinin adından və onun hesabına həyata keçirir. Brokerin aşağıdakılara hüququ vardır:

-qiymətli kağızlara investisiya məqsədi ilə müştərilərin pul vəsaitlərini mühafizə, istifadə etmək və uçota almaq;

-qiymətli kağızların əldə edilməsi və digər investisiyalarla əlaqədar məsləhət xidməti göstərmək və s.

Banklar broker qismində öz müştəriləri – investorlar üçün qiymətli kağızlar bazarında aşağıdakı əməliyyatları yerinə yetirirlər:

- auksion və təkrar bazarda qiymətli kağızların satın alınması.
- təkrar bazarda qiymətli kağızların satışı
- qiymətli kağızlar portfelərini etibarlı idarə etmək.

İnvestorların bank brokerlərlə iş fəaliyyəti onlar arasında bağlanan müqaviləyə əsaslanır və birjada müştəriyə DEPO hesabının açılmasında zəruri hal kimi çıxış edir.

Banklar müştərinin qiymətli kağızları ilə etibar əməliyyatlarında yerinə yetirirlər.

Bankın etibar əməliyyatları digər əməliyyatlara nisbətən məüyyən üstünlüklərə malikdir:

- vəsaitlərin cəlb edilməsinə məhdudiyyətsiz imkan yaranır;
- bank işində dəqiq quruluş olur, əməliyyatlar bir əldə cəmləşir –səpələnmir;
- etibar əməliyyatlarına bank xərclərinin aşağı olması;
- bankın müxbir münasibətləri genişlənilir.

Bu əməliyyatlarda etibar idarə etmənin təsisçiləri, etibar idarə edən və mənfəət əldə edən iştirak edirlər. Etibar idarə etmənin təsisçiləri Azərbaycan Respublikasının rezidentləri, hüquqi və fiziki şəxslər olur.

Etibar – idarə edən qismində kredit təşkilatı çıxış edir.

-Gəlir əldə edən sifətində isə etibar idarə edən əmlakın hansı şəxsin xeyrinə idarə edilən çıxış edir.

Kredit təşkilatı üçün etibar idarəedilməsinin obyektini kimi pul vəsaitləri, qiymətli kağızlar, təbii qiymətli daşlar, qiymətli metallar və s. çıxış edirlər.

Qiymətli kağızlara investisiyasılaşmaya yönləndiləsi qiymətli kağızların və pul vəsaitlərinin etibarlı idarə edilməsi kredit təşkilatı tərəfindən müqavilə əsasında həyata keçirilir.

Kredit təşkilatları qiymətli kağızlarla depozitor əməliyyatları da aparırlar. Depozitar fəaliyyətin mahiyyəti ondadır ki, banklar qiymətli kağızları saxlamağa qəbul edir. Bank eyni zamanda qiymətli kağızların uçotu; qiymətli kağızlara hüququ təsdiqləyir. Depozitar fəaliyyətin obyektini istənilən formada buraxılan qiymətli kağızlardır.(sənədli, sənədsiz)

MÖVZU 10. BANKALARIN VASİTƏÇİLİK ƏMƏLİYYATLARI

Kommersiya banklarının aktiv və passiv əməliyyatları içərisində maliyyə xidmətləri xüsusi yer tutur. Bu xidmətlərə daxildir: lizinq, faktoring, forfeytinq, trasf. Belə maliyyə xidmətləri xalis bank əməliyyatı hesab edilmir. Bu əməliyyatları kredit təşkilatı olmayan ixtisaslaşmış təşkilatlarda yerinə yetirə bilərlər və yetirirlər. Bank üçün bu əməliyyatlar vasitəçilik-komission əməliyyat kimi çıxış edir. Çünki bank bu əməliyyatlardan gəliri faiz formasında deyil komission mükafatı kimi əldə edir. Müstəsna hal kimi lizinq əməliyyatlarında bank gəliri lizinq ödənişi kimi əldə edir.

Lizinq əməliyyatı ənənəvi maliyyə xidmətidir. Bu xidmət həm geniş, həm də dar mənada nəzərdən keçirilə bilər. Lizinq geniş mənada avadanlığın icarəyə verilməsi mənasını daşıyır. Müddət baxımından lizinq: qısa müddətliyə (bir gündən bir ilədək) – reytinq, orta müddətliyə (bir ildən üç ilədək) – xeyrinq və uzun müddətli icarə (üç ildən iyirmi ilədək) - xüsusi lizinqə bölünür.

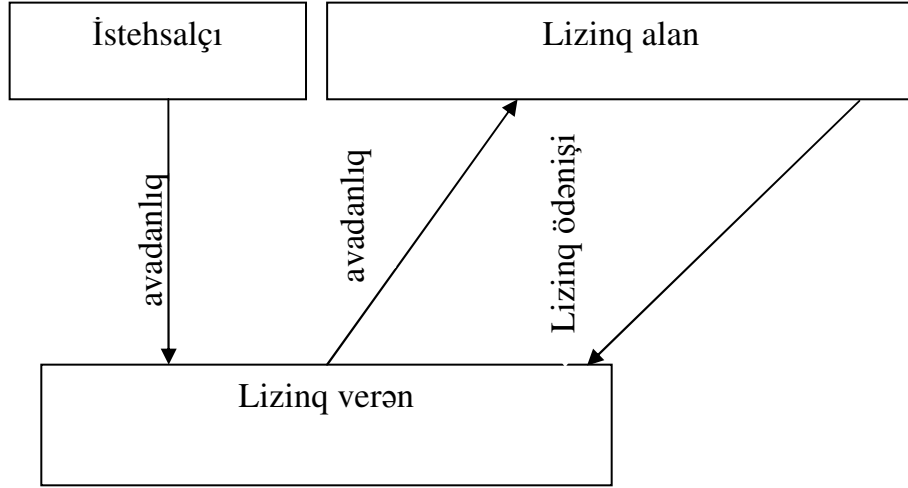
Dar mənada lizinq icarəyə verənin icarəyə götürən üçün satın aldığı maşın və avadanlığın uzun müddətə icarəyə verilməsi deməkdir. Bu zaman bütün müqavilə müddətində icarəyə verilmiş əmlaka icarəyəverənin sahiblik hüququ saxlanılır. Bu əməliyyat nəticəsində icarəyəverən icarə haqqı alır, icarəyə götürən isə avadanlıq əldə edir.

Lizinq obyektini kimi müəssisələr, binalar, qurqular, avadanlıqlar, nəqliyyat vasitələri digər daşınan və daşınmaz əmlak çıxış edə bilər:

Lizinq əməliyyatlarının aparılmasında üç iqtisadi obyekt iştirak edir.

1. Lizinq verən – bank və ya lizinq kompaniyaları, eləcə də lizinq fəaliyyəti ilə məşğul olan fərdi sahibkarlar.
2. Lizinq alan- istənilən hüquqi şəxs lizinq müqaviləsi əsasında istifadə üçün icarəyə əmlak ala bilər.
3. Satıcı lizinq əşyasını satan.

Lizinq sövdələşməsinin sxemi olduqca sadədir. Adətən lizinq alanın özü müvafiq avadanlığı istehsal edən satıcıyı müəyyənləşdirir. Həmin avadanlıqları almaq imkanına malik olmayan lizinq alan həmin avadanlığın satın alınması üçün banka və ya lizinq kompaniyalarına müraciət edir. Bank həmin xahişi yerinə yetirərək əldə etdiyi avadanlığı müvəqqəti istifadə üçün lizinq alan verir.

Bu proses müqavilə ilə rəsmiləşdirilir. Lizinçə götürülmüş əmlakın təsadüfən məhvi və ya xarab olmasına görə risk əmlakın icarəyə verildiyi gündən lizinç alanın üzərinə düşür. İcarəyə götürülmüş əmlakın orta və cari təmiri, texniki xidməti, lizinç alan tərəfindən onun hesabına aparılır. Əsaslı təmir isə lizinç verən tərəfindən həyata keçirilir.

Lizinçin *maliyyə* və *əməli* lizinç formaları mövcuddur. Maliyyə lizinç zamanı lizinç verən lizinç alan tərəfindən nəzərdə tutulmuş avadanlığı əldə edərək onu lizinç alana müəyyən müddətə müvəqqəti istifadəyə verilməsi öhdəliyini qəbul edir. Bu zaman lizinçin müddəti lizinç predmentinin tam amortizasiyası müddətinə müvafiq və ya ondan yüksək olmalıdır. Müqavilə müddəti başa çatdıqdan sonra icarəyə götürülən obyekt lizinç alanın mülkiyyətinə keçir.

Əməli lizinç zamanı lizinç verən öz hesabına əmlakı satın alaraq onu müəyyən müddətə müəyyən haqla və şərtlə lizinç alana verir. İqtisadi məzmununa görə lizinç birbaşa investisiyaya aid edilir. Sövdələşmənin icrası zamanı lizinç alan lizinç verənə maddi və pul formasında həyata keçirilən investisiya xərclərini ödəməklə yanaşı əlavə müddə da verməlidir.

Maliyyə lizinqinin əməli lizinqdən fərqləri

<i>Müqayisə aspektləri</i>	<i>Maliyyə lizinqi</i>	<i>Əməli lizinq</i>
1. Lizinq verən tərəfindən lizinq predmentinin əldə edilməsi təşəbbüsü	Lizinq alanın göstəricisi ilə	Sərbəst öz riski ilə
2. Müqavilə müddəti	Tam amortizasiya müddəti ilə ondan yuxarı	Lizinq əşyasının tam amortizasiya müddətindən əhəmiyyətli dərəcədə aşağı
3. Müqavilənin başa çatması	Lizinq predmeti lizinq alanın mülkiyyətinə keçir	Lizinq predmenti lizinq verənə qaytarılır. Mülkiyyət yalnız alqı-satqı yolu ilə keçə bilər
4. Lizinq müqaviləsi üzrə hüququn lizinq alan tərəfindən üçüncü şəxsə keçməsi	Mümkündür	Mümkün deyil
5. lizinq müqaviləsi üzrə öhdəçiliyin üçüncü şəxsə verilməsi	Mümkün deyil	Mümkündür

Lizinq əməliyyatı mahiyyətə kredit əməliyyatına uyğun gəlir və kommersiya krediti xarakterinə uyğundur. Lakin lizinq kreditə nisbətən müəyyən üstünlüklərə malikdir.

-lizinq 100% kreditləşmədirsə, kreditləşmədə avadanlığın bir hissəsi kreditləşir.

-lizinq zamanı ödəniş vaxtı uzadıla bilər və müəssisə ödənişi mənfəət əldə etdikdən sonra edə bilərsə kredit zamanı ödənişlər hər ay aparılır.

-lizinqdə vergi güzəştləri nəzərdə tutulur, belə ki, lizinq üzrə ödənişlər kreditə görə faizdən fərqli olaraq mənfəətin vergiyə cəlb edilən hissəsini azaldır. Lizinq kreditdən bahadır, maliyyə lizinqi zamanı köhnəlmiş avadanlığa görə də müqavilənin sonunadək ödəmək lazım gəlir.

Faktoring əməliyyatı

Kommersiya banlarının ən geniş yayılmış vasitəçilik əməliyyatlarından biri faktoringdir. Faktoring bank biznesinin bir növüdür. Faktoring-vsaitəçi, agent deməkdir. Müəssisə və təşkilatlar arasında ödəmələrin qeyri qənaətbəxş olması faktoring əməliyyatlarını ön plana çəkir.

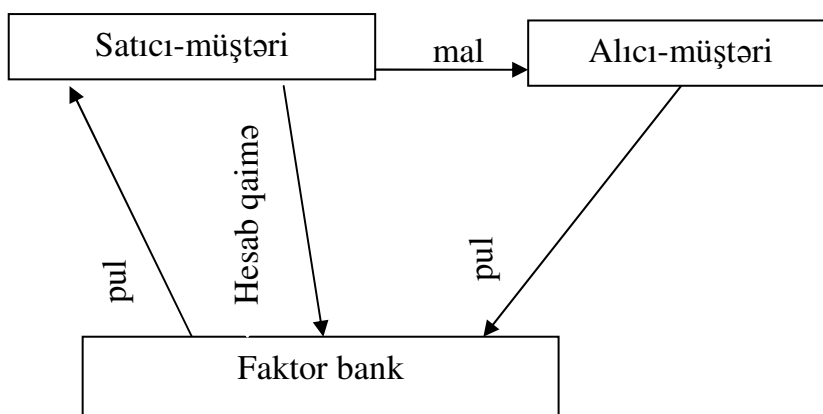
Faktoring mal satanın ödəniş tələbnamələrinin satın alınmasıdır. Bu əməliyyat müəssisə və təşkilatlar arasında ödəmələrin ləngidilməsi ilə əlaqədardır. Onun mahiyyəti ondadır ki, faktoring ilə məşğul olan firma və ya bank öz müştərilərinin bir-birilərinə olan borclarını satın alaraq 2-3 gün ərzində onun dəyərinin 70-90 % -ni ödəyir. Yerdə qalan 30-10% isə satıcı onun ödəniş tələbnaməsinin ödəyici tərəfindən ödənilməsindən sonra alır.

Ümumiyyətlə faktoring debitor borclarının avanslaşdırılması, inkassasiya edilməsi üzrə kompleks tədbirlər sistemidir.

Faktoring əməliyyatında üç tərəf iştirak edir:

- 1.faktor – vastəçi. Bu rolu kommersiya bankları və ya xüsusi faktoring kompaniyaları yerinə yetirirlər.
2. Satıcı
3. Alıcı

Faktoring fəaliyyəti aşağıdakı kimi xarakterizə edilir.

Faktor satıcı – müştərinin satdığı malın dəyərinin ödənilməsini tələb etmək hüququ əldə edir və komission ödənişləri çıxılmaqla onun dəyərini satıcının hesabına daxil edir və ödəniş tələbnaməsini alıcı- müştəriyə göndərir və alıcı-müştəri həmin məbləği faktora köçürür. Faktoring üzrə əməliyyatlar müqavilə əsasında həyata

keçirilir. Müqavilədə sənədlərin rəsmiləşdirilmə qaydası, müddətləri, ödəniş tələbnaməsi məbləğindən faktor tərəfindən ödənilən hissə, əməliyyatın həyata keçirilmə qaydası, faktoring əməliyyatı üzrə maksimal məbləğ, komission mükafatın məbləği və s. əks olunur.

Faktoringin iqtisadi səmərəliliyi ondadır ki, o müəssinin aktivlərinin likvidliyinin, onun kapitalının dövriyyəsinin, repfabellik səviyyəsinin yüksəlməsinə kömək edir. Bank tərəfindən faktoring əməliyyatı müəssisənin sifarişi əsasında başlanır. Bank müəssisədən sifariş aldıqdan sonra potensial müştərinin iqtisadi və maliyyə vəziyyətini, onun iş gəzar fəaliyyətini öyrənir və onun əsasında faktoring müqaviləsinin bağlanması haqqında qərar qəbulu edir. Bu zaman müştəri alıcıya göndərdiyi malların hesab qaiməsini banka göndərir, bank hər bir sənəd üzrə ödəniş razılığı öyrənir, ödəyicinin ödəmə qabiliyyətini müəyyənləşdirir və yalnız tədbirin həyata keçirilməsini münasib hesab etdikdə sənədi ödəyir.

Faktoringin əsas xüsusiyyəti ondadır ki, o həm alıcı, həm də satıcıya sərfəlidir. Belə ki, satıcı satdığı məhsulun dəyərinin vaxtında ödənilməsinə əmin olur. Ödəyici isə satıcı qarşısındakı öhdəliyini vaxtında yerinə yetirmiş olur. Faktoring – bank isə bu əməliyyatdan qazanc əldə edir. Faktoringin haqqı hesab qaiməsinin məbləğinə görə hesablanan xidmət haqqı və göstərdiyi kredit xidmətinə görə haqdan ibarət olur. Kredit xidmətinə görə alınan haqq bank krediti üzrə haqdan 2-3 punkt yüksək olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bank faktoring xidmətini göstərəkən müəssisələrə fərdi yanaşır. Belə ki, bank çox saylı debitorları olan, qeyri-standart məhsul istehsal edən müəssisələrə, subpodratçılarla işləyən tikinti təşkilatlarına və s. Faktor xidməti göstərmir.

Faktoring geniş funksiyaya malik xidmət növüdür. Bu zaman bank: satıcının göndərdiyi malın dəyərinin ödənilməsini asanlaşdırır, alıcının ödəmə qabiliyyətini təhlil edir, satıcıya malın dəyərinin ödənilməsinə təminat verir, ödənişləri təmin edir, ödəmə tələbnamələrini inkassasiya edir, debitorları idarə edir.

Trast əməliyyatı

Trast əməliyyatları dedikdə müştəri ilə müqavilə əsasında müştərinin tapşırığına görə onun vəsaitlərinin idarə edilməsi əməliyyatları başa düşülür. Bu kommersion banklarının öz müştərilərinə göstərdikləri xidmətin bir növüdür.

Trast işi ilə əlaqədar bankların qiymətli kağızlar bazarına xüsusən də fond birləşmələrinə təsiri artır. Trast əməliyyatlarını yerinə yetirəkən banklar pul kapitalını toplayıb onları istehsala yönəltmək funksiyasını yerinə yetirirlər. Bu zaman bankların trast şöbələrinin vasitəçiliyi ilə ssuda kapitalı saxta kapitalla çevrilir.

Pul kapitalı, qiymətli kağızlar, bahalı metallar, antikvariat və s. formada sərvəti olan sahibkarlar onlardan sərfəli və düzgün istifadə etmək məqsədi ilə onları səmərəli idarə edə bilən idarəyə verirlər.

Əksər ölkələrdə belə idarəçiliklə kommertiya bankları məşğul olurlar.

Trast xidməti üç əməliyyat qrupunu əhatə edir

-mirasın sərəncamlaşdırılması

-himayəçilik ilə əlaqədar əməliyyatlar

-agent xidməti.

Bu əməliyyatları kommertiya banklarının xüsusi şöbələri yerinə yetirirlər. Kommertiya bankları idarə edilməsi onlara tapşırılmış qiymətliyələri səmərəli yerləşdirməyə çalışırlar.

Səhmdar cəmiyyətlər birjada buraxılan səhm və istiqrazların mülkiyyətçiliyini, pensiya fondunun idarə olunmasını bankın trast şöbələrinə etibar edirlər. Firmalar üçün bank ödəmə funksiyasını yerinə yetirir.

Bank kompaniyanın müflisləşdiyi, ləğv edildiyi, yenidən qurulduğu dövrlərdə onun işini idarə edə bilər.

Çoxsaylı səhmdarları olan kompaniyalar səhmlərə görə dividendlərin ödənilməsini banklara həvalə edə bilərlər. Bu zaman banklar dividendləri ödəyən agentlik funksiyasını yerinə yetirirlər.

Kommertiya banklarının trast əməliyyatlarında fiziki şəxslərin əvəzinə yerinə yetirilən işlər yüksək xüsusi çəkiyə malikdir. Buraya daxildir: müştəri öldükdən sonra onun vəsiyyətnaməsi və ya məhkəmənin qərarına əsasən miras qalmış əmlakın sərəncamlaşdırılması; benefisarin xeyrinə əmlakın və onun idarə edilməsinin etibar edənə verilməsi; depozitariya funksiyasının yerinə yetirilməsi (qiymətli kağızların, valyuta qiymətliyələrinin bankda saxlanması və s.); qiymətli kağızların daşınmaz əmlakın qiymətləndirilməsi; alınması və ya satılması üzrə məsləhətləşmələr.

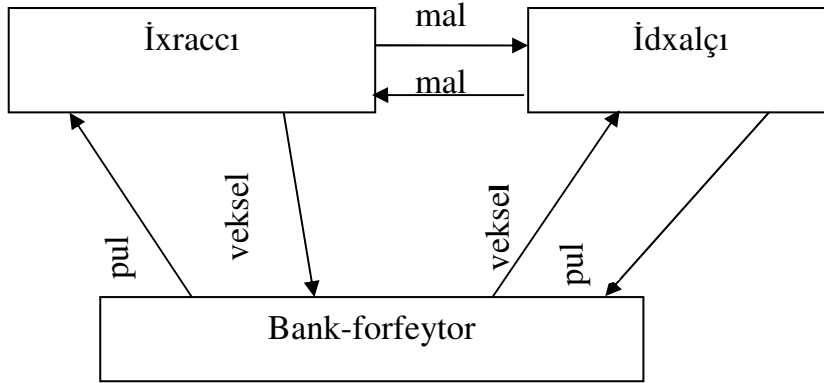
Fərdi şəxslərin trastları üzrə haqq ilkin məbləğdən ildə 0,5% təşkil edir. İpoteka, veksəl və kontraktların və əmlakın idarə edilməsi üzrə faizlər daha yüksək olur.

Forfeytinq əməliyyatı

Forfeytinq faktoringə yaxın əməliyyatdır. Lakin faktoringdən fərqli olaraq o bir dəfəlik əməliyyatdır. Forfeytinq əməliyyatı mal və materiallar əldə olunmuş hüququn yenidən satılması ilə əlaqədar pul vəsaitlərinin alınması əməliyyatdır.

Forfeytinq, forfeiləşdirmə kommertiya veksellərinin satın alınması yolu ilə ixrac əməliyyatlarının kreditləşdirilməsidir.

Forfeytinq əməliyyatı zamanı bank (forfeytor) ixracıcıdan(satıcıdan) onun aldığı malın göndərilən kimi ödənilməsi öhdəliyini satın alır və özü idxalçıya aldığı amlın dəyərini əvvəlcədən ödəyir. Daha sonra isə idxalçının (alıcının) özü malları ödənişi üzrə daxil olan məbləği bank – forfeyderə köçürür. Vaxtından əvvəl ödənişə görə idxalçıdan faiz alınır.

Adətən forfeytləşməyə ticarət traftaları (köçürmə veksəlləri) və ya sadə veksəllər qəbul edilir.

Forfeytləşmə zamanı bank tərəfindən veksəllər diskontla satın alınır. Diskontlaşma nəticəsində ixracçı veksəllərin uçotuna görə müəyyən qədər haqq pul alır.

Kommersiya kreditinin yenidən maliyyələşdirilməsi metodu kimi forfeytiləşdirmə ixracçı üçün müəyyən üstünlük və çatışmamazlıqlara malikdir.

Forfeytləşmənin üstünlüyü ondadır ki:

-mümkün öhdəliklərin balans nisbətini sadələşdirərək likvidlik səviyyəsini yaxşılaşdırır

-dövlət tərəfindən qismən sığortalanma və ya fərdi sığortalanma ilə əlaqədar mümkün olan itkiləri azaldır

-faiz dərəcələrinin dəyişməsi ilə əlaqədar risklər yoxdur

-kredit orqanlarının fəaliyyəti ilə əlaqədar xərclər və risklər olmur.

Mənfi cəhəti ondadır ki, risklərin forfeyterə verilməsi ilə əlaqədar nisbətən yüksək xərclərin olmasıdır.

Forfeytiləşmə beləliklə, xarici ticarət kommersiya kreditinin yenidən maliyyələşməsi üzrə geniş inkişaf tapmışdır.

MÖVZU 11. BANK MENECMENTİ VƏ MARKETİNQ

Menecment – daha səmərəli təşkil və idarə etmə haqqında elmdir. Bank menecmenti dedikdə makro və mikro iqtisadi nailiyyətlərin əldə edilməsi məqsədi ilə kredit resurslarının fasiləsiz hərəkətinin təmin edilməsi üçün müvafiq srukturlar tərəfindən həyata keçirilən idarə etmə tədbirləri sistemi başa düşülür.

Menecment istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin vacib elementlərindən biridir. Menecmentin əsas məqsədi – daha səmərəli, münasib idarəetmə sisteminin tətbiqi nəticəsində mənfəət əldə etməkdir.

Bank menecmentinin – bazar iqtisadiyyatı şəraitində bankın idarə edilməsinin – əsasında aşağıdakı prinsiplər durur:

-bank öz fəaliyyət istiqamətini bazarın tələbi və ehtiyacı, müştərilərin sorğusu, banka planlaşdırılan mənfəəti gətirə bilən bank məhsulları və xidmətinin yaradılması;

-bank fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltməyə, xərcləri azaldaraq optimal maliyyə nəticələrini əldə etməyə çalışmaq;

-optimal qərarların qəbul edilməsi məqsədi ilə müasir informasiya texnologiyalarından istifadə, işçi heyətinin seçilib ondan səmərəli istifadə.

Bank fəaliyyətinə daxildir:

-bank texnologiyalarının işlənilib təkmilləşdirilməsi;

-bank məhsulları və xidmətlərinin keyfiyyətli təminatı;

-bank əməliyyatları və bütün hesablaşmaların həyata keçirilməsi;

-bank fəaliyyətinin maddi texniki təchizatının və əməliyyatlara texniki xidmət;

-yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə təminat;

-bankın stabilliyi və likvidliyini təmin etmək.

Bank menecmenti çərçivəsində bank mexaniziminə daxildir:

-bank daxili idarəetmə;

-bank fəaliyyətinin idarə edilməsi;

-bank personallarının idarə edilməsi

Bank mexanizmindən bankın təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində, dəqiq bank, maliyyə və sosial məsələlərin həllinə yönəldilən tədbirlərin yerinə yetirilməsində istifadə olunur.

Bank daxili idarəetmə

Funksional həlqədir	Xüsusiyyətləri
Prinsipləri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mərkəzləşmə. 2. İdarəetmədə desentralizasiya. 3. Mərkəzləşmə və desentralizasiyanın vəhdəti. 4. Uzunmüddətli inkişaf məqsədinə səmtləşməsi. 5. İdarəetmənin demokratikləşməsi.
Funksiyaları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Marketing. 2. Planlaşma və proqnozlaşma. 3. Daxili strukturun təşkili. 4. Uçot və hesabat (daxili audit).
Bank fəaliyyətinin metodları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bankın aktiv və passiv əməliyyatları. 2. Bank daxili hesablama. 3. Faiz siyasəti. 4. Bank siyasəti və strategiyasını və onun əsas elementlərinin hazırlanması.

Mərkəzləşmə prinsipi o deməkdir ki, bank siyasətində əsas strateji məqsəd idarəetmənin ali orqna tərəfindən formalaşdırılır.(idarə heyyyəti)

Desentralizasiya prinsipi o deməkdir ki, bank siyasətinin konkret məqsəd və elementləri bankın şöbələri və departamentləri səviyyəsində hazırlanır.

Mərkəzləşmə ilə desentralizasiyanın vəhdəti dedikdə səlahiyyətlərin bank daxili idarəetmənin ali və orta həlqələri arasında bölgüsünü göstərir.

İnkişafın uzun müddətli məqsədlərə səmtləşmə o deməkdir ki, bank daxili idarəetmə uzun müddətli prespektivə səmtləşdirilir.

Marketing funksiyası müştərilərin bank məhsulları və xidmətlərinə olan ehtiyacının ödənilməsi məqsədi ilə bazarın tələbini öyrənməkdir.

Bank daxili çərçivədə bankın əsas əməliyyatı aktiv və passiv əməliyyatlarıdır. Bank strategiyasının vacibi elementlərindən biri faiz siyasətidir. Belə ki, bank əməliyyatlarının genişləndirilməsi, gəlirliliyin yüksəldilməsi, aktivlər və passivlər, maliyyə xidmətləri üzrə faizlər səviyyəsindən asılıdır.

Bank fəaliyyətinin idarə edilməsinin funksional həlqələri

Funksional həlqənin tərkibi	Xarakteristikası
Elmi tədqiqat işlərinin aparılması	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bankın elmi-texniki siyasətinin işlənməsi. 2. Yeni bank məhsulları və xidmətlərinin işlənməsi və tətbiqi. 3. Elmi texniki fəaliyyətin təşkili.
Bankın fəaliyyəti inkişafının təmin edilməsi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bank fəaliyyətinin vacib istiqamətləri üzrə siyasətin işlənilib tətbiqi. 2. Bank texnologiyasının inkişafı. 3. Maddi-texniki resurslarla təminat. 4. Keyfiyyət və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi. 5. Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi.
Bankın məhsullarının realizasiyasının təmin edilməsi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bank məhsullarının və xidmətlərinin reallaşması siyasətinin işlənməsi. 2. Bank məhsulları və xidmətlərin reallaşması metod və yollarının seçilməsi. 3. Bank məhsullarının və xidmətlərinin satışının təşkili.
Bankın idarəçiliyinin təşkilati quruluşu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Funksional. 2. Xətti-funksional. 3. Problemləli-məqsədli. 4. Proqram – məqsədli.

Bank personalının idarə edilməsinin funksional həlqəsi

Funksional həlqənin tərkibi	Xarakteristikası
Kadr siyasətinin işlənilib hazırlanması	<ol style="list-style-type: none"> 1. Personalın seçilib yerləşdirmə prinsipləri. 2. İşə qəbul və işdən çıxma şərtləri. 3. Peşəkarlığın keyfiyyətinin yüksəlməsi və təhsili. 4. Personalın və onun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi.
Əmək ödənişi və həvəsləndirilməsi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Əməyin ödəniş forması. 2. Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi yolları. 3. Əmək ödənişlərinin həvəsləndirmə sistemi.
Həmkarlar təşkilatı və kollektivin qarşılıqlı münasibətlərinin qrup idarəçiliyi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Personaldan aşağı səviyyəli idarəetmədə istifadə. 2. Şöbə işçiləri və onların yerinə yetirdiyi funksiyaların fərqləndirilməsi. 3. Kollektivdəki qarşılıqlı münasibətin idarə edilməsi. 4. Həmkarlar ilə qarşılıqlı münasibət.
İdarəetmənin sosial – psixoloji aspektləri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Əmək personallarının işgüzarlılığı və yaradıcılıq təşəbbüsü. 2. Bankın təşkilat mədəniyyəti. 3. Personalın idarə edilməsinin bankın fəaliyyəti və bankın təşkilatı quruluşuna təsiri.

Bank siyasətinin işlənilib hazırlanması bankın potensial imkanları və bank resurslarından asılı olaraq bank fəaliyyətinin məqsədi və onun inkişaf perspektivlərinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur.

Bankın məqsədləri onun inkişaf konsepsiyasını və işgüzar fəaliyyətin əsas istiqamətlərini müəyyən edir.

Bankın strategiyası bankın bütüün potensialının və imkanlarının nəzərə alınmalı olan əsaslandırılmış məqsəd və üsullar sistemidir.

Bank siyasətinin işlənilib hazırlanmasına daxildir:

1. strateji məqsəd və vəzifələrin formalaşması;
2. bankın güclü və zəif tərəflərinin təhlili;
3. bank fəaliyyətinin mövcud və perpektiv istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

4. ətraf mühitin və onun bank fəaliyyətinə təsirinin təhlili;
5. bank fəaliyyətinə alternativ fəaliyyətin işlənməsi və müəyyən edilməsi;
6. strategiyanın seçilməsi.

Bank siyasətinin – bankın strategiyası və məqsədləri –işlənməsi üçün əsas baza tam informasiya məlumatının olmasıdır. Buraya cari dövr üçün bank fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin və inkişaf proqnozunun təhlili daxildir.

Bankın ümumi məqsədi bankın uzun müddətə inkişaf konsepsiyasını əks etdirir. Onlar bankın əsas inkişaf istiqamətlərini müəyyən etdiyindən həmin tədbirlərin bankın mənsub olduğu resuslarla əlaqələndirilməsini tələb edir.

Bankın ümumi məqsədlərinin əsas istiqamətlərinə daxildir:

1. optimal rentabelliğin təmin edilməsi;
2. bankın vəziyyətinin möhkəmliliyinin təmin edilməsi;
3. yeni inkişaf istiqamətləri və yeni növ bank fəaliyyətinin işlənilib hazırlanması.

Bank menecmenti bankın strateji məqsədlərinə nail olmasına yönəldilən proseslərdən ibarət olan mürəkkəb prosesdir.

İdarə etmə prosesi kimi bank menecmentinə daxildir:

- idarəetmə qərarlarının qəbul edilib yerinə yetirilməsi;
- bank menecmentinin informasiya təminatı;
- bank menecmentinin iqtisadi mexanizmi;
- heyətin idarə edilməsi;
- bankın sahibkarlıq fəaliyyətinin idarə edilməsi.

Bank menecmentini aşağıdakı amillərə görə qiymətləndirilir:

- kəmiyyət və keyfiyyət;
- obyektiv və subyektiv;
- formal və qeyri formal.

Bank menecmentinin kəmiyyət göstəricisinə: bankın kapitalının həcmi; təsisçilərin sayı; bankın şəbəkəsi; müxbir münasibətləri; bank məhsullarının sayı və s. daxildir.

Keyfiyyət göstəricilərini üç qrupa bölmək olar.

Birinci qrupa kredit peşəkarlığı baxımından bankın gəlirləri və xərclərini müəyyən edən göstəricilər daxildir. Buraya: bankın kapitalını yetərliliyi; aktivlərin keyfiyyəti; mənfəətlilik; likvidlik; əməliyyatların yerinə yetirilmə sürəti; bank xidmətlərinin komplektliliyi; bankın müştərilərinin bank xidmətlərindən razılıq səviyyəsi və s. daxildir.

İkinci qrupa isə sosial göstəricilər: işçilərin əməyə münasibəri, işçilərin o cümlədən rəhbərin peşəkarlığı, işə vicdanla yanaşması, sosial problemlərinin həll bacarığı və s. daxildir.

Bank fəaliyyətinin təmin edilməsinin əsas amili onun resurs bazası olduğundan passiv əməliyyatların idarə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu idarəçilik əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

1. Banka gəlir gətirməyən resursların cəlb edilməsinə yol verməmək
2. Aktiv əməliyyatların inkişafı üçün zəruri kredit resurslarını axtarıb tapmaq.
3. “Ucuz” kredit resurslarını axtarıb tapmaq
4. Yaranması baxımından “şübhəli” görünən resursları təhlil etmək və onları banka cəlb etməmək
5. Maksimum dərəcədə sabit kredit resursları axtarıb tapmaq.

Bank fəaliyyətində əsas istiqamətlərdən biri də cəlb olunmuş resursların yerləşdirilməsidir. Belə ki, bu əməliyyatlar nəticəsində bankın gəlirləri formalaşır. Aktivlərin idarə olunması bank menecmentinin əsas istiqamətlərindən biridir. Aktivlərin idarə olunması prosesində əsas vəzifə kimi bankın balansının likvidliyinin və onun mənfəətli fəaliyyətinin təmin edilməsi məsələlərə durur.

Müvafiq bank siyasətinin formalaşması prosesində bankların yerinə yetirdikləri analitik fəaliyyətin tərkib hissələrindən biri də marketing fəaliyyətidir.

Bank fəaliyyətində marketing banklar arasındakı və banklar ilə qeyri bank kredit təşkilatları arasında mövcud olan və getdikcə şiddətlənən rəqabət ilə əlaqədardır. Hal hazırda sığorta, broker, trast, əmanət kompaniyaları fondları, ticarət sənaye korporasiyaları və s. bank fəaliyyətinə müdaxilə edirlər. Banklar bu rəqabətə tab gətirmək və qalib çıxmaq üçün yeni xidmət növlərindən xidmət mədəniyyətinin yüksəldilməsindən və s. metodlardan istifadə edirlər. Rəqabətə tab gətirmək məqsədi ilə kommersiya banklarında marketing bölmələri yaradılır və fəaliyyət göstərir.

Bank işində marketing fəaliyyəti: bazarda bank xidmətlərinə tələb və təkliflərin təhlili; müxtəlif bank xidmətlərinə ehtiyacın öyrənilməsi; həmin bankın mövqeyinin müəyyən edilməsi; müxtəlif banklarda müvafiq əməliyyatların aparılmasına məsrəf normalarının müqayisəsi və s. ilə əlaqədardır.

Marketing bölməsi: yeni müştərilər ilə əlaqə yaratmaq işgüzar fəaliyyətin inkişafı, yeni bank xidmətlərinin tətbiqi ilə əlaqədar analitik işlərin aparılması; bazarın vəziyyətinin öyrənilməsi; bank rəhbərləri üçün idarəçilik istiqamətləri üzrə tövsiyələr hazırlanmaq marketing planını işləyib hazırlamaq və s. ilə məşğul olur.

Bank xidmətləri bazarında kommersiya banklarının marketing fəaliyyəti iki formada: fiziki və hüquqi şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərinin cəlb edilməsi və yerləşdirilməsi formalarında aparılır.

Mal və xidmətlər bazarının təhlili zamanı bazar segmenti anlayışından – yəni bazarın hissələrə bölünməsindən istifadə edilir. Bank xidmətləri baxımından

seqmentləşmə depozit, kreditləşmə, investisiya fəaliyyəti və digər əsas bank əməliyyatları üzrə aparılır.

Bankların marketing prosesi bir sıra mərhələlərdən ibarətdir:

- istehlakçıların konkret bank xidmətlərinə olan tələbinin öyrənilməsi
- seqmentlər üzrə maliyyə bazarının kompleks tədqiqi
- marketingin planlaşdırılması
- bank innovasiyasının ömür müddətinin planlaşdırılması
- reklam
- Bankın struktur bölmələrində işin təşkili.

MÖVZU 12. BANK FƏALİYYƏTİNDƏ RİSKLƏR

Bank riski daxili və xarici amillərlə əlaqədar yaranan arzuolunmaz hadisələr nəticəsində bank fəaliyyətinə xas olan itgilərin yaranması və likvidiliyin aşağı düşməsi ehtimalıdır.

Bank riski xüsusi fəaliyyət növüdür. Riskin özü qeyri-müəyyənlik olmayıb, iqtisadi subyektlərin qeyri-müəyyənlik şəraitində fəaliyyətdir. Bankların fəaliyyəti müştərilər ilə əlaqədar olduğdan bank riskləri istehsalçıların riskləri ilə sıx əlaqəlidir. Bank kapitalının xüsusiyyəti ondadır ki, o əsasən borc kapitalından – müvəqqəti cəlb olunmuş kapitaldan ibarətdir. Bank kapitalının geri qayıtması bir tərəfdən borc alanın təsərrüfatından vəsaitlərin dövriyyəsinin başa çatması, digər tərəfdən borc alanın təsərrüfatından sərbəstləşən vəsaitin kreditör banka verilməsi mərhələsi ilə əlaqədardır. Bu zaman bank bir tərəfdən müştəri ilə risk edir, digər tərəfdən baş sərbəst subyekt kimi, özünə mənsub olmayan borc aldığı vəsaiti öz vəsaiti sifətində başqalarına müvəqqəti istifadəyə verdiyinə görə riskə məruz qalır. Beləliklə, bankın öz üzərinə götürdüyü risk faktiki olaraq ikiləşir.

Bank riskinin xüsusiyyəti bank fəaliyyətinin xüsusiyyəti ilə əlaqədardır. Belə ki, ictimai məhsulun istehsalı və tədavülünü özündə əks etdirməklə yanaşı mübadilə sferası və tədiyə dövriyyəsində də özünü göstərir.

Məlum olduğu kimi bank pul ilə əlaqədardır: onun məhsulları və xidmətləri pul xarakterini daşıyır.

Öz mahiyyətinə görə bank nağd və nağdsız formada olan ödəmə dövriyyəsinə nizamlaşdıran ictimai maliyyə-kredit institutudur. Bu o deməkdir ki, riskli bank fəaliyyətində iqtisadi münasibətlər subyektləri tərəfindən dəyər mütənasibliyinin, tələb və təklif münasibətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Bank risklərinin təsnifatı

Təsnifləşmə kateqoriyası	Bank riskinin növləri
Risk səviyyəsi	Makro münasibətlər sistemindəki risk. Mikro münasibətlər sistemindəki risk.
Bankın məhsullarının, xidmətlərin yaradılması əməliyyatlarının xarakteri	Balans arxası əməliyyatlar üzrə risk. Kredit riski. Hesablaşma riski. Valyuta riski. Əməliyyat riski və s.
Bankın mükəmməl inkişafının təmin olunma səviyyəsi	Balanslaşdırılmamış likvidlik riski. Faiz riski. Gəlirliliyin itirilməsi riski. Rəqabət qabiliyyətinin itirilməsi riski. Kapital bazası riski. Risk- menecment.
Riski yaradan amillər	Xarici risklər (siyasi, iqtisadi, demokratik, sosial və s. Daxili risklər (əsas və köməkli fəaliyyət, bankın aktiv və ya passivləri ilə əlaqədar, idarəetmə keyfiyyəti və s.)
Riskin miqyası və sferası	Ölkədən gələn risk. Müəyyən tip bankların fəaliyyəti ilə əlaqədar risk. Mərkəzlərin fəaliyyəti ilə əlaqədar risk. Bankın əməliyyatlarından irəli gələn risk.
Meydana çıxma vaxtı	Retrospektiv Cari Perspektiv

Hər şeydən əvvəl riskləri səviyyə baxımından təhlil etmək lazımdır. Belə ki bank riski tək bir bankın deyil onların məcmusudur. Bu baxımdan risklərə mikro və makro münasibətlər baxımından yanaşılır.

Bank fəaliyyəti çoxşaxəli olduğundan bank risklərinə məhsul və xidmətlərin yaradılması, əməliyyatların yerinə yetirilməsi baxımından yanaşılmalıdır. Banklar kredit, hesablaşma, depozit, valyuta və digər əməliyyatlarla məşğul olduğdan o hər bir əməliyyata görə riskə məruz qala bilər.

Bank fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasında risklər bankın mətin inkişafının təmin olunması baxımından təsnifatlaşdırılır. Ölkə iqtisadiyyatında bankın balanslaşdırılmış stabil və mətin fəaliyyəti bankların öz likvidliyinin, kapital bazasının formalaşmasının idarə edilməsindən, aktiv və passiv əməliyyatlar üzrə faiz dərəcələrinin razılaşdırılmasından, bank məhsulları və xidmətləri bazarında yüksələn rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsindən asılıdır.

Bank fəaliyyətinin və risklərin idarə olunması baxımından riskin asılı olduğu amilləri müəyyənləşdirmək ən aktual məsələ kimi meydana çıxır. Bu zaman xarici və daxili risklərin müəyyən edilməsi vacib xarakter alır.

Xarici risklərin tərkibinə bir qayda olaraq siyasi, iqtisadi, sahə, demoqrafik sosial və coğrafi və s. risklər daxil edilir.

Siyasi risklər bankın fəaliyyətinə neqativ təsirini aşağıdakı hallarda göstərir:

- siyasi rejimin dəyişməsi təhlükəsi olduqda;
- yerli valyutanın sərbəst konvertasiyalı valyutalara mübadiləsinin məhdudlaşdırılması imkanı;
- dövlət və icra orqanları tərəfindən kontragent bankın yerləşdiyi yerlə əlaqələrin qoyulması, sərhədlərin bağlanması;
- müharibə və özbaşnalıqda və s.

Siyasi amillər bank prosesinə müsbət təsir də göstərə bilər. Belə ki hakimiyyətə sahibkarlığı müdafiə edən, hökumətin gəlməsi iqtisadi kanyukturanın yaxşılaşması və bank riskinin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Makro səviyyədə iqtisadi risklər bütövlükdə ölkədə iqtisadiyyatının dəyişməsi ilə əlaqədar olur. Buraya bazar kanyukturunun, tədiyyə balansının, valyuta kursunun dəyişilməsi daxildir. Bank fəaliyyətinə qanunçuluqdakı dəyişikliklər də əməli təsir göstərir. Mərkəzi Bank tərəfindən normativ aktlara yenidən baxılması, kredit risklərinə əməli təsir göstərə bilər.

Mikro səviyyədə konkret bank ilə onun müştərilərinin fəaliyyətinə bir neçə risk amili təsir edir. Belə risklər borc alanın kredit qabiliyyətinin, kredit təşkilatının maliyyə vəziyyətinin dəyişilməsi ilə əlaqədar kredit müqaviləsinə yenidən baxılması nəticəsində baş verə bilər.

Mikro səviyyədə xarici amil kimi kredit riskinə borc alanın müflisləşməsi, kreditorların borclarının ödənilməsi haqqında tələbləri, oğurluq, ailə problemləri. İşsizlik və s. təsir edə bilər.

Daxili amil kredit riskinə aiddir: təminat çatışmamazlığı, müştərinin kredit sifarişinə səhv yanaşma, kreditləşmə prosesində zəif nəzarət və s. Göstərilən amillər kredit itgisinə gətirib çıxaran əsas amillərdir.

Asılılıq dərəcəsi baxımından risklər bankdan asılı və asılı olmayanlara bölünür. Bankın özündən asılı olmayan risk bir qayda olaraq siyasi, ümumi iqtisadi amillər və qanunculuqda gözlənilməz dəyişikliklərlə əlaqədar ola bilər. Bankın özündən asılı olan risklər müştəri ilə mikro münasibətlər səviyyəsində meydana çıxır ki, bu da bank menecmentinin səviyyəsi ilə əlaqədar olur.

Banklarda bank riskləri ilə əlaqədar tədbirlər görülür və onun idarə edilməsinə çalışılır.

Bank risklərinin idarə olunma sistemi dedikdə: bank fəaliyyətində qeyri müəyyənlik olduqda bank işçilərinin müsbət maliyyə nəticələrinin təmin olunmasına yönəldilən üsulların məcmusu başa düşülür.

Bankların riskdən qorunması mexanizmi riskin cari nizamlaşdırılması və onun minimumlaşdırılması tədbirlərin əhatə edir.

Bank risklərinin idarə edilməsinin təşkili aspekti idarə etmənin aşağıdakı elementlərini nəzərdə tutur:

- idarəetmə subyektləri;
- riskin eyniləşdirilməsi;
- risk səviyyəsinin müəyyən edilməsi;
- riskin monitorinqi.

Bank risklərinin idarə edilməsi subyektləri bankın quruluşu və həcmindən asılıdır. Bütün banklar üçün ümumi olan cəhətlər aşağıdakılardır;

- bankın strategiya və taktikasına cavabdeh olan bank rəhbərliyi;
- fundamental risklərin səviyyəsi haqqında qərar verən komitələr;
- bankın fəaliyyətinin planlaşdırılması ilə məşğul olan bank bölümü;
- kommersiya riski üçün cavabdeh olan funksional bölmələr;
- hüquqi risklərə nəzarət edən hüquq şöbəsi.

Riskin növləri	Riskin zonası
Kredit riski	Borc alanın kredit qabliyyətinin aşağı düşməsi. kredit portfelinin keyfiyyətinin pisləşməsi, əsas borcun və faiz ödənişlərinin vaxtında aparılmaması. Problemlı ssudaların meydana çıxılması. İşgüzar risk faktorunun meydana çıxması. Borcun ödəniş mənbələrinin etibarsız olması
Balanslaşdırılmamış likvidlik riski	Qısa müddətli resurslardan uzun müddətli aktivlərin örtülməsində istifadə, ötəri resurslarla aşağı likvidli aktivlərin örtülməsi.
Faiz riskləri	<ul style="list-style-type: none"> •Bankın aktivləri və passivlərinin həcmi və müddətlərinin uyğunsuzluğu. •Faiz marjının aşağı düşməsinə səbəb olan aktiv və passiv əməliyyatlar üzrə faiz dərəcələrinin dəyişilməsi. •Bankın ayrı ayrı əməliyyatları üzrə faiz marjının aşağı düşməsi.
Gəlirliliyin itirilməsi riski	Resursların real dəyərinin artması. Resursların stabil və ya nisbətən uzun müddətli hissəsinin yüksək likvidli aktivlərin ödənilməsinə istifadə. İşləməyən aktivlərin payı.
Əməliyyat riski	Bank işçilərinin yerinə yetirdikləri yeni əməliyyat üzrə kifayət qədər peşakarlığa malik olmaması. Bankın fəaliyyətinin ayrı-ayrı istiqamətlərinin proqram təminatının kifayət qədər işlənməməsi. Bankın fəaliyyət dairəsi kifayət qədər ixtisaslaşmış kadrlarla təmin olunmaması.

Risk səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərin dən istifadə olunur.

Keyfiyyət göstəricisi dedikdə risk mənbələri və potensial zonalarının təhlili başa düşülür.

Kəmiyyət təhlilinin məqsədi risk səviyyəsini miqdar səviyyədə təhlil etməkdir.

Bank fəaliyyətinin vacib növlərindən biri kredit əməliyyatıdır.

Kredit riski dedikdə kredit təşkilatı qarşısında üçüncü tərəfin kredit öhdəliklərinin yerinə yetrilməsidir. Bu risk adətən balansda əks olunan ssuda və ona bərabər tutlan əməliyyatların yerinə yetrilməsi ilə əlaqədar meydana çıxır.

Bu əməliyyatlara daxildir:

- verilmiş və alınmış kreditlər;
- yerləşdirilmiş və cəlb olunmuş depozitlər;
- sair cəlb olunmuş vəsaitlər (borc qiymətli kəğızları səhmlər, veksəllər);
- bank zəmanətləri üzrə benefisiara ödənişlər;
- faktoring üzrə kredit təşkilatının pul tələbi;
- ödənilmiş akkreditlər üzrə kredit təşkilatının ödəyicilərə tələbləri və s.

Kredit riskinin səviyyəsi bir sıra amillərdən asılıdır:

- ölkədə və regionda iqtisadi və siyasi vəziyyət;
- borc alanların kredit qabiliyyəti, mövqei və tipləri;
- borc alanın müflisləşməsi;
- maliyyə cətinliyi çəkən müştərilərə kreditlərin və digər bank kontraktlarının xüsusi çəkisinin yüksək olması;
- yeni və yenidən cəlb edilmiş müştərilərin xüsusi çəkisi;
- verilmiş kreditlərin növü, forması və onların təminatı və s.

Kredit riskinin amilləri onun təsnifləşdirilməsinin əsas meyarıdır. Amillərin təsir dairəsindən asılı olaraq: daxili və xarici kredit riskini; amillərin bank fəaliyyəti ilə əlaqəsi dərəcəsindən – bank fəaliyyətindən asılı və asılı olmayan kredit riskini fərqləndirmək lazımdır.

Bank fəaliyyətindən asılı olan kredit riskləri: fundamental; kommersiya; fərdi və məcmu risklərə bölünür.

Fundamental bank risklərinə: qızıl marjası standartları ilə bank standartlarına cavab verməyən borc alanlara suda verilməsi haqqında qərar qəbul etmək ilə əlaqədar risklər daxildir.

Kommersiya riskləri xırda biznes, iri və orta müştərilərlə bankın kredit fəaliyyətinin ayrı-ayrı istiqamətləri ilə əlaqədardır.

Fərdi kredit risklərinə: kredit məhsullarının, xidmətlərin, sövdələşmələrin eləcə də borc alanın riski və s. daxildir.

Məcmu risk və ya kredit portfel riski öz xüsusiyyətlərinə malikdir.

Məcmu risk- kommersiya banklarının kredit portfelinin riskidir. Bu risk ilə əlaqədar mübahisə problemi kimi çıxış edir:

- kredit portfel anlayışı
- onun quruluşu
- kredit portfelinin keyfiyyət anlayışı

-onun keyfiyyətinin qiymətləndirmə metodu.

Kredit portfelinin mahiyyətinin açılması üçün ona iki səviyyədə: kateqoriya və tətbiqi səviyyəsində yanaşılmalıdır.

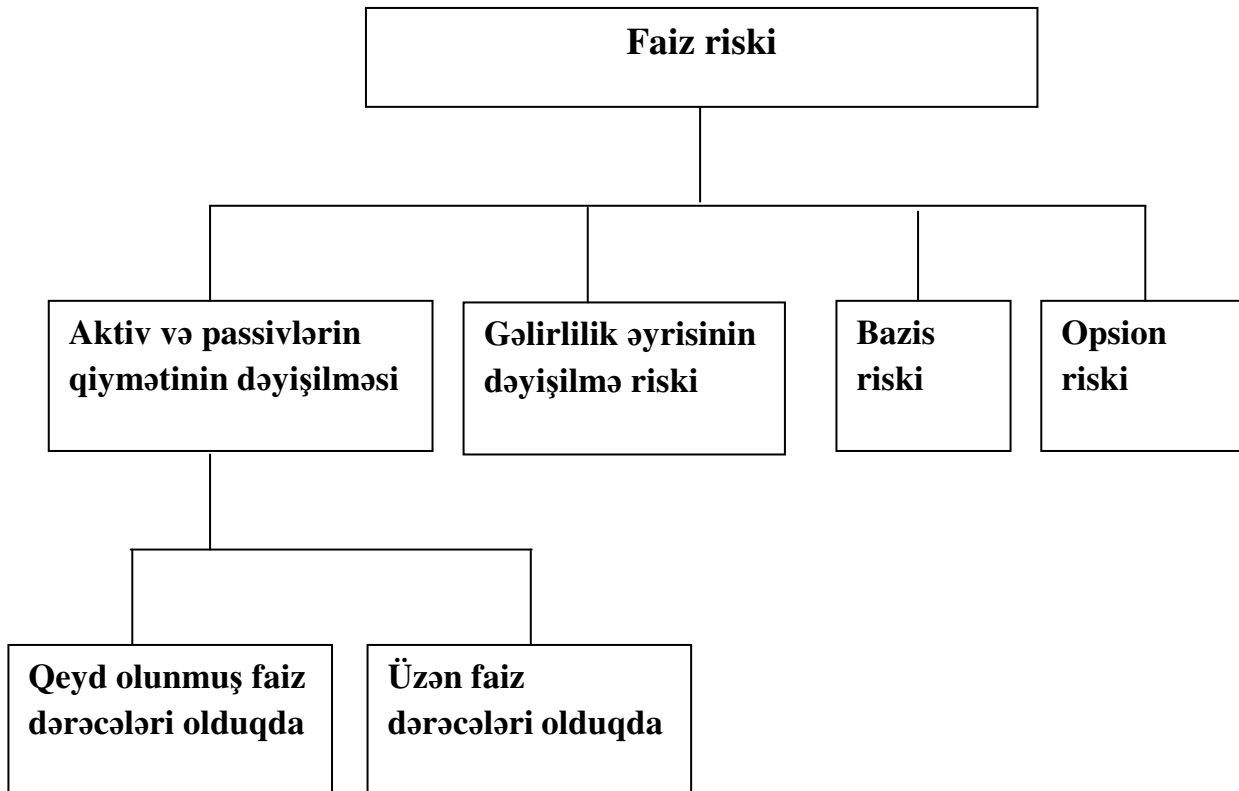
Birinci səviyyədə kredit portfelini: dəyərlərin qaytarılma hərəkəti üzrə bank ilə onun kontraqentləri arasındakı münasibətdir.

İkinci aspektdə kredit portfelini: ssuda, veksellər, banklar arasındakı kredit, depozit, kredit xarakterli digər tələblərin məcmu kimi qəbul edilir.

Kredit portfelinin keyfiyyəti dedikdə kredit riskinin və bank likvidliyinin icazə verilən səviyyəsində maksimum gəlirliliyi təmin edən kredit portfelinin quruluşu başa düşülür.

Faiz riski bank fəaliyyətində qaçılmaz risk növlərinə daxil olan riskdir. Bu riskin səviyyəsinin ölçülməsi, təhlili və idarə edilməsinə görə məsuliyyəti bank menecmenti daşıyır.

Faiz riskinin kredit təşkilatının maliyyə vəziyyətinə, onun gəlirləri və kapital bazasına neqativ təsiri bank menecmentinin bu sahəyə diqqətinin yüksək olmasını tələb edir.

Aktivlərin və passivlərin qiymətlərinin dəyişilmə riski üzən faiz dərəcəli aktivlərin və passivlərin balanslaşmaması ilə əlaqədar meydana çıxır. Buraya eyni zamanda aktivlərin və passivlərin ödənilməsi müddətləri arasındakı nisbətə pozulmasında təsir göstərir. Gəlirlilik əyrisinin dəyişmə riski aktivlər və passivlər üzrə faiz dərəcələri dinamikasının vaxt baxımından uyğunsuzluğu ilə əlaqədardır.

Bazis riski:

-bank tərəfindən resursların bir stavka ilə alınıb başqa stavka ilə yerləşdirilməsi.
(vəsaitlərin möhkəm qiymətlə alınıb üzən qiymətlə yerləşdirilməsi)

-resursların real dəyərinin qeyri dəqiq uçotu;

-vəsaitlərin müxtəlif valyutada alınıb yerləşdirilməsi;

Opsion riski bilavasitə faizli opsionlardan istifadə ilə əlaqədardır.

Faiz riskinin mahiyyəti onun səviyyəsinə təsir edən amilləri müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Faiz riski amilləri daxili və xarici amillərə bölünür. Xarici amillərə daxildir:

-bazar konyukturunun sabit olmaması;

-faiz riskinin hüquqi nizamlanması;

-siyasi vəziyyət;

-ölkədəki iqtisadi vəziyyət;

-bank xidmətləri bazarındakı rəqabət;

-beynəlxalq hadisələr.

Faiz riskinin daxili amillərinə daxildir:

-faiz riskinin idarə edilməsi üzrə bankın dəqiq strategiyasının olmaması;

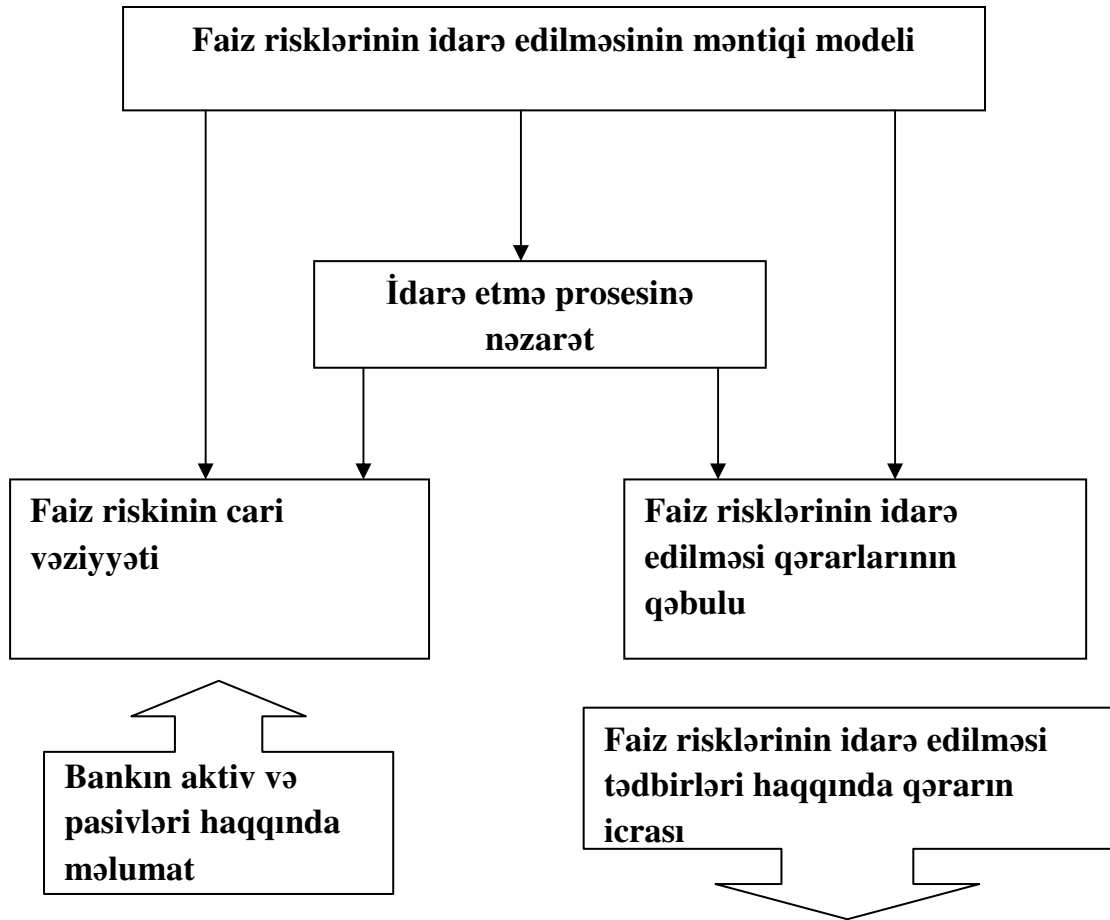
-bank əməliyyatlarının idarə edilməsində buraxılan səhvlər;

-faiz risklərinin xeylişdirilməsi üzrə işlənmiş proqramın olmaması;

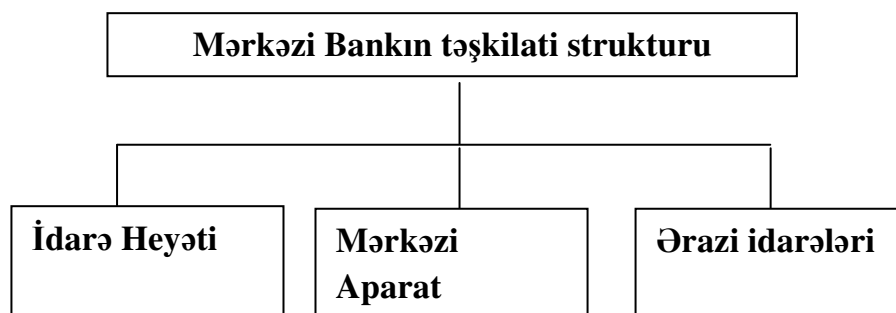
-bank inkişafının planlaşma və proqramlaşdırmasında çatışmazlıqlar;

-əməliyyatların yerinə yetirilməsində işçilərin buraxdığı səhvlər.

Təcrübədə bank risklərinin əsas problemi faiz riski amillərinin nəzərdən qaçılmasıdır.

MÖVZU 13. BANKLARIN İDARƏ EDİLMƏSİ

Mərkəzi Bank İdarə Heyəti tərəfindən idarə olunur.

İdarə Heyətinin tərkibi yeddi nəfərdən ibarətdir. İdarə Heyətinin tərkibinə sədr, Mərkəzi Bankda daimi əsaslarla işləyən dörd üzv və iki kənar üzv daxildir.

İdarə Heyətinin üzvləri vəzifəyə beş il müddətinə təyin edirlər.

Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti:

- hər il üçün dövlətin pul və valyuta siyasətini müəyyənləşdirir və təsdiq edir;
- pul siyasətinin alətlərinə dair qərarlar qəbul edir;
- yeni nümunəli pul nişanlarının tədavülə buraxılması və köhnə nümunəli pul nişanlarının tədavülündən çıxarılması barədə qərar qəbul edilir;

-Mərkəzi Bankın kapital ehtiyatlarının formalaşdırılması və istifadə olunması qaydasını müəyyən edir;

-kredit təşkilatlarına bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün lisenziyaların verilməsi və ləğv edilməsi barədə qərar qəbul edir;

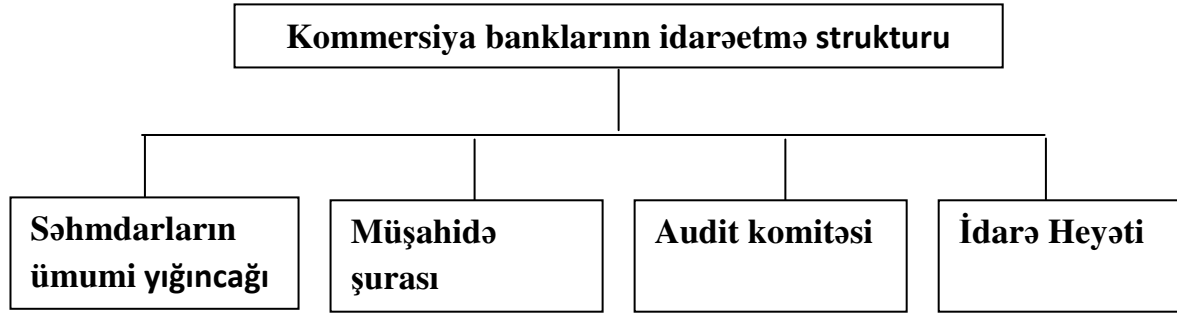
-kredit təşkilatları üçün iqtisadi tənzimlənmə normativlərini müəyyən edir;

-bank sistemində xarici kapitalın iştirak limitini müəyyənləşdirir;

-Mərkəzi Bankın təşkilati strukturunu və idarəetmə prosedurlarını müəyyən edir.

Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin iclasları ayda bir dəfədən gec olmayaraq keçirilir. Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin işini Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin sədri təşkil edir.

Mərkəzi Bankın sədri İdarə Heyətinin təsdiq etdiyi normativ xarakterli əmrləri imzalamaqla yanaşı bütün əməkdaşlar üçün məcburi olan əmr və sərəncamlar verir. İdarə Heyətinin sədrinin müavinləri və digər rəhbər işçilər arasında vəzifə bölgüsünü aparır.

Səhmdarların ümumi yığıncağı hər bir bankın ali idarəetmə orqanıdır. Onun səlahiyyətlərinə daxildir:

- bankın nizamnaməsini qəbul etmək, ona dəyişiklik və əlavələr etmək;
- bankın faiz dərəcələri, aktivlərin yerləşdirilməsi, bütün ümumi maliyyə, uçot, inzibati və kadr siyasətini müəyyənləşdirmək;
- digər hüquqi şəxslərin kapitalında bankın iştirakı barədə qərarlar qəbul etmək, bank filiallarını və nümayəndəliklərini yaratmaq və fəaliyyətinə xitam vermək, onların əsasnaməsini təsdiq etmək;
- bankın büdcəsini qəbul və təsdiq etmək;
- bankın İdarə heyətinin, Müşahidə Şurasının, Audit komitəsinin üzvlərini təyin və azad etmək;
- nizamnamə kapitalını artırılması və azaldılması barədə qərarlar qəbul etmək;
- bankın satılması, yenidən təşkili və ləğvi barədə qərarlar qəbul etmək.

Bankın Müşahidə Şurası nəzarətədiçi orqan kimi çıxış edir. Onun səlahiyyətlərinə daxildir:

- bankın idarə edilməsinə və fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirmək, o cümlədən İdarə Heyətindən hesabat almaq;
- səhmdarların ümumi yığıncağı və İdarə Heyəti üçün tövsiyələr vermək;
- bank tərəfindən qəbul olunan qanunvericiliyin pozulması faktını müəyyən etdikdə bu pozuntu barədə səhmdarların ümumi yığıncağını, Audit Komitəsini və İdarə Heyətini xəbərdar etmək;
- bank və İdarə Heyətinin bir və ya bir neçə üzvü arasında mənafelər toqquşduqda bankı idarə və təmsil etmək;
- bankın kapital ehtiyatları yaradılması haqqında qərar qəbul etmək;
- bankın fəaliyyətinin kompleks və ya ayrı-ayrı sahələrinin yoxlanması barədə qərar qəbul etmək.

Bankın Müşahidə Şurası üç nəfərdən az olmayaraq tək sayda üzvdən ibarət olur. Şuranın üzvləri bankın səhmdarlarının ümumi yığıncağı tərəfindən səhmdarlardan və ya kənar şəxslərdən dörd ildən çox olmayan müddətə təyin olunan fiziki şəxslərdir.

Müşahidə Şurası onun iclasında üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətli hesab edilir.

Bankın İdarə Heyəti bankın idarə olunması və fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır.

İdarə Heyəti üç nəfərdən az olmamaqla tək sayda dörd ildən çox olmayan müddətə ümumi yığıncaq tərəfindən təyin edilirlər.

Hər bir bankda müstəqil Audit Komitəsi və daxili audit bölməsi fəaliyyət göstərir.

Audit komitəsi:

- bankın audit siyasətini və strategiyasını müəyyən edir;
- daxili audit planını təsdiq edir, audit bölməsinin fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir;
- kənar auditlə birgə iş təşkil edir, auditin nəticə və tövsiyələrinin həyata keçirilməsinə yardım edir.

Bankın Audit Komitəsi üç nəfərdən az olmamaqla tək sayda üzvlərdən ibarət olmaqla səhmdarların ümumi yığıncağı tərəfindən 4 ildən çox olmayam müddətə təyin olunurlar.

MÖVZU 14. KOMMERSİYA BANKLARININ

MALİYYƏ NƏTİCƏLƏRİ

Kommersiya banklarının fəaliyyətinin nəticələri onların maliyyə vəziyyətləri ilə müəyyən edilir. Maliyyə nəticələri dedikdə bankın gəlirləri, xərcləri və onlar arasındakı fərq kimi müəyyən edilən mənfəət və ya itgilər başa düşülür.

Biznes fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün qurumlar kimi banklar da müəyyən xərclər etməklə gəlirlər əldə edirlər.

Bank fəaliyyətindən gələn gəlirlərə daxildir:

- verilmiş kreditlərə görə hesablanmış və alınmış faizlər;
- depozitlərin yerləşdirilməsi üzrə alınan faizlər;
- qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlardan gələn gəlirlər;
- qiymətli metallarla aparılan əməliyyatlardan gələn gəlirlər;
- müşətilərə açılmış hesablar üzrə bankın göstərdiyi xidmətlərə görə komission ödənişlər;
- bankın həyata keçirdiyi faktoring, forfeiting, lizing, trust əməliyyatları üzrə əldə edilən gəlir;
- zəmanət və aksept əməliyyatları üzrə gəlirlər;
- məsləhət, təlimat və ekspert xidmətlərinə görə əldə edilən gəlir;
- əmlak kirayəsi və lazımsız əmlakın satışından gələn gəlir;
- cərimələr, əlavələr və s.

Bank gəlirlərinin yaranma xüsusiyyətlərinə görə iki qrupa bölmək olar: faiz qaydasında əldə edilən gəlirlər; qeyri faizli gəlirlər.

Faiz qaydasında əldə edilən gəlirlər dedikdə ssuda üzrə hesablanmış və alınmış faizlər başa düşülür. Yerdə qalan gəlirlər isə qeyri faiz gəlirləri qrupuna daxildir.

Hər bir bank yerinə yetirdiyi əməliyyatlardan əldə etdiyi gəlirləri təhlil etməlidir. Təhlil prosesində hər bir gəlir növünün ümumi gəlirlərdə xüsusi çəkisi yəni gəlirlərin quruluşu müəyyən edilir. Təhlil zamanı gəlirlərin quruluşunun dəyişməsinə təsir edə bilən amillər müəyyən edilməlidir.

Kommersiya əməliyyatlarından gəlir səviyyəsinin artmasına aşağıdakı amillər səbəb ola bilər;

- qeyri kredit əməliyyatlarının gəlirlilik səviyyəsinin artması
- işlək aktivlərin ümumi aktivlərdə xüsusi çəkisinin artması.

Gəlirlərin təhlili zamanı əməliyyat gəlirlərinin ritmik artımı müəyyən edilərsə, bu hal bank fəaliyyətinin peşəkarcasına idarəedilməsinin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Qeyri bank əməliyyatları və sair mənbələr hesabına bankın gəlirlərinin artması isə qeyri qənaətbəxş fəaliyyət kimi qiymətləndirilir.

Banklar tərəfindən aktiv əməliyyatlarının gəlirlilik səviyyəsinin müəyyən edilməsi üçün aktivlərin orta qalığının 1 manatına düşən gəlir göstəricisindən istifadə edilir.

Kredit əməliyyatının gəlirlilik səviyyəsini müəyyən etmək üçün 1 manatlıq kredit qoyuluşuna düşən gəlir göstəricisi hesablanır. Bunun da nəticəsində kreditləşmə əməliyyatlarının nə dərəcədə gəlirli olması müəyyən edilir.

Hesablanmış struktur və digər göstəricilər üzrə müəyyən qənaətə gəlmək üçün onlar müvafiq dövrün göstəriciləri ilə müqayisə edilməlidir.

Banklar öz fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar müəyyən xərclərdə edirlər. Bu xərclərə daxildir;

-Bank fəaliyyəti ilə əlaqədar xərclər (hesablar üzrə hesablanıb köçürülmüş faizlər; xarici valyuta qiymətli kağızlarla əməliyyatlar üzrə xərclər, əməliyyat xərcləri və s.)

-Bankların təsərrüfat fəaliyyətinin təmin edilib maddi texniki bazasının genişləndirilməsi xərcləri;

-idarə etmə aparatının saxlanılma xərcləri;

-bankın xərclərinə daxil edilən vergilər;

-bankın imici ilə əlaqədar xərclər (reklam, marketinq, audit xidmətinin ödənilməsi, xüsusi ehtiyat fonduna köçürmələ).

Bankın xərclərinin təhlili işini yüngülləşdirmək məqsədi ilə onlar da iki qrupa bölünür;

-faizlərin ödənilməsi ilə əlaqədar xərclər;

- qeyri faiz xərcləri.

Bank sistemində faizlə əlaqədar olan xərclər bank xərclərində nisbətən yüksək xüsusi çəkiyə malikdir. Təbiidirki, banklar mənfəətli işləmək üçün xərclərin azaldılmasına xüsusəndə xərc maddələrində yüksək xüsusi çəkiyə malik xərclərin azaldılmasına çalışırlar. Lakin bu proses elə aparılmalıdır ki, o bankın fəaliyyətinə xətər yetirməsin.

Kommersiya bankları mütəmadi olaraq öz xərclərini təhlil etməlidirlər. Təhlil zamanı xərc maddələri əvvəlki illərin müvafiq dövrü ilə müqayisə edilir. Eyni zamanda ayrı-ayrı xərc maddələrinin ümumi xərclərdə xüsusi çəkisi hesablanır. Bu zaman bank fəaliyyəti ilə əlaqədar olmayan xərclərə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Onların xüsusi çəkisinin artması bankın idarə edilməsində baş verən əyintilərlə əlaqələndirilir və bu xərclərin azaldılmasına çalışılmalıdır.

Xərclərin təhlilində 1 manatlıq aktiv əməliyyatların orta qalığına düşən müxtəlif xərclər ayrı ayrılıqda hesablanır. Bu hesablaşmalar aktiv əməliyyatların nə dərəcədə mənfəətli olmasını müəyyən edir.

Bankların mənfəəti gəlirləri ilə xərcləri arasındakı fərq kimi müəyyən edilir. Bankar mənfəətin təhlili zamanı mənfəətin yaranma strukturuna diqqət yetirilir. Bank fəaliyyətindən gəlir əsasən üç qrupa bölünür.

1. Əməliyyat fəaliyyətindən əldə edilən mənfəət
2. Yardımçı fəaliyyətdən gələn mənfəət
3. Sair gəlirlər.

Təhlil işində mənfəətə təsir edən amillər araşdırılmalıdır. Bankın sərəncamında qalan mənfəət üç amildən; gəlirlərdən, xərclərdən və büdcəyə ödəniləsi vergilərdən asılıdır.

Bankın mənfəətinin artırılması ehtiyatlarını müəyyənləşdirmək üçün gəlirlərin və xərclərin dəyişilmə səbəbləri araşdırılmalıdır.

Mənfəətin dəyişilməsinin təhlilində əmsal metodundan istifadə edilir və

$$\Theta_m = \frac{\text{İnzibati idarə xərcləri – sair xərclər}}{\text{Gəlir gətirən aktivlərin orta qalığı}} \times 100$$

Bu əmsal aşağı olduqca bankın mənfəətinin artırılması imkanı artır.

Əmsalın yüksək olması “ucuz” depozitlərin səviyyəsini yüksəltdiyini və ya da aktivlərin yüksək mənfəətli riskli əməliyyatlara cəlb edilməsini göstərir.

Kommersiya banklarında mənfəət rüblük fəaliyyətin nəticələrinə öyrə bölüşdürülür. Son nəticədə yekun olaraq illik bölgü aparılır.

Mənfəət aşağıdakı kimi bölüşdürülür:

1. Balans mənfəətindən büdcəyə vergi və pul əmanətlərinin məcburi sığortası məbləği köçürülür;

2. Vergilər ödənildikdən sonra qalan xalis mənfəətdən;

-kapital qoyuluşu, işçilərin əmək şəraiti və məişətinin yaxşılaşdırılması üçün yığım fondu yaradılır;

-bank işçilərinin əməyinin stimullaşdırılması üçün istehlak fondu yaradılır;

-bank səhmdarlarına dividendlər verilir.

Göstərilən məqsədlərə mənfəət istifadə edildikdən sonra bankın sərəncamında qalan mənfəətdən bank aşağıdakı xərclərin ödənilməsi üçün istifadə edə bilər.

-bank işçilərinin mükafatlandırılması, maddi yardım, əmək haqqına əlavələr;

-dövlət qeyri büdcə fondlarına köçürmələr

-qeyri dövlət pensiya fonduna və digər sığorta növlərinə köçürmə

- bank işçilərinin istirahəti, müalicəsi və digər tədbirlərinin keçirilməsi
- bank standartlarına dividendlərin ödənişi
- ödəniş vaxtı keçmiş banklar arasına kreditə görə faizlər.

Bank mənfəətinin bir hissəsi bankın ehtiyat fondunun yaradılmasına yönəldilir.
Bu məbləğ mənfəətin 5%-dən az olmamalıdır.

MÖVZU 15. BANKLARDA UÇOT İŞİNİN TƏŞKİLİ

İdarəetmə sistemində vacib amillərdən biri mühasibat uçotudur. Mühasibat uçotu təsərrüfat prosesini əks etdirərək təşkilatın təsərrüfat vəziyyətini xarakterizə edir, onun fəaliyyətinin planlaşdırılmasının əsası rolunu oynayır.

Banklarda mühasibat uçotu dedikdə bankın əmlakı, kredit öhdəlikləri və bütün əməliyyatların, pul formasında tam araskəsilməz və sənədli uçot haqqında məlumatların toplanması, qeydiyyatı və ümumiləşdirilmə haqqında məlumatlar sistemidir.

Banklarda uçot işi aşağıdakı prinsiplər əsasında qurulur:

- fəaliyyətin araskəsilməzliyi;
- ehtiyatlılıq;
- mühasibat uçotunun qaydalarının daimliliyi;
- gəlir və xərclərin fakt üzrə uçota alınması;
- əməliyyatların müntəzəm əks olunması;
- aktiv və passivlərin ayrıca əks olunması;
- məzmunun formadan yüksəkdə olması.

Banklarda mühasibat uçotunun predmeti dedikdə aktivlər və passivlər formasında mühasibat uçotu obyektləri başa düşülür. Buraya daxildir:

- təsərrüfat vəsaitləri və onların yerləşməsi;
- təsərrüfat vəsaitlərinin yaranma mənbələri;
- bankın nizamnamə fəaliyyəti;
- bankın maliyyə nəticələri.

Banklarda təsərrüfat vəsaitlərinə daxildir; kassada və müxbir hesablarda olan pul vəsaitləri, qiymətli kağızlara, əsas vəsaitlərə, qeyri maddi aktivlərə qoyulmuş vəsait, debitor borcları.

Bütün göstərilən vəsaitlər bankın amilləri hesab edili. Təsərrüfat vəsaitlərinin yaranma mənbəi və ya resurslar xüsusi və cəlb olunmuşu bölünür.

Bankın nizamnamə fəaliyyəti dedikdə Mərkəzi Bankın lisenziyası əsasında göstərilən bank xidmətlərinin xarakteri və həcmi başa düşülür.

Kredit təşkilatları uçot siyasətinə riayət edirlər. Uçot siyasəti-kredit təşkilatında mühasibat uçotunun aparılması üçün zəruri olan hesablamaların, göstəricilərin əsas prinsiplərini əks etdirən normativ sənəddir.

Uçot siyasəti istənilən yoxlamalarda xarici və daxili istifadəçilərin marağını müdafiə etməlidir.

Uçot siyasətinin əsas elementlərinə daxildir:

- 1.Kredit təşkilatında istifadə olunan hesabları əks etdirən hesab plan.

2.Əməliyyatların rəsmiləşdirilməsi üçün istifadə olunan ilkin sənədlərin formaları.

3.Sənəd dövriyyəsinin qaydası və uçot məlumatlarının işlənmə texnologiyası.

4. Kredit təşkilatının əmlakı və digər vəsaitlərinin inventarlaşması.

5. Əsas vəsait obyektlərinin dəyərinin dəyişilməsi qaydası.

6.Əsas vəsaitlərin tərkibində uçota alınması əşyaların dəyəri limiti.

7.Əsas vəsaitlər və qeyri maddi aktivlər üzrə amortizasiya hesablanma qaydası və uçotun təşkili üçün digər qərarlar.

Bankın hesab planı və mühasibat balansı beş bölməyə bölünür:

1.Balans hesabları.

2. Etibarlı idarəetmə hesablar

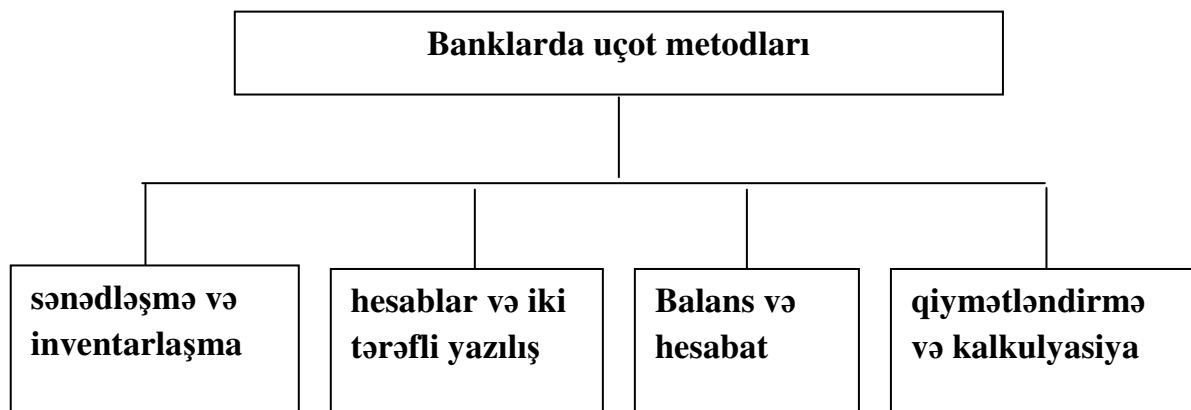
3. Balansdan kənar hesabla

4.Müddətli sövdələşmələr

5.DEPO hesablar

Maliyyə fəaliyyətinə bankın gəlirləri, xərcləri, mənfəət və itgilər daxildir.

Banklarda uçot aşağıdakı metodlarla aparılır.

Uçot məlumatlarının hərəkəti sənədləşmədən başlanır. Sənədləşmə bank fəaliyyətinin tam və arasıkəsilməz fəaliyyətinin uçotunun aparılmasına təminat verir.

İnventarlaşma - əmlakın, öhdəliklərin vəziyyətinin yoxlanması və sənədlə təsdiqi deməkdir.

Balans – bankın vəsaitləri (aktivləri) və onun passivləri (resursları) haqqında hesablar üzrə qruplaşdırılmış cədvəldir.

Hesabat – kredit təşkilatının fəaliyyətini geniş şərh etməklə balansla yanaşı gəlir və xərclərin tərkibini, valyuta vəsaitlərini, fondlarını, ehtiyatlarını və bank işinin digər aspektlərini xarakterizə edən cədvəllər sistemidir.

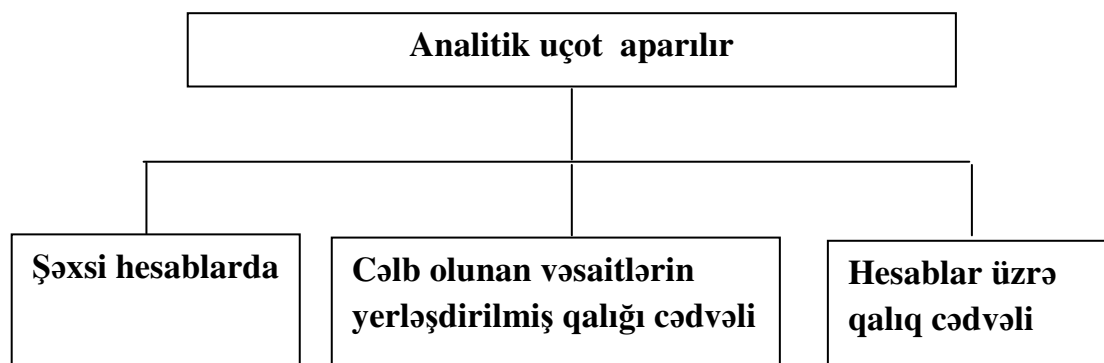
Bank hesabları planı mühasibat uçotunun sintetik hesablarının sistemləşdirilmiş siyahısıdır. Sintetik hesablar birinci və ikinci sıra hesablarından ibarətdir. İkinci sıra hesablar birinci sıra hesablardan yararır.

Banklarda uçot analitik və sintetik uçota bölünür.

Analitik uçot – mühasibat uçotunun analitik şəxsi hesablarında aparılan uçotdur.

Analitik uçot sənədlərinə daxildir:

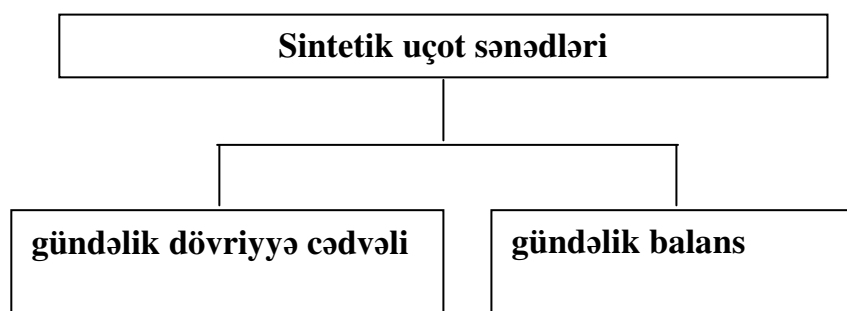
- 1.Şəxsi hesablar;
- 2.Cəlb olunmuş vəsaitlərin yerləşdirilmiş qalığı cədvəli;
- 3.Hesablar üzrə qalıq cədvəli, analitik uçot sənədləridir.

Şəxsi hesabların adı və nömrəsi olur. Şəxsi hesabın nömrəsi onun konkret olaraq hansı müştəriyə mənsub olmasını və məqsədli təyinatını göstərir. Şəxsi hesablarda hesab üzrə əvvəlki yazılış tarixi, günün başlanğıcına vəsait qalığı, debeti və krediti üzrə dövriyyə və əməliyyat gününün sonuna qalıq göstərilir.

Şəxsi hesabların əsas rekvizitlərinə daxildir: əməliyyatın aparılma tarixi, sənədin nömrəsi, əməliyyatın şifrəsi(növü) müxbirləşən hesabın nömrəsi, debet, kredit və hesab üzrə məbləğ qalığı.

Sintetik uçot - analitik uçotun məlumatlarını ümumiləşdirən – sintetik hesablarda aparılan uçotdur.

Sintetik uçot: gündəlik dövriyyə cədvəllərində və gündəlik balansda əks olunur.

Gündəlik dövriyyə cədvəli balans və balansdan kənar hesablar üzrə qaydalarda müəyyən olunan formada tərtib edilir.

Ay ərzindəki cədvəldə gündəlik dövriyyə əks olunur. Bununla yanaşı ayın 1-nə illin əvvəlindən artan dövriyyə üzrə aylıq, rüblük və illik dövriyyə cədvəlləri tərtib edilir. Gündəlik balans kredit təşkilatı tərəfindən gün ərzində aparılmış əməliyyatlar üzrə tərtib edilir və növbəti günün başlanğıcına hazır olmalıdır. Gündəlik balans ikinci sıra hesablar üzrə tərtib edilir. Balans və gündəlik dövriyyə cədvəli kredit təşkilatının rəhbəri tərəfindən yoxlanıldıqdan sonra baş mühasib və ya onun müavini tərəfindən imzalanır. Analitik uçot sənədləri üzrə göstərilən məbləğlər sintetik uçot sənədlərinə və əks etdirilən məbləğlərə müvafiq olmalıdır.

Balansı imzalamazdan əvvəl baş mühasib:

- balansda əks olunan ikinci sıra hesab qalıqlarının dövriyyə cədvəlində və hesablar üzrə qalıq cədvəlindəki qalıqlara uyğunluğunu;

- ikinci sıra hesablarda əks olunan hesablar üzrə qalıq cədvəlində əks olunan qalıqların yerləşdirilmiş vəsait qalığı cədvəlindəki qalığa uyğunluğunu yoxlamalıdır.

Kredit təşkilatının mühasibat aparatı bankın bütün funksional quruluşunu əks etdirir.

Mühasibat aparatının başında baş mühasib durur. Baş mühasib mühasibat hesablarının mövcud normativ – hüquqi sənədlərə uyğunluğu üçün məsuliyyət daşıyır.

Bankın baş mühasibi şöbələr haqqında əsasnaməni təsdiq edir, mühasibat xidməti işçilərinin vəzifə borcunu və onların xidmət edəcəkləri hesabları müəyyən edir.

Bank fəaliyyətində baş mühasibin böyük rolu vardır. Belə ki onun imzalamadığı sənədlərin əksəriyyəti qanunsuz hesab edilir.

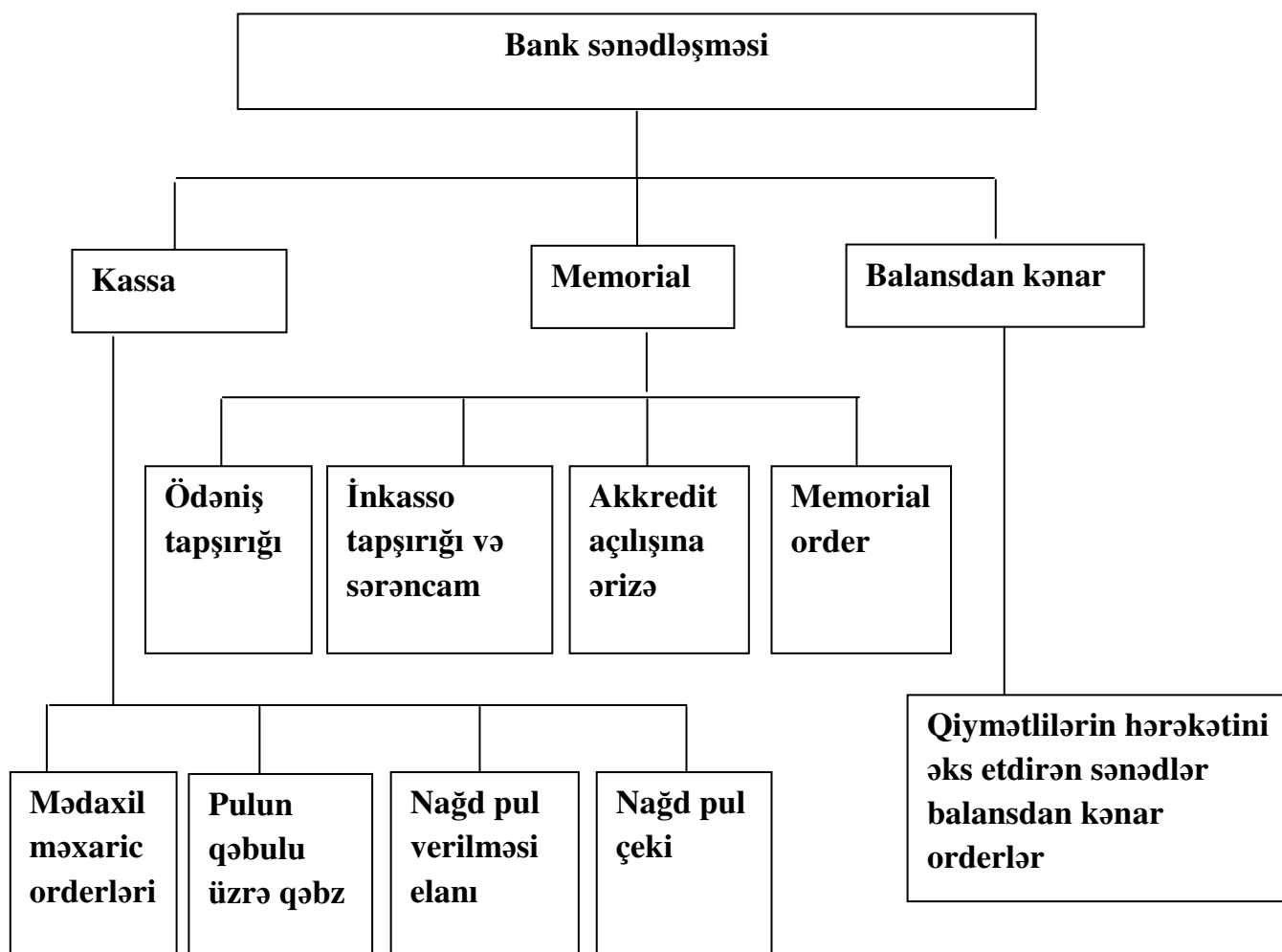
İşçilərə hesablaşma və kassa sənədlərinə imza etmək hüququ kredit təşkilatının rəhbərinin sərəncamı ilə verilir.

Bankın mühasibat işçiləri müştərilərə hesablaşma kassa xidməti göstərir, onların cari hesablarını aparır və əməliyyatçıların vəzifələrini yoxlayır.

Mühasibat işçiləri müştərilərdən ilkin sənədləri qəbul edib, onların düzgün tərtib olunmasını yoxlayır, müvafiq bank sənədlərində qeydiyyatını aparır.

Bank tərəfindən aparılan müştərilərə xidmət və bank daxili bütün əməliyyatlar bank sənədlərində əks olunur.

Bir qayda olaraq bank sənədləri aşağıdakı qruplara bölünür.

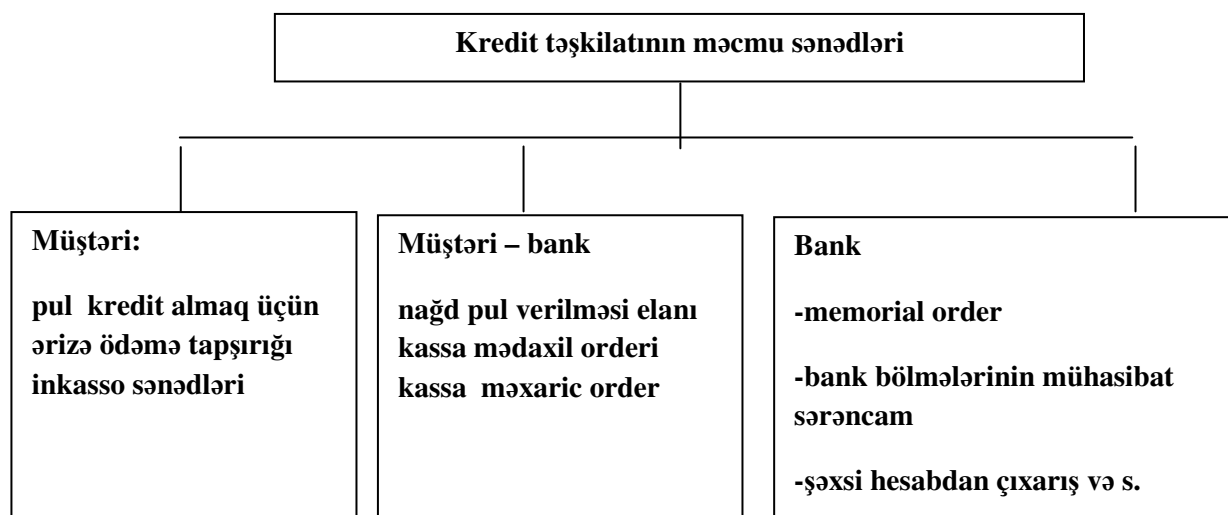
Bütün bank sənədləri zəruri rekvizitlərə malik olmalıdır. Müxbir hesablar üzrə əməliyyatlar MB ərazi idarələri tərəfindən müxbir hesabdan verilən çıxarış və ya müxbir bankın çıxarışları əsasında aparılır. Sənədlərin rəsmiləşdirilməsi memorial order vsaitəsi ilə aparılır. Bank sənədlərini imzalayan vəzifəli şəxslər əməliyyatın düzgünlüyünə məsuliyyət daşıyırlar.

Bank sənədləri dedikdə bank uçotunda yazılış üçün əsas verən bütün başa düşülür.

Bankında sənəd dövriyyəsi dedikdə sənədin banka daxil olduqda ondan onun günün sənədlərinə verilməsinədək keçirdiyi yol (sxem) başa düşülür.

Bankda sənəd dövriyyəsi bankın rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir. Bankın müştərilərindən hesablaşma kassa sənədləri əməliyyat günü ərzində bilavasitə uçot-əməliyyat işçiləri tərəfindən qəbul edilir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR

1. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında Qanun
2. «Banklar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanun
3. Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V. Bank işi. 2009
4. Vəşirov R.A. Bank işi. 2007
5. Белоглазова Г.Н. Банковское дело. 2008
6. Белоглазова Г.Н. Банковское дело. 2010
7. Пещанская И.В. Организация деятельности коммерческого банка. 2001
8. Колесников В.И. Банковское дело. 1998
9. Лаврушин О.И. Банковское дело. 2011
10. Məmmədov Z.F. Bank əaliyyətinin əsasları. 2010.
11. Sadıqov E.M. Bank əməliyyatları. 2010
12. Свиридов О.И. Банковское дело. 2002
13. Петров М.А. Банковское дело. 2011
14. Əliyev Q.İ. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. 2007
15. Əliyev A.F. Bankların inkişaf istiqamətləri, 2011
16. Тавасиев А.М. Банковское дело. 2002.
17. Жарковская Й.Р. Банковское дело. 2003
18. Жуков Й.Ф. Банковский менеджмент. 2012
19. Кроливецкая Л. Банковское дело в вопросах и ответах. 2010
20. Золотова Е.А. Учет и операционная деятельность в коммерческих банках. 2010.